

CELS

10

10. (25.) BURTNĪCAS SATURS:

	Lpp.
Jānis Ezeriņš, Vēlās stundas, dzejolis	409
Zinaida Lazda, Valdnieks pazemē, dzejolis	410
Pēteris Aigars, Pēdējā atbilde, dzejolis	410
Jānis Klīdzējs, Ziemeļu smagums, stāsts	411
Kārlis Dzīlleja, Saules puķe, dzejolis	429
Saliec savas rokas, dzejolis	429
Olgerts Liepiņš, Jānis Ezeriņš	430
Rūta Skujiņa, Vari apdomāt, dzejolis	439
Karola Dāle, Vētra, sonets	439
Pauls Jurevičs, Kultūras dziļums un seklums (Beigas)	440
Nikolajs Kalniņš, Svešumā, dzejolis	449

Chronika:

Par kritikas trūkumiem (J. Bičolis) 450, Leonīdu Breikšu atceroties (V. Mežezers) 455, Pēteris Barisons aizsaules ceļos (Val. Bērskalns) 456, Tālais dārzs, Zinaīdas Lazdas dzejoli (Ēriks Raisters) 456, Anšlava Eglīša daiļprōzas grāmatas (P. Ērmanis) 458, Nikolajs Kalniņš, Bajāra dziesmas (Olgerts Liepiņš) 460, Rakstnieku dienas Eslingenā (Arv. Bolštēins) 461, Mērbekas latv. teātra viesu izrādes (P. Ērmanis) 462.

Pielikumā: rakstnieka Jāņa Ezeriņa ģimēne un māksl. Ērikas Šternbergas zīmējums *Dzejniece Zinaīda Lazda*.

GARA DZĪVES MĒNEŠRAKSTS

« C E Ļ Š »

Trešais gada gājums

Redakcijas un apgāda adrese: (13a) Würzburg,
Central DP Camp, Mainaukaserne.

Abonēšanas maksa par 1947. gada novembra un decembra
mēnešiem RM. 7.—.

CĒLĪS

GARA DZĪVES MĒNESĪRAKSTS

Nr. 10 (25)

OKTŌBRIS

1947

Jānis Ezeriņš

VELĀS STUNDAS

Veltīts Verneram Taubem

Tās vēlās stundas zini,
To mēmo pusnakti,
Kad klusu kavatini
Mums slepus apvīji?

Pirms vakars izdziest lēnām
Un kokos lapu šļupsts,
Nakts svaiga grimst bez ēnām,
Kur divu blāzmu skūpst.

Bet logiem priekšā sedzas
Div' balti aizkari,
Pār tumšo telpu dedzas
Zilgspoži lukturi.

Sāk zaigot plauktu margas,
Aiz viņām sējums sens;
Gar sienām sejas bargas
Un drūmais Bēthovens.

Bet pirmais spožums plokas,
Pustumsā sejas kaist,
Un ilgi bālas rokas
Vien' otru mājot gaist.

Kāds atver pianino.
Tev rokā astru loks...
Deg spoguļi domino,
Un atkal slēpjas spoks.

Tās vēlās stundas zini,
To mēmo pusnakti,
Kad klusu kavatini
Tu ēnām veltīji?

VALDNIĒKS PAZEMĒ

Par savu valsti aizgāji tu veļos,
Tavs roku darbs pār tevi sabruka,
Tu tagad staigā platos smilšu ceļos
Viens laikiem, laikiem tevi pavada.

Ko domā tu, pār acīm roku licis?
Kur tālu skaties? Redzi Latviju?
Vai to virs zemes vēro neapnicis,
Vai kādu citu laiku vīziju?

Pie upes vakarā, pie tumšās dzelmes stāvi,
Gar tevi aizplūst veļu Daugava,
Un pusnaktī vēl redzu — turpat stāvi,
Kur Rīgas torņus vilņi vilina.

Kad rīta krēsla krēslojas caur zemi,
Tu aizej viens, pie galda sēdies viens
Un smilšu maizi irdu rokās ņemi,
To pārlauz, noliec, atkal aizej viens.

„Būs mūžam mūsu, kas reiz mūsu bijis!“
Tu, krastā stāvēt, spēji vārdus svied.
Tev balss ar skaņu, tevi saklausījis,
Pār dzelmi tieši pāri gājiens iet.

Ko domā viens? Ko tavas sāpes saka? —
Uz tevi raugās veļu Latvija.
Lūk, Rīgas pils un torņi, vecā aka
Un mājas sagrautās un mītā radība.

Tu pacel rokas, traucot murgu tēlus,
Pie sardzes pieej, saviem kareivjiem,
Un slavas spožumā tos skati kvēlus,
Tikpat vēl kvēlus kā reiz dzīvībā.

Tad tu ko saki. Sastingst acu skati.
Kā dzelzī kaltas rindas pulcinās.
Un ceļas karogs, vējodamies plati,
Un dīvais gājiens ceļā aizvirzās.

Tam līdzī citi traucas smilšu ceļu
Viss tautas veliens, kas še iegrūvis.
Iet latvi atņemt Latviju. Pilns veļu
Viss upes krasts līdz dzelmei piebrucis.

Fišbachā, 1947. g. 12. septembrī.

Pēteris Aigars

PĒDĒJĀ ATBILDE

Dēls, pirmā stunda, mēnesnīcas nakts,
Kad reizi pēdējo tev labas dienas sūtu.
Rīts mani aizvedīs, kur brālis tavs jau rakts,

Rīts mani sasaistīs, lai atpestīta kļūtu.
Es klusi aiziešu, nekā man nevaids žēl,
Es nāves vieglumu jau savos plecās jūtu.

Būs daudziem jākrīt, jāzūd vēl un vēl,
Līdz brīvībai būs moku ziedots gana,
Līdz uguns uzliesmos, kas tagad oglēs kvēl;

Līdz līksmos zvans, kas tagad bērēm zvana.
Dēls, stiprinies, kad kapa smiltis birst,
Ja viss tev zūd, lai paliek dievlūgšana.

Bez Dieva ziņas ziediņš nenomirst.
Būs Kunga vēsts, un žēlastība ausīs.
Tik zobens tavs lai neatsakās cirst;

Kas pirmie ies, tiem sekotāji klausīs.
Kas varai zaudēts, varim jāatgūst —
Šos vārdus pēdējos tu sirdī liec un ausīs.

Viss nu ir teikts; lai vārds tavš svētīts kļūst,
Lai prāts tavš mūžam neapsiktu ļauri,
Kā zāle zeļ un straume allaž plūst —

Lai tava ģints aug gadusimtiem cauri.
Top brīves nāciens arvien dzirdamāks,
Kā miegā jaušu tālē jundam tauri.

Jo smagāks nogumst varmācības vāks,
Jo skaudrāks pretspēks pretim stājas.
Ardievu, dēls, drīz bende darbu sāks ...

Mans kaps būs aizaudzis, kad pārnāksi tu
mājās.

ZIEMEĻU SMAGUMS

Stāsts

1.

Metalla un cilvēku balsis jaucas meža krēslainumā, un izbiedētie putni paceļas un kliedz. Gāžas egle un ar šalčošu kritienu triec pret zemi savu galotni, atbalss aizkrit vēl pa dzīvo egļu zariem un izklist tumšajā zaļumā. Cirvji sāk kalt atkal. Zāģi šūpo savas sērīgās balsis — tās krīt un ceļas, krit un ceļas un viņām nav beigu.

Meža vīri izrunā pa retam vārdam. Varbūt viņi saka kaut ko viens otram, bet visbiežāk tas otrais sacīto nedzird, un tad runātājs pasaka kādu vārdu pats sev, un viņa cirvis sāk skanēt vēl spalgāk.

Te viņi ir trīs, un sakļiedzoties viens otru bieži vien nesauc īstajos, bet meža vārdos, un tie ir — Asais, Baltais un Matēmatiskais Optimists. Pasē Asajam ir — Vanags, Baltajam — Sākons un Matēmatiskajam Optimistam — Čems. Kad viņi sirdīgi strīdas vai vienprātīgi nolād sajukušo pasauli, tad viņiem labāk noder mežā kristītie, bet, runājot par dzimteni un par citām lietām, apkuņām viņu domas vēl saistās siltā spožumā, viņi sauc viens otru tānīs pašos vārdos, kādi reiz bija rakstīti viņu skolas burtnīcu vākos.

Asais te ir Asais tāpēc, ka viņš gandrīz vienmēr un visu redz melnā. Pēc viņa domām pasaulei nav vairs izejas, un tā var tikai bojā iet. Cilvēki ir nelāgāki par zvēriem, jo viņi katru nelietību iepriekš izdomā un aprēķina un tad — klūp un plosa. Zvēri to dara tikai tad, kad gribas ēst. Asais agrāk ir bijis kosmografijas asistents. Viņš ir pāri trīsdesmitiem un augumā gandrīz divus metrus garš. Baltais un Optimists saka, ka viņam nevajag teleskopa, tikai pašam drusku jāpaceļas pirkstgalos un redzēs zvaigžņu miglājus. Viņam ir stūrains un vienmēr melns zods. Vienīgais, kas manī norit pa vecam, ir bārdas augšana — tā viņš bieži saka un svilpo: „Šis balsis, šis balsis...”

Baltais ir drukns, īsu kaklu, mazām, spožām acīm, vīrs pāri pusmūžam. Tas atkal

visu redz baltā. Viņš nepārtraukti runā par lielām, drošām cerībām, par skaidru lietu, par tautas kopību un misiju. Mēs esam vērtīgākā tauta, tāpēc mēs nedrīkstam bojā iet. Mūs pazīst visā pasaulē. Palasiet, palasiet, ko mūsu avīzes raksta. Nu, ja tie vīri raksta, domājat, ka viņi neko nezina? Ai, kā zina! Arī par manu Ventspili bija ziņas. Kā jūs domājat, vai Lielā iela Ventspili nav nodegusi, ne sagrauta? Tur gan nekādu cīņu nebija... Ai, kur glīta maiznīciņa man tur bija! Ja jūs esat Ventspili bijuši, tad to nevarat nezināt...

Matēmatiskais Optimists ir inženieris. Matrikulas numurs viņam atmiņā vēl ir tikpat skaidri kā akmens pakāpienu skaits pie ieejas universitātē no Raiņa bulvāra puses. Viņam ir gaiši mati, augsta piere un šaura seja. Meža draugi par Matēmatisko Optimistu viņu ir iesaukuši prātojumu dēļ. Viņš saka, ka piespiežoties savus nākošos priekus un bēdas varot aprēķināt. Kā — viņam prasa. Tā — ka tu vari jau iepriekš zināt, vai tu rūksi, vai mierīgs par to, kas nāks. Tu jau būsi par to izšķīries. Tas no paša gribas un pacietības atkarīgs. Kāpēc brēkt? Pats tu to tāpat zini. Vai lai svešie dzird? Maz būs to, kas žēlos. Ir vēl divi dzīvi spēki, kas tev ļauj aplēst savus ceļus, ja tu to vēlies: Dieva griba ir pozitīva. Lielā vairuma ļaužu griba arī ir pozitīva, — kaut arī tikai zemapziņā šobrīd. Ne plūss, ne minuss nav mainījies. Tie ir diezgan pastāvīgi. Tikai vielas mainās, elementi paliek tie paši. Tāpat ir ar lielo, mums visumā nezināmo gribu. Tā savus likumus pasaulē nav mainījusi. Ar savu pozitīvo gribu mēs varam pasaules lielajam likumam palīdzēt kārtot to sajukumu, kas radies cilvēku sugas pakaušos. Visā citā dabā viss ir pilnīgā kārtībā.

Tās ir viņu triju dažādās domas, un šīs dažādības dēļ ir radušies viņu meža vārdi. Visbiežāk gan viņu domas un runas sajūk vienā ciešā kopējā rūkoņā, un tie nezina, kurš no viņiem laimīgāks vai nelaimīgāks.

Ķema smaidīgajā, miera pilnajā sejā paskatījies, Vanags novēršas. Viņš spēlē kaut ko paslepenu! Ķems ir pats jaunākais no viņiem trim, un tomēr savā ziņā ir citādāks par abiem vecākajiem meža draugiem. Vienmēr izskatās tā, ka viņam būtu kādi savi noslēpumi, par ko vienam pašam sevī papriecāties un par ko viņš tikai pats sev varētu sacīt: Man nekas. Es varu būt gluži mierīgs. Mani nekas neskaņ. Ja jums patīk staigāt ar rombā sašķiebtiem ģimjiem, manis dēļ. —

Līdzīgi sarunāt viņš nu gan vēl nav iedrošinājies, bet izskatās gan tā, ka viņš to varētu arī pateikt.

Vanags vēlreiz ar nepatiku paskatās Ķema sejā. Nujā, viņš šodien atkal staigā smaidīdams un gaišu pieri, it kā vakar būtu ar kādu Ilzi vai Ainu sauļojies svešu viņogu piekalnē. Tās viņa runas par matēmatisko optimismu sevī pašā — un kā nav kauna slēpties aiz paša izgudrotām prātulām — ir taustāmi meli, augstprātības poze un viss! Vajag taču būt kādam pavisam tiešām baudāmam iemeslam, lai varētu staigāt kā krējuma runcis un strādāt ar cirvi tā, it kā viņš te būvētu pats savu māju.

Vanagam sāp rokas līdz pleciem. Viņam nepatīk Ķema izaicinātājs miers, bet viņš vēl ciešas.

Es pats un Ventspils baltmaiznieks par sevi esam visu stāstījuši, bet šis laikam domā, ka viņam vajadzētu sarīkot speciālas vakariņas, tikai tad viņš mums atļautu to laimi — klausīties un dzirdēt, kas tad nu šis īsti par tādu lāga laimīgo vecīti ir. Par viņu mēs nezinām vairāk kā tikai, ka dzīvo ar mums kopā, mežā ejam kopā; jauncēpts inženieris, bijis kaņā, dabūjis pa rāģiem kā visi, un viņa vārds ir Ignāts Ķems. Bet braucieni katra mēneša sākumā? Kas to zina, kādus uzdevumus tagad cilvēks var veikt? Atbrauc katreiz tāds kā pēc kāzām.

„Vecīt, nāc šurp,“ Vanags pamāj Ķemam un rāda uz nogāzto eglī: „Apsēsties te. Sākon, nāc arī tu te tuvāk. Jāaprunājas.“

Ķems paskatās izbrīnījies un apsēstas.

„Jāaprunājas,“ atsāk Vanags. „Skaidribas labad. Neņem ļaunā, mēs mežā vien esam kopā jau trešo mēnesi, bet tu mums

abiem esi kā migla. Tevi redzēt var, bet tu neesi sataustāms. Tu te smaidi kā mēness, tu runā visādas trakas runas par paša būvēto prieku, tu svilpo kā strazds! Saku atklāti, bieži vien es to nevaru paciest. Saki, kas ir tas, vai tie, uz kuŗu rēķina tu priecājies? Bez kāda nopietna iemesla tas nevarētu būt. Ja tu sacītu, ka tas ir tavā dabā, tad mums būtu iemesls teikt, ka tu esi vieglprātis, ka tu izsmej tos, kas tikko spēj pānest šīs dienas. Tad vēl — tu par sevi esi visu laiku klusējis kā aķas ūdens. Neņem ļaunā, vecīt, tas nav godīgi, ja tu domā, ka tu esi mūsu draugs un nelaimes brālis. Tev ir kas aiz ādas. Pie tam vēl, kas tie tādi par ceļiem, kur tu ik mēneša beigās pazūdi? Tas ir viss. Tagad tu vari runāt vai arī klusēt, ja vēlies.“

Klausoties Vanaga runas sākumu, Ķems jūtas ne mazumu pārsteigts, bet drīz vien viņu apņēma tas pats miers, kuŗa vajadzību sev viņš ik dienas atgādinājis tāpat kā skolas bērni reizes rēķinu. Viņš zina, ka tagad viss jāmēri ar jaunu mēru, jo vairs nekas nav savā agrākā vietā, par cik tas attiecas uz ļaudīm. Savu meža draugu Vanagu viņš pazīst pārāk labi, lai viņam šo runāšanu ņemtu ļaunā. Tagad neparedzēti mezglī ļaudis savelkas pārāk bieži.

„Vai tā būtu nopratināšana?“ tomēr tā viņam gribas atvaicāt.

„Domā, kā gribi.“

„Vainīgs jau esmu. Es klusēju kā katrs klusē, kam liekas, ka viņa vārdi nav vērtīgāki par viņa klusumu. Mežā, kur klusums garš kā mūžs, varbūt, tas ir citādi. Tomēr man ne prātā nebija ienācis, ka jums abiem būtu svarīgi par mani vairāk zināt, nekā jūs jau zināt. Nebiju ne dzimtenē kāds slavenība, ne arī varonis kaņā. Pirms kaņā biju puika ar siltu būvinieģera diplomu kabatā, kaņā seržants, kas dabūjis pāris lodes un šķēpeles aiz ādas, un tas ir viss, kas man bijis zem ādas.“

Ķems paklusē, un viņa acīs stāv mierīga gaisma, un viņš viss sevī smaida.

„... Tad — par mieru, par paša būvēto prieku, par smaidīšanu, tas, nūdien, ir mans personisks atradums, es gribu teikt — manai šīsdienas dzīvei ļoti nepieciešama for-

mula. Labajos laikos dzimtenē, kad man laimes un dzīves bija gana, es staigāju savilktu pieri, norūpējies, nelaimīgs, piepūties, es biju ezis skatlogā, tā teikt. Man gribējās, lai tie citi mani tādu redz. Tak visās grāmatās, visos pašu un pasaules romānos bija rakstīts, ka, lūk, jaunie ideālisti, censoņi, ceļa lauzēji ir nelaimīgi un neapmierināti, ka tādiem tiem jābūt, lai sasniegtu lielumu. Man tak gribējās tapt lielam, cēlam vīram, jaunu izgudrojumu atradējam tehnikā un, pēc manām domām, ļaunā sapuvsējās dvēselēs. Es milzīgi „cietu“, to redzot. Staipīju savu sejas ādu visādās nelaimīgās grimāsēs... Kad padomāju atpakaļ — nevienam neienāca prātā mani nopērt, ievilkt ar delnu pa manu reizēm sašķiebtu seju un pasacīt: „Neāksties!“

Vanags ātri paceļ skatu. Viņa sejā vairs nav asā īgnuma, tur ir tikai izbrīns un aizdomas.

Cēms iesmejas pats sevī, skatās savu roku delnās un turpina:

„Tos lāga pērienus, tos sitienus dabūju vēlāk — dzimtenē un svešumā. Nu, kad esmu apdauzīts visapkārt, jūs redzat mani tīri mierīgu un smaidīgu un pat domājat, ka es slēpju sevī kādus sesku garus. Nezinu, ar ko gan es tāds aizdomīgs esmu liecis? Ja padomā, galu galā to es saprotu — mēs visi un visā esam tik daudz vilušies, ka brīžiem liekas, ka pat mūsu pašu cepure mūs var izspiegot un nodot kādam vajātājam, kuŗu mums ir bijis tik daudz. Ja varat, noticiet, ka mans miers man ir tikai ļoti vienkārša nepieciešamība. Ja es visus saņemtos sitienus būtu koncentrējis tikai sevis nožēlu punktā, zinu droši — es būtu vairs tikai biedēklis sev un apkārtnei. Gribas būt vēl cilvēkam. Tāpēc es esmu ne bez pūlēm un iekšējas kaukšanas novilcis savu veco ādu un jau mazliet apaudzējis ar jauno. Adatas dūrienus tā nemaz nejūt. Tā teikt, arī naža griezienu panesu bez raustišanās. Esmu lieļīgs, varbūt? Jūs paši mani uz to piespiedāt. — Saprotu, ka jūs domājat — es esmu kāda slepena prieka pilns un ka es tā iemeslus slēpju no jums. Te nu mana seja jūs ir pievilusi vēl savukārt. Bieži esmu tukšs kā izsalis ziemas gaiss. Manī klusē ciets sau-

sums kā ilgstoša vēja sanesta smilts, kuŗā negrib zāle augt. Tad es domāju, ka es kļūšu slims un drīz vien pazaudēšu savu mieru un metīšos iekšā tanī čukstoņas, ņirgoņas, aprunu un plāpu barā, kas tagad pa visām mūsu barakām blēj kā aitu pulks vai skrāpējas kā runču tēviņi uz sāniem nokrituši un domā, viss būs labi, ja tik nagi nenodils, gan vēl tas otrais dabūs redzēt — kuŗam taisnība galu galā! — Nezinu, cik ilgi, bet pagaidām vēl esmu izturējis.“

Cēms aplūst bridī. Neko nevaicā arī ne Vanags, ne Sākons. Ar tādu dīvainu cilvēku grūti runāt — domā Vanags. Viņš runā kaut kur pa virsu, bet ne par lietu. Tomēr Čema stāstā ir pa vietai, kas Vanagu satveŗ taisni pie zoda un vaicā: vai nav taisnība, saki! Nē, Vanags negrib to sacīt, pat sev nē.

Vēja brāzma nomet ciekurus pie triju meža vīru kājām. Cēms paņem vienu, tausta brūno zvīņu asumu un savu stāstu atsāk vēl.

„Pagātne vajadzīga? Ko es ar to varu pierādīt. Domāju — neko. Šis nesenais, bet manā apziņā asos gabalos salūzušais laiks vēl sitas man ap muguru. Šodien ir diena. Ikdiena ir dzīve. Arī mana dzīve. Manis paša gribēta un iecerēta, viņā nekā vairāk nav kā tikai manas paša domas. Dienu un stundu dzīvo daļu kāds neredzams milzīga naža asmens nogriež un atstāj aiz stikla sienas. Es drikstu lūkoties uz savu iecerēto un nepiepildīto dzīvi stīvām acīm, cik vien ilgi es gribu. Es viņu redzu, bet man viņas nav. Es varu sapņos būvēt tiltus un mājas. Tie ir skaisti un stipri no laba koka, betona un dzelzs. Kāds nelabais vēl atvaicā čukstēdams: Nu, jaunais inženieri, vai tie nav jauki? Jā, es saku un sakožu zobus. Man gribētos kādam vainīgajam kārdinātājam triekt tā, lai tas mani vairs nemoka. Bet neviena tāda atsevišķa vainīgā nekuŗ nav. Tās, laikam, atkal ir tikai manas paša domas. Vai visas citas manas dienas jau septiņus gadus ir bijušas citādas? Nevienu no tām es neesmu varējis vairs dzīvot pilnīgi tā, kā es pats to gribētu un kā brīvs cilvēks to drikst gribēt. Kuŗ piesiets ir tas pinekls, kas ne lielās lietās, ne cilvēka ikdienas sīkumos nav ļāvis brīvību — es gribu un es izdaru! Vienmēr pa vidu ir bijusi šī dzelzs saite, saukta

visādos vārdos: Pienākums. Aizliegums. Pavēle. Atbrīvošana. Konstitūcija. Demokrātija. Darba norma. Grafika. Atkal atbrīvošana. Darba pārvalde. Kaŗa dienests. Nāves sods. Bailēs. Želums... Vai tas bija viss? Vēl nē, nē! Dzelzs saite tiek aptīta ar rozāiniem, zaļiem un ziliem dzīpariem. Vēlreiz atbrīvošana. Vēlreiz brīvība. Un miers. Taisnīgs miers lieliem un maziem. Atlantikas charta. Apvienotās nācijas. Solījumi un zvani. — Kaŗa lazaretē to visu varēja klausīties pietiekami mierīgi, jo tad pietika viena — esmu dzīvs. Caurums delnā un sānos arī pamazām aizauga. Cilvēka āda ir pastiepjama. Varēju celties un vilkties, un vilkos projām. Apnicis bija jodoforms un baltā gulta, baltā tērtie mirēji un dzīvie. Gribējās vēja seja un zāles zem kājām.

Maizes gabalu grauzdams, velkos caur Regensburgu. Satieku uzvarētāju kaŗavīru. Kur es ejot? Kaut kur — saku — nezinu īsti. Man iegribas apmierināt kāda ziņkāribu. Es domāju savā nogurumā, ka mēs abi esam līdzīgi cilvēki, tāpēc jāparunājas. Kā būs ar manu zemi? Atlantikas chartā tak sacīts... Viņš man atbild ātri: Kas tu esi? Bēglis? Par zemēm tev nav jādomā. Tā ir politika, un tur nav tava darišana.

Kā? Kā nav mana darišana? Es par savu zemi kaŗoju tāpat kā tu par savu. Vai tad tava brīvība ir dārgāka par manējo?

Mana sarunu drauga seja piesarkst.

Tā, tu esi bijis kaŗavīrs? Par ko tu esi kaŗojis? — Par Latviju, es saku. — Tā? Pret mūsu sabiedrotiem? Nāc līdz. Tādus es meklēju. Jau esmu saticis tādus brāļus. Bija jāiet līdz un jāpaliek aiz žoga sešus mēnešus. Es nožēloju, ka nebiju pratis būt mēms.

Biju atkal brīvs. Drikstēju vilkties un vilkos arī — projām, kaut kur projām! Kur tālu vilksies tāds nožēlojamais! Pie saviem ļaudīm. Tur atkal dzirdu vārdus: Tautas kopība. Vienība. Misija. Mūžība. Bet manas domas bija tik pelēki ikdienišķīgas. Par kreklu. Par zeķu pāri. Par to, kā varētu aprīt vairāk maizes. Kreklā bija daudz vecu caurumu. Nezinu, varbūt, arī visiem bija tikai pa vienīgajam un bez drēbes uz pleciem un elkoņiem, bet mans palika ļoti ilgi

manā paša mugurā. To ieraudzīja kāda sešpadsmit gadus veca meitene un, atņēmusi savam brālim otro kreklu, atnesa man. Mani sāni vēl neļāva man lāga cilāt rokas. Tāpat man bija kauns rādīt savu ķemīgo rētu. Pagaidi, es tev palīdzēšu. Tā saka meitene un norauj manus kankarus un palīdz uz pleciem dabūt jauno kreklu. Neesmu vairs zēniņš, bet nezinu, kāpēc tad es esmu nosarcis. Varbūt no pēkšņa savilņojuma, ka pēc tik ilga laika es jūtu maigumu glāstāmieš ap manu pieri. Tu esi noguris, viņa saka. Es piecelos un noskūpstu meiteni uz vaiga. Viņa apjūk, uzzied īsā smaidā un aizskrien. Tevī, mazā, ir tā mūžība, par ko te visapkārt citādā veidā tik bezgala tiek veltīgi un nevietā runāts — tā es domāju un velkos vēl tālāk.

Viss smagums ir pārsāpējis, viss rūgtums ir pārdedzis. Es visu sevi esmu pārlauzis. Pat to tērauda atsperi, kas cēla naidā pret visu pasauli, kuŗa izsmej un samīn visu, kas ir mazs un kā mutē nav ilķņu.“

Čems liekas savu gaŗo, piespiesto stāstu beidzis un klusē.

Vai par tiem izbraucieniem lai stāsta? Tur jau nekā nav. Nieks. Lai gan viņš ir valstīdīgs, bet arī viņam ir sava godkāriba, un viņš negrib kļūt smieklīgs savu meŗa draugu acīs. Kā viņš var teikt tā: Tur kalnos ik mēneŗa pirmajā dienā ierodas kāda dīvainā sveŗinece un staigā, kaut ko meklēdama. Tad to es braucu redzēt? Nē, nieki!

Čems klusē. Te arī viņam pašam sev lāga negribas atzīties, lai pašam nebūtu jāsaka: vientiesis!

„Par tiem braucieniem... Tur nav ko stāstīt. Tur nav nekā. Ja kas stāstāms reiz gadītos, goda vārds, to jūs zināsit. Es pats šos savus braucienus gribu vēl izpētīt...“

Tā viņš saka, un pats nobīstas no sava sacītā. Izpētīt? Ko izpētīt? Pats sevi? Vai to melniem matu vilņiem segto galvu, kuŗai viņš nav bijis tuvāk par nejausiem soliem kalnu takā?

Tā Čems sēd neveikli noliektu galvu. Abi viņa meŗa draugi paskatās viņā un domā — viņš izskatās tik noguris un nelaimīgs.

Vānags uzliek roku Čemam uz pleca:

„Piedod. Neņem to ļoti pie sirds. Tā mana runāšana ceļas no tās stīpas, kas ik dienas

spiež galvu kā knaibles. Tu varēji arī nestāstīt un pateikt man — vācies pie velna!”

Visi trīs pasēd klusēdami labu brīdi.

„Iesim,” saka Čems, un viņi ceļas.

Sākons un Čems paņem zāģi. Vanags aiziet nocirst pēdējos zarus pie galotnes. Viņš paceļ cirvi, tad lēnām to nolaiž bez cirtiena un blenž sev pie kājām.

„Te atkal čiepst,” Vanags saka.

Ari abi zāģētāji paceļ galvas.

„Čiepst — tu teici? Tev locītavās, vai?” vaicā Sākons.

„Te ir bijusi lizda. Trīs beigti. Viens vēl grib dzīvot dažas minūtes,” viņš atsaka.

„Vārnēni?”

„Nē. Svešinieki. Es nepazīstu. Rūsgani, baltu apkakli, svītrainiem spārnu galiem. Drīz būtu lidojuši. Vai dzirdat, kā čiepst nabadziņš? Tak, laikam, sauc vēl māti...”

Abi zāģētāji paklausās.

„Jā, te ir tas pats likums, par ko vakar runājām. Otru iznīcinot, vainīgajam vienmēr ir lieliski iemesli, ar ko to attaisnot. Mēs varam sacīt — mums bija jāgāž šis koks,” noprāto Sākons un pašūpo galvu. Vēl četras egles nogāzuši, viņi apsēstas atkal, sapīpo un pārrunā par putniem. Ir gandrīz laimīgi; ka ir radies dzīvs temats, par ko var parunāties un kur pēc viņu domām runai ir jēga. Jau 82 dienas viņi strādā Harca kalnāju mežos, un visas runas ir izrunātas, domas izdomātas un brīžiem liekas, ka viņu mutēs ir vieni un tie paši vārdi un ka tiem ir sašķārtu skuju garža. Brīžiem ir lacies, ka pat jaunu domu galvās vairs nav. Tad ir tāda sajūta, ka gribas novaidēties un lādēties stipriem vārdiem.

Zāģi un cirvji līp sveķainās delnās, un to roktuņi atgādina — šī diena ir tāda pati kā tās, kas jau aizvilkušas pa šiem celmiem. Roku, plecu un kāju muskuļi šīs dienas ir panešuši kā jau ļoti parastu un saprotamu nastu. Tiem pat sāpēt ir apnicis un aizmirsies, jo muskuļi katrai kalpošanai pierod. Tikai pie-rei un acīm ir kļuvis par smagu. Viss meža klusums izklusēts meža vīru mutēs. Gribētos saukt balsī kādu, kas atsauktos. Kas tev atsauksies? Starp šo mežu un tiem, kurus gribas saukt, ir vai nu nezināma nāve, vai tālums. Pats savas dzimtenes dienas nevari

atsaukt. Tās tev kliedz aiz pleciem. Ja gribi būt vesels un nekļūt par nikoņu, labāk neklausies. Nākotne? Kopā ar šo vārdu domās vilņojas migla. Ja tik, par šo lietu vari stāstīt pats sev pasakas par mūžību un pats sevi mierināt — nekas, nekas! Kas ir daži gadi pret mūžību? Nekas, nekas! Un cik tev pašam būs vēl tavu dzīvo gadu? Tu vairs nesaki — nekas, nekas!

Tad meža vīra domas atkal klusē, un viņās šūpojas migla ar melnām svītrām. Dievs, kāpēc tu jokojies un liki man piedzimt tādā laikmetā! Tā? Tad jau varētu arī mirt, ja tev tik bēdīgs liktenis šķiet. Ai, nē! Mirt nu gan nē! Tā? Nu tad meklē, kā to visi pa šo zemes ieleju dara. Atradīsi to pašu, ko visi, kam te bija jāpiedzimst.

Meža vīra domas klusē, un acīs atmirzd tumšais skuju zaļums. Te visbiežāk ir tikai divas krāsas — zaļums un stumbru brūnums. Vīrs galotnēm ir šaura debesu zilgme ar linainu mākoņu vilņiem.

Zāģu balsis sērīgi šūpojas. Cirvji kā neskaitāmi dzeņi kaļ. Krīt koki, un atbalsis šalc.

Ir atkal pievakars. Ir labi, ka atkal var iet. Iet kaut kur — projām.

2.

Pēdējās dienās ir bijis daudz saules egļu galotnēs, un meža vīri ir biežāk smējušies un ašāk strādājuši.

Nezinu, kāpēc šodien Čems tāds saliecies? — nodomā Vanags.

„Kāpēc tu tāds melns, Optimist?” viņš kliedz.

„Nekod, Asais. Redzi, ka tomēr mūsu bagātajās dienās ir arī tādi dūrēji, kas pat Optimista no jauna uzvilktu ādu dabū pušu,” saka Sākons, kam meža vārds ir Baltais, un tā viņi todien iesāk saukties mežā iekristītos vārdos.

Optimists sēd nedaudz nostāk un košļā skujas. Viņš bieži abām delnām pārvelk pār visu seju, kā kaut ko pielipušu noslaučidams. Skatiem meklē pa mežu visapkārt, bet tuvumā neviena cita dzīva bez viņiem pašiem trim te nav.

„Cirvi pazaudēji?” vaicā Baltais.

Optimists atmet ar roku.
„Tāds apmācies šodien. Tavā sejā nespīd tavs vārds. Mīlestība kremt?“

„Jā. Mīlestība, kuŗa tomēr ir vājāka par nāvi,“ Optimists pasaka šos vārdus gandrīz katru atsevišķi.

Asais paskatās viņā.

„Dzirdi, Baltais. Arī šis jau nolaiž savu mākslīgā labā vēja karogu. Dzirdēji?“

Asajam nepatīk, kad runā kaut ko priecīgu. Viss, kas kopā ar prieku, tagad esot meli.

„Istenības stunda tev iesitusi pa zodu, Optimist?“ vēl atvaicā Asais, jo Optimista miers viņam nekad nav īsti patīcis.

„Varbūt, tev taisnība šodien,“ atbild Optimists un sāk stāstīt.

„Vakar mūsu Liepa bijis sanatorijā. Ziniet tas, kuŗa gaišmatis puika Valdis lec uz kruŗa gar mūsu loģu uz skolu ik rītus. Viņi divi vien te ir. Vecākais sanatorijā. Esot bez izredzēm. Turpat arī mans brālis Stasis izsplauj savu plaušu pēdējās atliekas. Pirms nedēļas es biju tur. Viņš satvēr manu roku un saka: Brālīt, kā es izskatos? Vai es celšos? Zini, viendien jau es staigāju. Biju pie loģa. Tagad man dod īstās zāles. Domāju, tā ap āboļu laiku es jau varēšu slimnīcai teikt — sveiki! Tā viņš saka. Viņa elpa sēc. Viņam ir spožas mirēja acis. Es rīstos, es nevaru parunāt, jo es zinu un redzu baigo. Ko es viņam varu teikt. Meloju, saku: Jā, tu izskaties labāk. Viņš ir laimīgs par maniem meliem un saka: Tad mēs abi kopā iesim mežā. Man tā gribas izkustēties! Tā es sēdu pie viņa gultas. Mēs sarunājāmieš, un es zinu to, kas nāks, un neko savam brālim nevaru palīdzēt.“

Viņš aplūkst un ar zābaku rauš sūnas.

„Tavs jaunākais?“ vaicā Asais.

„Jā. Divdesmit piektā dzimis. Izkaŗojās. Bija ievainots. Iznīka gūstā. Un nu...“

„Zēni, kas nekrita nekādās ugunīs, tagad krīt kā laksti visādās nabagmājās. Jauni! Dzīvi neredzējuši! Par ko? Es gribētu satikt tādu visā pasaulē, kas man varētu atbildēt — par ko?“

Asais kliedz, trūkstas augšā un laiž cirvi pretim stāvošajā eģles stumbrā. Asmens iecērtas dziļi, un cirvis paliek karājāmieš, kā

miesai piekodies plēsoņa. Asajam raustās mute, un seja ir sārta plankumaina.

„Nem nost cirvi. Tā nevajag,“ saka Optimists.

„Zinu, ka nevajag. Bet kur es dabūšu atbildi — par ko?“

Viņš iet, izņem cirvi un apsēstas kā sabrucis un čukst:

„Kas to atbildēs? Kas...“

Tad Optimists runā atkal.

„Turpat, kur mans brālis, ir vairāki desmiti zēnu. Dažiem nav roku, citiem kāju. Arī elpas krūtīs atliek mazāk. Kāds no viņiem vaicā man: Kā ir ārā? Vai rudzus drīz pļaus? Es stāstu kaut ko un jūtu, ka viņiem pat mani tukšie stāsti patīk. Tik maz pie viņiem kas ienāk no dzīves.“

Kad runājos ar Stasi, es viņam nekā nevarēju pateikt par vēstuli, ko saņēmu no mātes — ka tēvs aizbraucis darbos pie vecākā dēla. Tāpēc es viņam pat mātes sūtītās labas dienas nepateicu. Ziniet, es vairāk nevarēju...“

„Tavs tēvs aizbraucis? Kur?“ vaicā Baltais.

„Vaicā kā tolis! Zini kur! Viņa brālis aizbrauca jau četrdesmit pirmā. Esi jau piemīrsis, kur tad brauca?“ viņam atcērt Asais, un Baltā seja ir nelaimīga.

„Man neienāca prātā...“ viņš vainīgi nosaka.

Asais pievīrās blakus Optimistam.

„Pats stāsti. Pats redzi. Visur spīd tikai asmens. Kur te vieta tavam nolādētajam, matēmatiskajam optimismam? Tie ir tavi meža murgi, brāl!“

Optimists pieceļas. Vēlreiz abām rokām noberž pār seju. Viņš piespiežas būt mierīgs, un viņa vaibstos atnāk gaišums.

„Tomēr. Un tomēr. Vajag piespieties un no neesoša izplēst kādu nieku rītdienas jēgas. Brīžiem mums sava apziņa ar varu jāpārceļ kādā otrā plāksnē, kas ir nošķirta no mūsu šīsdienas, un tad tur jākonstruē sava sasista priekša druskas, ja ne citā, tad spītībā. Pesimisms ir miršana. Ir veseli milzeņi, kas mums mazajiem novēl nāvi. Bet mums jādzīvo, lai reiz varētu pavaicāt to pašu tavu — par ko viss tas? Mans optimisms ir manos sakostajos zobos.“

„Nerunāsim vairs par visu to,“ saka Baltais.

Ilgi klusē visi trīs. Tad atkal atsāk par putniem. Būt par koku vai putnu ir vai nav labāk nekā būt ar cilvēka apziņu? Arī putni viņi negribētu būt mūžīgi. Tikai īpaši nolēmtiem brīžiem to viņi vēlētos, lai ātrāk varētu būt paši tur, kur viņu domas apsēstas. Tad viņi ir apklusuši un atgriezušies savā apnikušajā klusumā, kas kā skārda strēmeles loks te noslēdz katru domu un visas runas. Šis klusums ir tikai viņos pašos. Apkārt skan metalla, putnu un cilvēku balsis. Šinī mežā viņi nav tikai trīs. Simti tādu pašu ir visapkārt. Te viņi trīs. Viņi ir grupa. Ļoti vienota muskuļu grupa. Reizēm arī domu un runu grupa. Abās pēdējās lietās viņu vienība bieži vien pajūk. Viri strīdas. Ir apmierināti, kad var strīdēties, jo tad ir mazliet laime just, ka viņi vēl dzīvo, ka viņi ir kas atšķirīgs no šā skuju zaļuma, sūnu smaržas un no tiem egļu un priežu klučiem, kam zāģētās vai cirvja asmeņu notētās vietās asiņo sveķi.

Šodien viņi runājuši, mērījuši sevi, pasauli un ilgas, tad ir pastrīdējušies. Pierēs atkal dzīvo domas, un paldies Dievam par to. Ar tām viņi atkal varēs klusēt kā peleki ūdeņi savā smagumā.

Visi trīs reizē ceļas un iet strādāt. Nolādēts vai slavēts, bet darbs viņiem ir vajadzīgs tāpat kā dzīvām acīm gaisma. Tas nav vajadzīgs tikai viņu pārtikas iegūšanai, bet tas reizē ir vārdā nenosauicama sega, kas apsēdz šo vīru pieres, kuņas bieži sāj pasauli nepasakāmā izmīsumā. Ja šie vīri piederētu kādai dienvidu tautai un viņos nevilņotu asiņu sēkla no tiem vecajiem tēviem, kas reiz mežos izplētuši sev dzimteni ap Daugavu un sniegā mazgājuši sviedrus no pierēm, tad viņi savu šo dienu izmīsumu izgaidotu kā vilki un arī savu taisnību prasītu kā vilki — ar jaunām nāvēm, ar asinīm, ar sacelšanās balsīm piegaidotu pasauli. Viņi klusē, pagriež zobus un klusē līdz jaunai dienai. Sāpi savās pierēs viņi sedz ar pašu nogāztu balķu smagumu. Kāds slepens dziļums viņos saka — ja jūs savu smagumu nesēgtu vēl ar kaut ko smagāku, varētu notikt nelaime.

Tā viņi cērt un zāģē vēl stundas trīs, un nav daudz to vārdu, ko reizēm viņi pasaka. Debesis miglo, un tumšais zaļums kļūst pelēks.

Pēcpusdienā sāk lit spēcīgāk. Cirvja kāts samirkst un slīd no rokām.

„Slapjš,“ nopurinās Baltais un nomet cirvi.

„Lai list. Slapja pasaule nav tik cieta,“ saka Čems. Asais pūlas iekurt ugunsķuru zem platas egles. Zari un ciekuri pīkst un sprakšķ, un uguns, lēkdama gan uz vienu un otru pusi, tver kādu sausāku mizu. Kurinātājs, zemos dūmos apsedzies, pūš šņākdams un piesarcis, un, kad viņam ir jau izdevies iedzīvināt ugunsķuru, viņš kliedz:

„Gana mirkt! Nāciet! Pirms gan paņemiet pa zaru un ciekuru klēpim, kas zem eglēm vēl nav mitri.“

„Ā, mūsu Asais ir gan beidzot iepūtis uguni ūdenī,“ smejas Baltais un iet uz ugunsķura pusi.

„Tas ar savām plaušām var zivi no upes dibena izpūst krastā,“ piemetina Optimists un velk sausos ciekurus no zaru grēdas apakšas.

Tad visi trīs stāv pie ugunsķura un viebjas no dūmu rūgtuma. Līst aizvien smagāk. Liekas, ka nu visi Vācijas ūdeņi gāztos pār šo mežu. Atkal diena kļūst pelēka, un viņas stundas neaiziet ātri, bet milst tepat zem lietus noliektiem zariem.

„Šī diena atkal tāda kā klingēra caurums,“ saka Baltais.

„Tev gribas strādāt? Salst? Tad skrien ap koku,“ atkož Asais.

„Ne jau strādāšanas lieta. Zini, ka lokoties kustīni galvu, tad liekas, ka viņa nav tik tukša kā izdzerta pudele.“

Par dienām viņi bieži vien runā kā par savu īstāko īpašumu. Ir arī tiesa, jo vienīgais, kas viņiem vēl nav atņemts, ir viņu dienas, jo viņi vēl ir dzīvi. Kas dzīvs, tam ir vēl diena un pieticīgais sevi sauc pat vēl par bagātu.

Caur egles zariem lāstekas pil ugunsķurā un trīs kļuvi vīru matos, un viņiem tiek vēsi. Viņi slienās augšā un meklē tabaku, pīpē un izsplaun rūgtas siekalas.

„Man nāk prātā, ka tādā lietainā dienā varēja iziet verandā un palasīt avīzi. Tad lietus likās tik silts un ražens,“ saka Baltais.

„Tāpēc, ka pašam nelija aiz apkakles,“ atsmīn Asais.

Baltais apklust un uzrauj apkakli.

„Jau astoņdesmit, nē — vai nav jau deviņdesmitā te mežā. Ziniet, sāk apnikt,“ viņš ierunājas vēl.

„Apnik, jā. Bet ir ļaudis, kam visu mūžu tā jāzāgē. Ko lai saka tie?“ ievaicājas Asais, tad turpina: „Te nevarētu būt runa par to, ka mēs esam mežā, bet gan par citu ko. Vispār — tagad visas mūsu dienas nāk seriņām un aiziet kā pa iebūvētām sliedēm. No tā gan reizēm kļūst baigi.“

„Pie tam, visas ir tik līdzīgas kā dzelzceļu vagoni, kuņģiem logu stiklu vietā ir pienagloti pelēki dēļi. Tu sēdi tajā un domā, kas tur būtu redzams, ja logā būtu stikls,“ papildina Baltais.

Asais saviebjas un piemet dažus ciekurus ugunskurā, kas taisās dzist.

„Reizēm liekas, ka tās vairs nedzimtu no gaismas, bet gan no kādas dzelzainas formas, kas būtu piekārtā padebešos par biedējumu visiem, kas te zemes ielejā tik spītīgi grib dzīvot.“

„Visiem, tu saki? Tomēr nē, ne jau gluži visiem, bet gan tikai tiem, kam cita nekā vairāk nav kā tikai viņu pašu dienas.“

Tad abi apklust un klausās brīdi pelēkajā šņākoņā. Asais skatās, kur palicis Optimists. Lūk, tur viņš sēd egles otrā pusē, muguru atspiedis pret celmu. Balta skaida un zīmulis rokā.

„Eu! Optimist! Vai tu atkal risini no līdzinājumiem ar trim nezināmiem?“

Tiesa, reizēm Optimists tā ir darijis, kad viņam likās, ka galvā vairs nav nekādu domu. Pašam gribējās pārbaudīt, vai tik pakauša saturs nav pārakmeņojies.

„Zīmējums! Kas tas tev tur ir?“ pār plecu pārlicies, vaicā arī Baltais.

„Tilta balsts.“

Asais iesmejas.

„Tilta balsts! Redzi, kā jau inženieris viņš strādā pats savā darbā. Skaties, kā skicē projektu tiltam, uz kuŗa varēs satikties dzī-

vie ar mirušiem un apvaicāties, kuŗā pusē galu galā ir labāk...“

Optimists nomet skaidu un pieceļas.

„Ēs tikai izdomāju šo un to,“ viņš saka.

„Ak, izdomāji? Ka dienai ir divdesmit četras stundas, un no tām desmit stundās tu ļoti mīli savu cirvja kātu?“

Vēl nebeidz viņam iedurt Asais.

„Izdomāju par dienām, kad jūs abi par to runājāt. Ir taisnība. Šis seriņas cilvēku padara stulbu. Es tāds jau esmu. Tāpēc braukšu meklēt svētdienu.“

„Ak, atkal tas brauciens? Nu brauc vesels! Tu cerē vēl atrast svētdienu. Ko visu cilvēki izdomā, pirms viņi kļūst traki,“ smejas Asais un sit draugam uz pleca.

Tad viņš Optimistu uzrunā istajā vārdā.

„Čem, tu esi jocīgs pauris. Tev vēl ir izredzes būt laimīgam. Brauc. Es gaidīšu — kāds tu atgriezīsies vai, tavā valodā runājot, kāds tu būsi pēc šīs savas svētdienas. Ek, tu divplāksnis!“

Arī Baltais ierunājas.

„Laba doma, Čem. Izbrauc gan. Atved kādas jaunas ziņas. Kas to zina, kas pasaulē griežas. Ko tik satiksi, nelaid vaļā un izprašņā līdz krekklam.“

„Dari gan tā, Čem. Atved Baltajam kādu kopības ceptu pīrāgu. Es pa tām dienām gribētu izgulēties. Dažu dienu tomēr par maz. Es gribētu aizmigt un gulēt, gulēt... Mēnesi, pusgadu, gadu...“

Asā balss sten, it kā viņš būtu slimnieks un jau gulētu.

Čems paskatās Asajā lielām acīm.

„Gadu? Un kad tu gribētu mosties?“

„Kad šo svina dienu seriņas būtu beigušās... Es pieceltos un sacītu: Dodiet vēsu ūdeni, kur man nomazgāt pašam savu liķi, kas tomēr atkal ir iegribējis dzīvot.“

„Mutī ciet! Taisi savu muti ciet! Ar tevi, Asais, nav labi.“ Baltais lieliem soļiem staigā lokā ap egli un sadrebinās — un abām delnām tausta pats savu pieri.

3.

Gribētos pašam sev iestāstīt, ka es to zinu, bet — es nezinu! Kāpēc te esmu šodien un lienu gar aizas malu? Alpu kāpēja prieks?

Laikam, nē. Jau ceturto reizi šinīs pašos kalnos. Jātiek atkal galotnē? Jā, to es zinu, jo esmu nolēmis. Bet kāpēc? Lai redzētu šo svešinieci smaidīgiem lūpu kaktiņiem? Tāpēc vien arī nē. Jāatzīst, ka ir grūtāk atbildēt tad, kad tu jautā pats sev, nekā tad, kad tev jautā citi.

Tā Ignats Čems izdomā un lēniem soļiem kāpj augstāk, un viņam liekas, ka pats nezina, kāpēc viņa acis šodien skata šos kalnus.

Kāds klinšu putns kliedz murdojošā balsī ar iesvilpieniem pa vidu. Varbūt tas draud iedzimtam inaidniekam, varbūt tikai izkliedz savu prieku kalnu gaismā — kas to lai zina. Zils atmirdzums noviz ap viņa spārnēm, un viņš, vēl kādas reizes nosvilpis kā ar ezera niedras stabuli, noplanē aizas kļusumā.

Tūkstoš metru jau būs zem kājām. Te, kur stāvu, ir kalna plecs. Milzeņa pret debesīm atslietā piere ir vēl vairāk kā tūkstoš metru virs šī pleca. Tiešām, izskatās tā, ka viņš, savu akmens galvu atspiedis pret zemes nemieru, snaustu savu Dieva noliktō miegu. Liektais deguns vērsts pret dienvidiem. Uz tā stāv neliela izsaucēja zīme pret debesīm. Nē, nestāv. Sakustas. Ā, šis izsaucējs ir tāds pats otrs kā es, kas, jādōmā, nezina, kāpēc viņš tur kustas.

Čems izsaucējam pamāj ar roku. Tas nepakustas. Čems kliedz, viņam patīk te kliegt.

„Ē — o — o! Ja — tu — esi — cilvēks — at — sau — cies! Ē — o — o!“

Izsaucējs nepakustas. Viņš stāv uz milzeņa deguna, un pats, droši vien, jūtas milzis.

Latvieša balss noskan pa klinšu torņiem un aizām, izbrīnījušās atbalsis atdziedādama, un Čems satrūcies domā: Paklausies! Tā nav mana balss... Un — galu galā — ko es te kliežu kā traks? Hm, traks? Trako mutes reizēm izbrēc vairāk patiesības, nekā to patīktu dzirdēt tiem, kas paši ļoti skaidri zina, ka viņiem vesela prāta ir pārpilnām.

Čems apstājas un pagriežas atpakaļ pret ieleju. Tur viss daudz mazāks sarāvēs. Zirgs uz šosejas liekas suņa augumā. Rokas vicinādams, kāds skrien pa piekalni, un tas izskatās kā bērnu dārza futbolists.

Pār jumtu sarkanumu ielejas zaļumā, pār likumoto, zilo upes svītru un ceļu asfalta

melno krustu dreb gaisma jūlija tveicē. Ielejā slīdošo auto stikli notver sauli un spožu atmirdzumu un iesviež Ignata Čema šaurajā sejā un viņa rudzu lauka krāsas matos.

No neredzamas vietas atnāk sērīgi dziļa Alpu kalniešu dziesma un vientulīga staigā pa akmeņiem, un viņai nav kur apmesties. Varbūt aiz klints ielejā dzied kāds kalnu gans. Varbūt kāds, kam mātes vai jaunības žēl. Varbūt tā ir kāda meitene ar zilu lakatiņu galvā? Te kalniešu dziesmās nevar izšķirt — vai dzied vīrs, sieva, meitene vai zēns. Viņi visi dzied savādi gremdētā balsī. Ak jā — ja arī tā būtu meitene, galvā viņai nav zils lakatiņš. Nē, nē. Kalnietes valkā sarkanus. Zils lakatiņš bija citur...

Čems strauji griežas atpakaļ un sāk kāpt. Apstājas atkal. Nē, bet šī dziesma silti skan. Un viņš kā satrūcies sāk acīm meklēt apkārt. Nezin, kāpēc viņam ienāk prātā, ka te vajadzētu būt kādam bērnam. Bērnam, kaut nelielam bērnam ar baltu tāsī. Dziesmās skanēšana stāsta, ka te vajadzētu būt bērnam. Viņš skatās, skatās apkārt, tad acis ievēl sevī dziļi un bezcerīgi atmet ar roku. Kas te bērzu dos! Pelēki, melni akmeņi, akmeņi...

Viņš ir pievēris plakstus, bet acis redz, bez gala tālu redz. Ir bērzi! Visapkārt bērzi. Viņam pašam ir melnalkšņa mizas taure pie lūpām, un viņš caur tūkstošiem bērzu skrien uz Daugavu pie Krāslavas. No Zemgales krasta silta migla nāk, un taures balss pa vakara debesīm skan tālu un paša prieku nav kur likt. Urkš zemes vēzis. Taurētājam grības līdzī urkt. Viņš urkš ar visu balsi un laksta uz abām kājām.

Pa Daugavu uz leju brauc vakara zvejnieks.

„Ailā! Dod asari, krusttēv!“ taurētājs kliedz.

Zvejnieks paceļ galvu. Laiva sagriežas pret krastu.

„Ak, tu vēzis. Pērienu tev, ne asari!“

Taurētājs satrūkstas, bet laiva jau ir pie krasta, un divi sarkanspuraini asari nokrīt zālē pie viņa kājām.

„Ķer, ka nieveļas atpakaļ! Apēdis nepiemirsti pārmetst krustu. Pasaki mātei labvaku.“

Laiva atiras no krasta. Lielie asari lokās taurētāja rokās, un viņš stāv apjucis un ar platu mēli laiza lūpas. Iedeva divus asarus. Par ko? Svešs. Pilnīgi svešs! Jā, iedeva. Apēd, pārmet krustu. Pasaki mātei labvakaru.

Domas vēl nespēj izkustēties. Svešā laiva jau ir labi vien lejup.

Taurētājs atkal satrūkstas. Bet kur palika mans paldies. Tā nevar. Cilvēk, tā nevar. Viņš laiž pa rasaino krastu laivai pakal ko māc.

„Krusttēv! Krust — tēv! Pal — dies!“

„Labi, labi. Ēd vesels,“ atskan no ūdeņiem.

Atkal elpa krūtīs ir brīva, un taurētājs jūtas bez vainas.

Asari tiek iemesti aiz krekla, jo rokas vajadzīgas mūzikai. Taure ir atkal pie lūpām. Viņš pūš smieklus un kūkojumus. Iet atkal caur bērziem, kuŗu tāšu baltumu vakars nevar nodzēst. —

Čems paceļ galvu, paglauž savus rudzu matus un skatās pret klintīm. Bērza nav. Nekāda baltuma nav tuvumā. Ir tikai melns, pelēks, tumši zaļš un vietām rūsgani plankumi. Tikai galotnēs dūmakaini mirdz sniegs.

Alpu dziesma vēl skan. Vairs tā nav sērīga, bet ar lidojumu. Skaidri dzirdams — dziedātājs ir jauneklis. Viņam ir līgava un māja. Dziedi, draugs, un saki paldies Dievam!

Čems sāk iet uz stāvuma pusi.

Te viss ir tāpat kā bijis vakar un aizvakar. Ir atkal kāda saulaina diena, un visi dzīvie grib laimīgi būt.

Steidzīgiem soļiem pa akmens teku Čems iet atpakaļ. Pāris stundu laikā jābūt augšā, jo viņam patīk dienvidus galotņu sniegā. Stāvo nogāžu bargās un lielām šķautnēm krunkotās seas guļ visapkārt un liekas, ka viņas ar savu klusumu taustītu cilvēka augumu un vaicātu: Kas tu esi?

Zābaka nejauši pagrūsts akmens izkustas un, pret slīpuma robežiem atsizdamies un sprakšķu atbalsis sviezdams visapkārt, veļas dziļumā, kas sevī paņēmu visu, kam nav gana bijis sava miera gaismā un augstienē. Cilvēks paklausās dziļuma atbalsis un ir lai-

mīgs, ka viņš pats vēl ir gaismā. Visām domām ir vaļa, jo te nav otra, ar ko sarunāties. Var runāties pats ar savu dzīvi, kas brīžiem ir draugs, bet visbiežāk gan ienaidnieks.

Tās nav ilgas kalnus redzēt, kas te šodien Čemu ir atvedušas. Vai atkal viņš ir te, lai redzētu šo savādo seju, kuŗa viņam liekas, varētu pateikt kaut ko jaunu, ja tik viņa sāktu runāt. Vai vispār te viņa šodien būs? Katra mēneša pirmajā dienā līdz šim te viņa vienmēr ir bijusi. Staigā, kā kādu pazudušo meklējama. Ko viņa meklē? Arī šī lieta Čemu ir piesaistījusi, un viņam gandrīz jau par paradumu ir palikusi iedomas, ka viņam vajadzētu būt tam, kas šai svešiniecei jāatrod. Reizēm viņš balsī smejas par šo savu iedomu, bet, kad nāk mēneša beigās, viņu kāds neredzamais velk uz šiem kalniem, un viņš brauc. Viņš sevi attaisno, sacīdams, ka viņš izbrauc padzīvot savā brīvībā. Tomēr pats jūt, ka melo. Tad cieši nodomā — tā būs beidzamā reize! —

Atkal viņa domas ir citā pasaulē. Tā ir lejas plāksnes pasaule. Tās ir parastas katras dienas balsis, kas viņam kliedz ausīs un gaida, kad viņš apjuks un taps par upuri. Viņš sevi stingri valda, lai pats nesāktu kliegt: Pietiek! Gana! Apnicis! Viņš zina, ka tad būs beigās. Viņš pazīst sevi.

Čems apsēstas uz aizas malas un šūpo kājas. Zem viņa ir dziļums kā atvērta kalna mute ar melniem zobiem. Jā, Čems domā, tas ir labs dziļums. Tur nesen novēlās akmens. Tur nevajadzētu nemaz ilgi krist, ne daudz kungstēt. Šis ir labs dziļums.

Tā viņš sēd, skatās lejā, un pie viņa ar atmiņām atnāk kāds rudens. Tas ir īsi pirms kara. Viņš ir beidzis universitāti, un ir jauns, plāniem bagāts inženieris. Viņam tad ir divdesmit četri gadi un liels sapnis par nākotnes Latviju. Savas zemes plašums tomēr ir par mazu. Viss liekas par šauru. Aiz robežām ir Eiropa. Kas tur par kultūru, tehniku un jauniem atradumiem! Ja gribi atrast ko skaistu, lielu, jādodas uz Eiropu. Viss, ko esam saņēmuši un saņemsim, nāks no vecās, mīļās Eiropas . . .

Pēkšņi viņam ir jautrs prāts par savām atmiņām, viņš pakrata galvu, un trausls

smiekls skan no viņa mutes, un viņš saka balsī, un šie vārdi skan caur zobiem: Eiropietis! Jā, eiropietis...

Čems pieceļas un paskatās apkārt. Kalnu taka tukša. Varbūt tā ir labi un tikai vienlulībā var atrast savu svētdienu?

Viņš sāk iet un ir apmierināts ar šo dienu. Ir pilnīgi paša gribētā brīvība.

Milzeņa augšā tas sākumā manītais izsaucejs pret debesīm arvien vēl kustas. Jā-kāpj ātrāk un jāpasaka viņam labdiena.

4.

Beidzot! Čems kāpj vēl dažus soļus, un pie viņa kājām ir jau sniegs. Viņš pagrābj to sauja, saspiež un skatās, kā vēsais baltums, cilvēka rokas sildīts, pārvēršas ūdens pilienos un krīt atpakaļ sniegā pie viņa kājām. Kalna galotnes sniegā stāvot, Čems jūt, ka viņu apņēm tā pati neparastā sajūta, kas viņu bija saistījusi te jau iepriekšējās reizēs: ir vasara, ir dienvīdus, piere svīst zem tveices, jo debesīs tik zilās un saulainuma daudz, bet — pie kājām sniegs!

Viņš paiet pa kalna virsu šurpu un turpu, un sākumā šinī baltajā spožumā, ko rada saules apmirdzums, žilbst acis. Sniegs un viss šis baltums viņam atnes atmiņas, un viņa domas pārskrien lielu tālumu. Tur tas sniegs bija citāds! Tas bija mīksts un pūkains un to varēja pat ņemt mutē un sūkāt kā saldējumu, kad gribējās dzert. Tas tur ar savu mīkstumu lipa braucēju acīs un zirgu ūsās un uz koku zariem šūpojās baltiem ķekariem. Šis te ir kristallains un ciets.

Gluži visa kalna virsa nav nosepta ar sniegu vien. Baltie laukumi ir ieplakās, klints blūku ēnās pret ziemeļiem vai arī starp sīkajām priedītēm.

Čems apstājas un vēro akmens blūku taisnās rindas. Te izskatās tā, it kā kāda roka būtu iesākusi šo kalna virsotni izbūvēt, bet drīz vien šo darbu atstājusi pusceļā. Te ir lielu celtnu stūri, durvju vietas un pusbūvētas sienas.

Pāri sniegiem un pāri pusbūvēm, kas te stāv jau no nezināma iesākuma, Čems skatās apkārt, un viņa seja nav bez sava satraukuma: vai tiešām te neviena dzīvā nav? Vai

tas, kas, no lejas skatoties, pret debesīm stāvēja kā izsauceja zīme, vai tas ir bijis tikai kāds maldinātājs koks? Kāda veca egle vai priede uz klints malas? Nē, neviena tāda aizdomīga koka uz klints malas nav.

Viņš paiet apkārt un pavēro sniegu. Svaigu cilvēka pēdu nav. Nekas, viņš sevi mierina. Tas vēl nav pierādījums, ka te šī divainā svešā nebūtu bijusi. Kāpēc viņai jāstaigā taisni pa sniegu? Varbūt, viņa ir aizgājusi uz otro virsotni rietumos. Klints asmens šis abas virsotnes savieno.

Tomēr varbūt viņa nav bijusi šodien, nav un nebūs?

Čems apstājas un ir nelaimīgs pats par šādu iedomu. Tad vaicā pats sev: Bet kāpēc viņai te jābūt? Kāpēc? Vai norunāts? Mēs vēl neesam ne vārda runājuši, mēs esam tikai redzējuši te viens otru un vienmēr mēneša pirmajā dienā. Ja viņa te būs arī šodien, tad tā būs jau ceturrtā reize, ja nebūs, tad atkritīs tas pieņēmums, ka viņa te noteikti un nemainīgi šinī dienā nāk.

Pārdomā un nezina Čems, vai viņi sarunātos arī šodien, ja redzētos. Bet kāpēc tad jāredz? Untums. Iedoma. Iedoma tāpēc, ka cilvēkam nekā jēdzīga nav ko domāt, un tas ir viss!

Lai gan jau vairākkārt Čems sevi par visu šo lietu ir rājis un kauninājis, tomēr šo mēnesi ilgi neredzēto svešinieci viņš gaida.

Tā prātīgi domājot — kas tad ir tas, kāpēc es gribētu viņu satikt. Skaista? Burvīga sieviete, kā saka? Iemīlēšanās no pirmā skata? Tas viss ir nieki! No tā manī nekā nav.

Čems domā, pieri savilcis. Pirmo reizi viņš redzēja viņas seju un viņam likās, ka kāds spēks sacītu: Stāt! šinī sejā bija tāds smaids vai smīns, to grūti bija noteikt, kas likās pārvarīgi, mierīgi smaidīja vai smīnēja par visu. Par viņu Čems ir domājis un izdomājis un ne reizi vaicājis sev, vai šī nav jauna cilvēku tipa seja? Vai šī mute nevarētu pateikt kaut ko tādu, ko viņš nezina un ko viņam vajadzētu zināt?

Čemam gribas un viņam vajag daudz jauna zināt un atrast. Visapkārt sajukušajā dzīvē ir notikušas lielas maiņas. Tas pats cilvēks tagad ir daudz citādāks, nekā viņš bija vēl pirms desmit gadiem. Dažas domas

un jūtas tagad liekas izdzēstas no cilvēka dvēseles dzīvā tikla. Tur ir ieaudušās jaunas, svešas un tām vēl nav vārda, un pats viņu nesējs tās vēl nesaprot. Tāpēc tāds apmulsums visur, nedrošība vai pēkšņi izbrēcieni, par kuriem paši cilvēki saka, ka tā nav viņu balss. Visas šīs lietas Čemam ļoti gribētos zināt un izprast.

Vai parādīsies te šī svešā seja, kas tik pārdroši smaida un smīn reizē? Tā, nebūdamā skaista, ar savu maigumu ir bīstami skaista ar kaut ko jaunu.

Kas zina, vai tas viss nav tikai attāluma malds? Varbūt tuvums visu izdzēstu?

Čems nolemj: Labi! Ja viņa būs, jārunā. Nebūs — tas ir skaidrs zaudējums.

Viņš pakāpjas uz klints bluķa, kas veidojumā līdzīgs vilka galvai un skatās visapkārt līdz robainā apvāršņa tālumam. Te tā liekas, ka pasaules radīšanas laikā būtu vilņojusi akmens masas jūra kilometriem augstiem vilņiem un tad šie vilņi sastinguši ar visām balto putu galotnēm. Ielejās starp šiem kalnu vilņiem gaišs zaļums, augstāk pāriet tumšākā — tur ir egļu mežu joslas, bet virs tā klinšu kailais melnums vai miglains zilganums līdz pašai sniega joslai. Retumis šinī vilņojumā ir pa tumši vai gaiši brūnam plankumam, vai pa sarkanai svītrai. Tiešām te krāsu jaukums tikpat dažāds kā savilņota jūra, kad pār to mirdz vasaras dienas spožums.

Čems nokāpj no akmeņainas vilka galvas un, uzskatot sniega baltumu, viņu atkal apņem sērīgs miers. Sniega laukuma vidū ir akmens kā sēdeklis ar atzveltni. Apsēdīsies, viņš domā. Arvien vēl tvīkst steidzīgā kāpiena sapūlētās kājas. Jā, tā gan būtu labi! Čems norauj zābakus.

Naglas zābaku zolēs ir lielām kā sēņu galvām, bet tomēr jau labi vien nodilušas. Čems noliek zābakus un zeķes sev blakus uz akmens sēdekļa, grābj sniegu abām saujām un berž kāju pēdas. Cik jocīgi — šis vēsums karsē, bet reizē dzen patikamu vieglumu pa visu augumu.

Saulē spīd viņa sejā, ap kājām un rokām šķīst kalnu sniegs, un viņš pats ar savām domām ceļo vientulīgi pa visu pasauli. Pabijis šur un tur, viņš ir atkal taņī vietā, kur

domās visbiežāk atgriežas visi, kad ir tālu prom no turienes. Mājās! Mājās! Atkal tā pati doma, kas jau šorīt viņā bija atnākusi, uzliesmo kā vaicādama: Vai te nav kāds bērzs?

Čems paskatās apkārt, kā pārliecinādamies. Nē, te nav neviena bērza. Ir tikai sniega baltums. Tomēr ir labi, ir labi, ka te vismaz ir sniegs.

Pats to viņš nezina, kā tas ir sācies, bet nu viņa mutē skan kāda melodija, un tā ir atnākusi pēkšņi pāri tūkstošiem kilometru no dzimtenes baznīcas. Viņš nezina šīs dziesmas vārdus, bet šī melodija viņa mutē skan, un viņš zina, ka tā ir taisni tāda, kāda reiz tur Vasarassvētkos ir skanējusi. Čems dzied, bet varbūt tā ir rūkšana vien, un tomēr tas viss viņam patīk, un to te viņš, kalnu sniegā kājas mazgādams, var darīt pēc sirds patikas.

„Hu — ū!“ sauc kāda balss, un tā ir tāda kā bezpersonīga uzruna, kā izbrīns, reizē, varbūt, kā satrūkšanās.

Čems vēl nav paspējis pacelt galvu, bet jau zina: tā ir viņa, tā ir viņas balss!

Čems slien galvu augšā un redz — te viņa stāv, nemanīta pienākusi soļu piecu atstatumā. Abi vēro viens otru, viņi abi liekas tikpat pārsteigti, bet abi reizē arī jūt, ka viņi ir jau cik necik „pazīstami“, jo pagājušā mēneša pirmajā dienā, viens otru novērodami un gaļām iedami, ir pamājuši pa mēmam sveicinam.

Svešā skatās uz Čema basajām kājām sniegā, un viņas acis ir pilnas izbrīna. Vairākas reizes viņa šo kalnu baskāji noskata no sniega līdz pierei.

Čems pirmo reizi ilgāk dzird viņas balsi, un tas, ko viņa saka, ir franču valodā. Sacītais ir jau pateikts. Čems padomā labu brīdi un tikai tad dzird savās domās to, ko viņa ir teikusi.

„Kāpēc pārtraucāt? Jūs labi rūcāt. Vai tā nebija baznīcas dziesma?“

Čems sastostās, bet tas ir tikai īsu brīdi. Ar steigu viņš domās vāc kopā visu, ko reiz franču valodā mācījies un aizmirsis. Tas nav viegli, bet viņš savus teikumus ir izgudrojis.

„Zēl. Man ir maz vārdu no šīs skaistās valodas, lai varētu pateikt, ka man ir prieks,

ka jūs atkal redzu te kalnos. Varbūt varam runāt vāciski?”

Viņa paskatās vēl uz viņa basajām kājām un pakrata galvu.

„Žēl, bet man tanī bargajā valodā ir maz vārdu, lai pavaicātu, vai jūs te esat atnācis, lai iesaltu un paliktu šinī sniegā?”

Čems smejas. Smejas arī viņa. Tad viņš apsēstas savā akmens sēdeklī, noberž mitrumu no kājām savā žokejcepurē un sāk apaut kājas.

„Varbūt angļiski?” viņš vaicā.

„Jā,” viņa saka. „Jā! Esmu no Havras. Tur bieži vien jūrniekiem vajadzēja parādīt mēli.”

Paldies Dievam, domā Čems, ka viņa kādreiz ir rādījusi jūrniekiem mēli. Tagad mums abiem ir valoda. Viņš jūtas atkal labi, ka nu nav vairs jādodomā, kā katru vārdu savā mutē atrast ikreiz no jauna.

Čems ir atkal savos zābakos un var izkāpt no sniega laukuma, kuŗa malā stāv viņa.

„Tagad varu pateikt labdienu,” viņš saka.

Viņa pamāj galvu. Tad viņi abi saka savus vārdus.

„Mans vārds Ignats Čems.”

„Luize Prē.”

Divi svešie svešos kalnos ir pazīstami.

„Šema kungs?” viņa atvaicā, jo vārdu „Čems” viņa nevar izrunāt.

„Agrāk mani sauca Čems, bet Šems arī neskan sliktāk,” viņš saka.

Viņi iet blakus un runājas par visu, kas nejausi ienāk prātā. Čemam bieži vien jāpādomā, ko runāt vai noklusēt, jo viņš jau kopš gadiem ir gandrīz piemirsis sarunāties ar sievietēm. Pedējo gadu stils ir bijis vai nu klusēt, vai atkliegt tā, lai otrais acis vien nomirkšķina, un tas otrais vienmēr ir bijis kāds visādu nelaimju apdauzīts vīrietis. Šī te ir dāma. Pie tam drusku no citas pasaules — no Voltēra, Igō un Romēna Rolāna zemes. Čems jau agrākos mēnešos ir iecerējis no viņas daudz dzirdēt tāda, kas viņam būtu pilnīgi jauns. Viņa dzīvo brīvības zemē, kur arī šī laika sajukušajās dienās atskan pa jaunai vēl nedzirdētai balsij. Tas viss meža cilvēkam var būt atklājums, stiprinājums ar jaunu domu pamirdzēšanu. Vēl kas — viņa

ir sieviete ar patikamu balsi un nenosakāmas jaunaš izteiksmes seju.

Čems vēro viņu uzmanīgi un klausās, lai neko nepalaistu gaŗām. Viņa tak ir no lielās pasaules, kur pārmainās domas par tagadni un nākotni un, varbūt, tīri nejausi var pateikt kādu domu, kas skaŗ tās lietas, par ko Čems ir lauŗijis galvu dienām un naktīm.

„Vai jūs neesat kāda ordeņa, kāda klostēŗa brālis?” viņa pamet sāņus skatu uz Čemu.

Viņš vēl neatbild. Vai tas ir tāds amizēšanās jautājums?

Atbildi tik ātri nesagaidījusi, viņa atsāk vēl:

„Man tas tā likās, kad es redzēju jūs tik neatlaidīgi iesaldējam sniegā savas kājas. Jāsaprot — jūs sevi mocījāt par kādiem grēkiem, vai nē? Tā baznīcas dziesma arī. Viss kopā tā man lika domāt.”

„Jums taisnība. Laikam gan tā būtu vienīgā labākā vieta, kur es varētu paglābties.”

„Interesanti! Kas tad jūs vāja? Dzīvie vai mirušie? Tāpēc vien jau es nācu klāt, jo, redzot jūs sniegā, domāju — vai tas vīrs negrib labprātīgi aiziet un pateikt Debesu Tēvam labvakaru.”

Īsti šo viņas teicienu Čems uzreiz nevar saprast, bet tikai dzird, ka viņas balsij smiekla pieskaņa. Drūma ēna pārslid Čema seju. Tad viņš apķēŗas ātri un smaida:

„Dienas. Manas paŗa dienas. Mirušie man palīdz.”

„O! Interesanti! Kur tad jūs tagad glābjas?”

„Lielo tiesu meŗā, kundze.”

Viņa apstājas un brīdi skatās. Šis skats vaicā, noŗēlo un vēlīgi noglāsta reizē.

„Nebaidieties. Tur nevienu neesmu aplaupījis. Seviŗki dāmas nē.”

Pavērojusi Čema ārieni, viņa domā: Apģēŗbs no trim dažādiem gabaliem: zaļŗ, pelēks un rokā melna cepure. Kājās kaŗavīru tanki. Seja vēl jauna, tikai ar savēdu rūgtumu par daudz ēnota.

„Bijāt kaŗavīrs?”

„Jā. Liktenis pajokojās. Paliku dzīvs un šodien satīku jūs.”

„Tā?” viņa smaida ilgi. „Mēs jau redzējamies agrāk.”

„Ja nemaldos, pāŗis reizes.”

„Nē, šodien jau ir ceturta,“ viņa izlabo. Brīnums, domā Čems un ir pārsteigts, cik labi viņa visu atceras un ir ievērojusi.

„Vai jūs bieži kāpjat šinis kalnos?“ viņam ienāk prātā tā pavaicāt.

„Līdz šim katra mēneša pirmajā. Dienesta lietās katra mēneša beigās man ir jāiegriežas šinī Vācijas kaktā. Šī galotne man ir iepatikusies.“

Tātad viņa te neko sevišķu nemeklē, kā viņš bija iedomājies. Atnāk te pavadīt kādu brīvu stundu.

Čemam ir kauns pašam no sevis. Viņi lēnām pastaigājas gar klinšu malu, runā par kalniem, laikiem, sniegiem, cilvēkiem, par laimi un nelaimēm. Tagad ir tik daudz nelaimīgu cilvēku pasaulē.

„Daudzi paši pie tā ir vainīgi,“ viņa saka. „Kad esi dzīvs, jābūt laimīgam. Ja kāds to kavē, kāp tam pāri.“

Viss, kas ir abos viņos un ap viņiem, ir saulainas dienas un kalnu gaismas pilns, un viņu abu balsis ir priecīgas. Čems ir iejuties, un viņam patīk šī diena un sarunas, un viņam patīk, ka var būt kopā šīs stundas ar cilvēku, kas vēl zina, ka ir laimīgs, kas smaida, smejas un savā priekā ir brīvs.

Havras francūziete vairs nejūtas tik sveša, un viņa pastāsta par sevi. Tēvs bijis jūras kapteinis. Kādu laiku dzīvojuši Alžīrā. Atgriezušies Havrā. Septiņpadsmit gadu veca apprecējusies ar kādu normandieti. Ātri šķīrusies.

„Viņš bija labs cilvēks, bet es nebiju laimīga ar viņu. Viņš dzīvoja par maz, bet domāja par daudz,“ tā viņa saka.

Čems satrūkstas un paskatās viņā, bet ātri novērš vaicātāju skatu, lai viņa to nemanītu. Par daudz domāja?

Izrādās, ka viņa ir ļoti runīga. Viņa runā visu laiku, Čemam tikai retumis iznāk vaicāt vai iebilst pa kādam vārdam.

„Arī šodien ir daudz nelaimīgo tikai tāpēc, ka par daudz domā. Dzīve negaida, aiziet. Kas vecs, tas jau savā ziņā ir kroplis,“ tā viņa saka, un pati par to sirsnīgi smejas.

Pati viņa vēl jauna. Ne vairāk par divdesmit pieci.

Čems nesmejas līdz. Viņam ienāk prātā pieminēt Francijas lielos — Klemanso un

maršalu Fošu, kas arī bija veci vīri un pirmajā karā bija neviens Franciju glābuši, bet arī radījuši apstākļus mazo Eiropas tautu brīvībai. Tad pārdomā — labāk nē. Tas būtu muļķīgi sākt ar nejašu tikko iepazītu sievieti strīdēties un pie tam vēl gandrīz par politiku. Ir saule, ir diena kalnos. Labāk runāt par kaut ko tādu, kas nevienu nesāpina. Viņš grib būt priecīgs un saka viņai dažādus niekus, par ko var smiet.

Viņa smejas un iet viņam blakus, rokas sabāzusi sporta bikšu kabatās kā īsts vīrietis, un ar zābaku paspeļ akmeņus, kas gadās zem kājām.

„Nezinu, ko šodien dara mans nabaga Lils viens pats?“ viņa nopūšas.

„Jādomā, raksta jums vēstuli un jūtas tukšinieks vientulībā.“

„Tik tālu viņu vēl neesmu izglītojusi. Smilkst gan nabadziņš, jādomā.“

Čems paskatās viņā.

„Kundze, jums patīk būt iedomīgai, vai arī jūsu vīrs jūs mīl tāpat kā pirmajā dienā,“ mēļo Čems, gribēdams būt pieklājīgs skaistu dāmu sapratējs.

Viņa skatās, skatās Čemā tādām acīm, ka viņam kļūst neērti. Vai ko muļķīgu es būtu pateicis?

„Mans vīrs? Svētā debess, cik jūs gribat būt vientiesīgs, neļauņojieties! Lils, mans mīļais Lils, ir mans suns!“ Nu viņa smejas, smejas skaļāk par visām reizēm. Meklē acīm, kur apsēsties. Tepat ir akmens. Apsēstas un smejas, acis slaucīdama.

Čemam nekas cits neatliek, kā košļāt lūpas. Viņš ātri noslēpj savu neveiklumu un smejas līdz.

„Suns. Mīļš, gudrs suns tas ir. Es jau teicu, mans vīrs par daudz domāja un tāpēc man viņa vairs nav. Pašas brīvībā dzīvei ir vairāk krāsas.“

Tad viņa sāk un daudz stāsta par savu Lilu.

„Viņam ir siltas, lielas acis un balss kā pulksteņa torņa zvanam, kad viņš palaists izskrieties, tad atnācis atpakaļ, pie durvīm saka savu dobjo — am, am! Amī, amī, Lil, es saku, un viņš ieliek savu mitro purnu man delnā. Guļu, lasu kādu grāmatu un pīpoju. Lil, atnes sērkokļus, tur uz krēsla tie ir. Šis

paņem un atnes. Ar viņu nav vientulīgi. Cilvēks viņu nevar aizstāt. Vai, ja jūs zinātu, ka viņš spēj būt pat greisirdīgs! Kāds mans draugs reiz to piedzīvoja. Burvīgi!”

Protams, Čemam cits nekas neatliek, kā tāda gudra un burvīga suņa draudzību un greisirdību apbrīnot un smieties, kur jāsmejas.

Čems klausās, klausās, bet viņa ieceres dziest.

Prē kundze stāsta par kādu parīzieti, kas esot tikai metru augumā, jau sešdesmit gadus vecs, un tam esot divas draudzenes. Viena tumša, otra gaiša. Viņš pakāpjoties uz galda, lai tās varētu noskūpstīt.

Viņa smejas par šo jautro nelaimi, savus tumšos matus šūpodama, un vaičā:

„Vai tas nav jocīgi?”

„Posts. Traki!”

„Burvīgi!” viņa saka.

Viens, ko nu gan nevar noliegt, un to Čems redz, ka Prē kundze ir skaistāka, nekā no attāluma viņam ir licies. Melni mati, apaļa piere un mute — kāda šķelmīga mute! Viņas smieklos augšējā zobu rindā redzama viena tik liela starpa, ka liekas, it kā viņai būtu izkritis zobs kā sešus gadus vecai meitenei, un tas viņas muti padara bērnišķīgu un nebēdnības pilnu. Tikai viņas acis smīn par daudz, vairāk nekā sievietes acis drikstētu smīnēt, lai tās tomēr vēl būtu skaistas.

Labu brīdi skatījusies Čema sejā, Prē kundze pēkšņi iesauca:

„Jau tik ilgi šodien mēs kopā, bet jūs tikpat kā neko par sevi neesat stāstījis! Jūs teicāt, ka dzīvojot mežā. Burvīgi! Vai nē?”

„Jā, mežā.”

„Mežsargs? Cik mežā būtu jauki tādā vasarā. Burvīgi!”

„Malkas cirtējs.”

„Ilgi? Visu laiku? Vai šī profesija jau no tēva laikiem?”

„Gadus divus, kopš esmu te Vācijā.”

„Jūs neesat vācietis? Tāds gaišmatains un es domāju... Tad jūs esat ārzemnieks un te cērtat mežus. Mūšējie jau gan sen ir mājās. Vai jums te tik ļoti iepatīcies?”

Vai teikt viņai? Saprātis?

„Mana zeme ir iepatikusies citiem. Tur ir

tāpat kā jūs Francijā bija četrdesmit trešā gadā. Atceraties, kundze?”

Viņa padomā brīdi.

„Tā? Tad jūs esat no tiem, kas te... kam te jānīkst Vācijā... Tā? Un jūs dzimtene ir?”

„Latvija.”

„Ā, latvietis? Latvija ir...”

„Ziemeļos.”

Prē kundze ir runīga, un viņa zina daudz.

„Ē — jā! Ziemeļos! Atceros, labi zinu. Latvija tur ir pašā augšā, tur pie Ledus jūras vai okeāna, tur — aiz Krievijas. O, tur ir brīnišķīgas zemes — ziemeļos! Burvīgi! Tāpēc es domāju, ka jums tik ļoti patīk sniegs. Jūsu dzimtenē ir cik gribi jauka, balta sniega un slēpēt var, ja vēlies, cauru gadu, vai nē? Jūs visi esat labi sportisti, vai nē? Burvīgi... Tur jābūt mežonīgai romantikai. Sniegs un sniegs. Un vilku un laču tur ir bariem, vai nē? Jūs bieži esat ēdis lača gaļu, vai nē? Tas dodot traku spēku. Es labprāt brauktu paslēpēt pie jums. Kad jūs būsit atpakaļ savā zemē, tad atrakstiet, vai nē, mans draugs. Ak tā, vai jums tas pats alfabēts, kas pie mums Eiropā? Jā? Protams. Mēs jūsu likteni labi saprotam. Visas mūsu tautas simpatijās ir ar jums. Tāda zeme! Kas par to, ka vasaru pie jums tikpat kā nav. Pie tā jūs esat pieraduši. Bet sniegu, sniegu... Burvīgi, vai nē?”

Viņa ir beigusi. Vēl stāsta par slēpēšanu Alpos pagājušā ziemā.

Čems drūmi klusē. Viņš vairs nespēj sevi piespiest smieties. Viņam liekas, kā ap viņu būtu aprūcis pērkons un nu viņš būtu pēkšņi kļuvis kurls un neko vairs nedzirdētu, kas notiek ap viņu.

Paceļ galvu, paskatās — kalnu robainais apvāršnis tinas sārtā dūmakā. Saule slid uz vakaru.

„Būs jāsāk kāpt lejā, lai paspējam ar gaismu,” viņš saka.

„Jums bail kalnu tumsas?”

„Reizēm tā esot bīstama.”

„Vai taisnība, ka gaišmataini vīrieši esot mānīcīgi?”

„Tā esmu dzirdējis.”

Viņi sāk iet. Prē kundze stāsta un smejas arvien. Viņu šī diena nav nogurdinājusi. Ar

dāmām jābūt atsaucīgam, nedrīkst kļūt garlaičīgs, bet Čems nekā vairs sevi nevar piespiest smieties. Pat pasmaidīt viņam nākas grūti.

Vai viņa vainīga? Taču nē. Viņa pateica, ko viņa zina. Viņa ir viena no Vakar-eiropas miljoniem.

Čemam gribas klusēt un iet lielākiem sliem.

Tad viņš apķeras, ka viņa kalnu ceļu draudzene netiek viņam līdz un paliek iepakaļ.

„Piedodiet. Es aizmirsos,“ viņš saka Prē kundzei.

„Mans draugs, kas ar jums tik pēkšņi noticis? Jūs esat sadrūmis. Vēl neilgi atpakaļ jūs bijāt tik jautrs un tad tik pēkšņi kluss. Tā ir ziemēlu daba, tas ir tāds ziemēlu smagums, kas pēkšņi satver un salauž visjautrāko prātu, vai nē?“ tā viņa čalo par savu pētījumu un smaida.

„Nē, nekas tāds. Manī atnāca kādas atmiņas. Tādas, kuŗās nebija prieka.“

„Atmiņas? Nevajag par tādām domāt. Tas jau ir tas jūsu ziemēlu smagums, ka jūs sev ļaujāt vairāk domāt nekā dzīvot, vai nē, Šema kungs?“

Viņš saņemas un smaida.

„Varbūt, kundze.“

„Pagaidiet, vai arī zviedri nav turpat ziemēlos? Jā? Man bija reiz laime pazīt kādu zviedri, Heivo Tansena kungu. Tam gan nekā nebija no ziemēlu smaguma. Dzīvs kā avots, priecīgs kā pavasaris un... tik simpātisks. Tas bija īsts eiropietis. Ar savu plašo vērienu viņš pārspēja manus francūzišus. Tas bija džentlmenis cauri un cauri. Vai jūs zviedrus labi pazīstat? Vai viņi nav veikli ļaudis? Burvīgi, vai nē?“

„Pazīstu. Tie ir džentlmeņi,“ viņš saka un domā par to latviešu leitnantu, kam Ziemassvētkos zviedru zemē bija sev jāizdur acs, lai glābtu sev brīvību.

Savu samulsumu un nospiešību Čems ir pārvarējis. Viņš atkal smaida un smejas, kad jautrā Prē kundze kaut ko jocīgu saka. Viņi ir jau lejā. Ielejas zaļumu apsedz kalnu robainā ēna.

„Bija laba, dzīva diena kopā ar jums, kundze,“ Čems saka, lai būtu ko runāt.

„Vai nē? Mēs norunājām sarakstīties,“ viņa smaida, un nevar saprast, vai viņa to saka, ka tas tā būtu jāsaka pieklājības dēļ, vai arī viņa patiesi būtu priecīga saņemt kādu vēstuli.

Izņēmusi piezīmju lapas, viņa ātri uzraksta savu adresi.

Ar lēnu roku Čems raksta savu veco ielu Rīgā. Beidzot pieraksta arī savu barakas adresi un smejas sevī: Tā arī es kļūstu eiropietis un džentlmenis...

„Atcerieties mani savā meža klosterī. Tur ir burvīgi, vai nē?“ viņa nosaka atgriezusies un vēl pamāj ar roku un aiziet pa ielejas pilsētiņas ielu, kuŗā viņa apmetusies.

Čems pagriežas uz staciju.

Ziemēlu smagums? Tu labi to pateici, daiļā Prē kundze no Havras. Smagums, jā. Tikai to vajadzēja teikt citā nozīmē, bet ne tanī, kā tu domāji. Visas pasaules ļaudis nes sevī smagumu un tam vēl nezina vārdu. Vai mēs visi guļam, vai tas ir miegs? Vai tā ir pusapziņa? Tomēr mēs sakām, ka mēs dzīvojam, bet kāpēc mums liekas, ka mēs neesam atmodušies, ka mēs vēl gribam mостies? Kādaļ vajadzētu būt tai balsij, kuŗas saucienu dzirdējuši, visi sacītu: Ir atkal rīts. Ir atkal diena. Visu dzirdam un saprotam. Gribas sākt dzīvot!

Tad Čemam ienāk prātā Prē kundzes teiciens:

„Viņš dzīvoja par maz, domāja par daudz.“

Tiesa, laikam ir vieglāk tikai dzīvot un zināt, ka vēl dzīvo un nodzīvot kaut kā līdz galam. Bet vai ar to cilvēka gājienā jau viss ir beidzies?

Čems iekāpj vilcienā un ir ceļā uz mājām.

Mājas? Kur ir tās „mājas“? Vai tomēr nebūs beidzot jāsāk dzīvot tā, kā ļaudis dzīvoja tanīs laikos, kad mājas vēl visiem bija mežā? Var sākt arī tā! Var! Būs jāvar, ja tu vēl gribēsi būt brīvs cilvēks. Ir kaut kur rakstīti vārdi: Cilvēku tiesības. Cilvēku taisnība.

Paldies, paldies! — domā Čems, es ļoti pateicos par vārdiem. Man to jau gana, bezgala gana! Jau septiņus gadus esmu klausījies no visādām mutēm vārdus, vārdus — miljoniem vārdu! Tie ir kā putekļi, kas lien

man degunā, tie ir kā ar sauju man virsū mestas blaktis, tie visi domāti, lai man pieliptu un lai manu paša gribu izsūktu uz visām pusēm, lai es pats beidzu domāt un gribēt, lai es klausos... klausos...

Visi šie pasaules vārdi ir vienādi, un kopā tie nozīmē apmēram tā: Individ, tu vēl esi dzīvs, tāpēc klausies. Tev vēl ir muskuļi un balss. Tu vari strādāt, kad mēs tev teiksim, tu vari arī brēkt, kad mēs gribēsim. Par to tu vari dabūt ēst.

Es klausos un klusēju. Šie pasaules varu vārdi kļūst arvien skaļāki, saldāki un sola vairāk. Es jau māku tos tulkot. Savā apakštonī tie kļūst arvien ciniskāki: klausies, Individ, tev nomirt negribas. Ēst arī gribas. Tu gribi tiesības. Tu gribi taisnību. Tu gribi savu vietu. Labi. Tu esi mazs. Es esmu liels un spēcīgs. Es tevi varu samīt. Tāpēc proties. Tu vari man būt izdevīga sikaunda. Šodien dzīve ir politika. Politika ir tirgus. Te tirgojas spēcīgie. Pārdod tos, kas gadās pa kājām. Nečiepst! Tu vari pat ēst nedabūt, ja iekļiesies nevietā!

Tā izprāto Čems un skatās, kā zīmes meklēdams, savas cigaretes dūmos. Runā valstsvīri, stāsta lektori, raksta žurnālisti, vaid dzejnieki, tēvus aizmirsdami, smīn rakstnieki. No viņu mutēm un papīru lapām paceļas vārdi kā smilšu mākoņi un nolīst pār ļaužu galvām. Vieniem ir kāds nolūks, šos savus vārdus pasakot, bet otri tos aizsveiz pasaulē tikai tāpēc, ka viņi vairs nespēj dzīvot klusumā, viņiem pašiem jādzird, kā skan viņu vārdi. Viņi cerē pašizliedzīgi kalpot, bet vai viņi visi to zina, kam viņi kalpo? Vispieņemtais vārds, ar kuŗu savu seju var aizsegt, ir — vispārība. Es kalpoju vispārībai — tā saka, un tas labi skan.

Gribētos jau izsviest no savas pieres šīs domas par nebeidzamo vārdu murmoņu, kas skan Čema atmiņās, bet viņš netiek no tām vaļā. Jau gadiem ilgi liekas cits nekā pasaulē nebūtu skanējis kā šī nepārtrauktā vārdu murmoņa, un ir tāda sajūta, ka mūzika un putnu balsis izdzistu zem viņas. Visi dzīvie, kam ir ausis, pierod pie tā, ka ir kaut kas jārunā un jāklausās. Tie zina, ka deviņas desmitdaļas no visām runām un rakstiem izsaka citādi, nekā sacītājs īstenībā

domā, bet nekur pasaulē nav vairs tādas spēcīgas balss, kas spētu nodimdēt: Tie visi ir meli! Labāk klusiet! — Vārdu murdoņa ir stiprāka par visu. Tā pārrūc retās balsis, kas iesaucas pretī, un klausītāji arvien vairāk ierauj savas galvas plecos un klausās, jo nav cita ko klausīties. Viņi zina skaidri, ka tie ir vārdi, vārdi, vārdi... bet kur tu līksies, ja tu te esi. Klausies un sāc pierāst, ka tagad viss jāsaprot otrādi, nekā tas izteikts.

Čemam reizēm bailes no paša vārdiem. Jau labu laiku viņam negribas pat vēstules rakstīt, lai nemelotu. Kaut kur pasaules gaisā skan īstie vārdi, bet manā mutē to vēl nav. Vēl jāmacās klausīties.

Vai tapt par lielā patafona plati, vai klusēt un paglabāt savu balsi. Tagad izšķiršanās laiks. Kur paglābt savu spēku? Pasaule palīdzēs, aizstāvēs, sargās? Tiesības, likums, taisnība sargās? Pasaulei es esmu tikai sikaunda, par ko iegūt kādu vērtību. Sava brīvība man jādibina sevī pašā. Tas ir mazs spēka loks, bet drošs. Neesmu viens, ir miljoni, kas tā vēl grib sevi paglābt. Tie dzird viens otru. Šo cilvēku sejas var pazīt tūkstošos citu seju. Viņās mirdz pacietīgs gaišums, jo viņi zina, ko viņi pašiem grib. Viņi vēl meklē savu zemi, pār kuŗu ir vēl arī debesis. Kur lai es pieķeros?

Manai tautai vairs nav brīvības. Jāsāk atkal ar mazumu — katram ikvienam jābūt šīs brīvības mantiniekam. Jākaļ no jauna pasaules ceļu akmeņos zīmes un raksti — maza tauta ziemeļos gribēja dzīvot. Eiropas kartē viņas valsts vārdu rakstīja — Latvija. Es visur atgādināšu, ka piederu tai mazajai tautai.

Un to es mācīšu neaizmirst, mācīšu bērniem un draugiem un visiem, kas manu balsi pirms nāves kādās ceļmalās vēl dzirdēs. Tā būs mana brīvība, jo vēl es esmu dzīvs.

Čemu apņēmt tādā mierīgā iekšējā gaisumā un drosme iepretī visam, kas nākta. Viņš skatās pa logu svešas zemes vakara ainavā, bet viņš piespiežas un grib redzēt vairāk. Un redz un dzird: Ir Latvija, un vējā šalc tur rudzu tīrums, un viņš dzird šīs šalkoņas vārdus un tos atkārto čukstošām lūpām: Tēvs mūsu, kas esi debesīs. Svētīts lai top Tavs Vārds...

Ir! Miljonu vārdos ir Vārds! —

Pār Alpu galotņu asmeņiem debešos kustas norieta sarkanums. Viss rietumu puses tālums guļ zem tā.

5.

Čems arvien biežāk skatās loga tumsā un viņam gribas, kaut ātrāk būtu gaisma. Jau no slimnīcā un gūstā pavadītā laika viņā ir tāda sajūta, ka ik rīta gaisma domām un lietām atdod atpakaļ vārdus, ko tumsa ik vakarus paņem sevī.

Varbūt ir pāri pusnaktij, varbūt jau ir pret rīta pusi. Vilciens, liekas, ir jau ļoti ilgi skrējis caur kalnu un ieleju tumsu. Sliežu sanoņā klausoties, Čemu brīžiem ir apsedzis tāds kā pusmiegs, un atmodies viņš nevar isti atcerēties, vai ir sapņojis, vai arī kaut ko paša pasāktu domājais. Viņam liekas, ka ar viņu būtu runājis kāds, bet viņš nekā nevar atcerēties šo balsi. Varbūt, kāds no blakus sēdētājiem ir vaicājis kaut ko? Tomēr nē. Tā bija pazīstama balss.

Nākošajā stacijā Čems atveļ logu un paskatās pulkstenī. Ir četri no rīta. Tātad — atkal kāda jauna pirmiena. Ap septiņiem Vanags un Sākons rūkdami kāps mašīnā, lai brauktu uz mežu. Man vēl piecas stundas jābrauc. Tad vēl gājiens no stacijas. Galā tikai ap desmitiem. Gribētos ātrāk, ātrāk.

Čems ar nepatiku apsēstas atkal un, pats sev pavēlēdams, domā: Gulēšu! Tagad gulēšu! Jāguļ un gulēšu!

Tā viņš gaŗu tumsas stundu pats sevi māca iemigt un — neiemieg. Viņš nenovērs ācis no tumsā loga, gaismu gaididams.

Rīta puse debešos lēnām vērsas gaiši zila, tad top zaļa kā kāpostu lapas mala, drīzi pelēks jauca ar ugunīgu sarkanumu.

Vārpu līmeņi tīrumos sāk šūpoties gaismā, un, šo ainu redzot, Čems nomierinās un ir gandrīz laimīgs. Tad viņš iemieg un guļ kā piegulnieks, kā zirgu gans pie Daugavas pirms gadiem un atmostas tikai tad, kad konduktors viņu pavelk pie pleca un prasa biļeti.

Apkārtņi pavērojis, viņš redz, ka jau pēcnākamā stacijā jāizkāpj. Paldies Dievam!

Čems steidzīgi iziet caur staciju un pa-

griežas pa ceļu, kuŗa malās viņš ne vienu vien reizi ir saskaitījis visas ābeles.

Ko lai saku abiem meža draugiem par savu vakardienu?

Vai stāstīt Vanagam un Sākonam par šo satikšanos kalnos? Vanags salti smies: Nu, vai es jau sen neteicu, ka tev savu optimismu teoriju vislabāk gan, pirmkārt, vajadzētu iemācīt kurmjējiem un dzeguzēm mežmalā? Vai atkal: Sākon, redzi nu — visi pasaulē tikai par mums vien domā, jo mūs visur zina un pazīst. Vai tu bieži esi ēdis lāča gaļu? Paskaties, kāds Čems izskatās, to nogaržojis.

Taisni tā Vanags teiks, Čems domā.

Es teicu todien viņiem abiem, ka braukšu meklēt svētdienu. Kāpēc lai es atgriezies baroju viņus ar sinepēm? Labāk grauzīsim tās pašas meža skujuas, ko grauzām līdz šim. Pie tam, tas nebija nekāds prezidents, ko es satiku tur kalnos, bet kāda sieviete, kas grib dzīvot un kuŗai patīk gudri suņi un laimīgi džentlmeņi. Tas viss labāk lai paliek. Es stāstīšu draugiem labāk kaut ko jautru.

Čems iet un svilpo, un viņš ir izdomājis, ko stāstīt par savu ceļojumu. Tad tā: viņš ir kalnos un sniegā berž kājas. Svešiniece vaicā — kāda ordeņa brālis viņš esot. Ūja, meža klosterī, daiļā! Tā? Tad nāk stāsts par trim meža brāļiem — Aso, Balto un Optimistu.

Čems smaida sevī. Vajag tak rast jaunu metālu, no kā sevī izliet pārējai pasaulei nesaprotamu prieku. —

Ēna zem paša kājām smiltis ir īsa, un tā kustas reizē ar viņa soļiem. Čems izlien caur dzeloņstieplu žogā izplēsto eju un ir jau no metnes laukumā.

Mājās?

Viņa nāksanu ir pamanijuši istabas un meža biedri Vanags un Sākons un, it kā viens aiz otra slēpdami, panāk viņam pretī.

„Labdien, vecīši,“ saka Čems, bet viņi neatbild, nesāk arī citu ko runāt, un pat Sākona seja ir klusa.

Vai kas noticis?

Visi trīs stāv brīdī klusēdami un acīm apstausta viens otru. Abi mājnieki paskatās gan saulē pār baraku jumtiem, gan skatās smiltīs sev pie kājām, it kā slēpdami savus skatus.

Čems mana, ka viņu sejās ir maz gulēta nakts, un' nemierīgo pelēkumu nevar apsegt dienas vida gaišums.

Tad Vanags lēnām liek roku kabatā un izņem aploksni.

„Jau vakarā saņēmām. Mēs izlasījām un sākām gaidīt tevi un tāpēc šorit neaizbraucām uz mežu.“

Telegramma no sanatorijas? Čems satver aploksni, ņem lapu ārā un lasa. Tad viņa rōka, delnā saspīestam papīrim čaukstot, noslīd gar sāniem, un viņš klusē un stingušām acīm skatās tālumā.

„Tā ir,“ saka Vanags. „Miris vakar. Apbedīšana rīt.“

Čems sakustas, paiet dažus soļus bez mērķa lokā ap vietu, kur bija apstājies, paceļ galvu un atkal skatās draugu sejās.

„Vakar?... Tātad manam Stasim... tas... ir jau cauri. Viņa smagums beidzies tā...“ Čems saka sevī, un viņa balss smok.

„Tagad arī tu viens pats. Bijāt svešumā vēl vismaz divi brāļi...“ ierunājas Sākons un sniedz Čemam cigareti.

Čems pīpo strauji. Drīz cigarete sakrīt pelnos.

„Nakti es izbroukšu, lai rīt apbedītu brāļi. Kur to laiku līdz vakaram lai liek?“

Tad viņš griežas pie abiem draugiem, un viņa balss lūdž:

„Vai jūs abi nebūtu ar mieru kopā ar mani pēcpusdienā aizbraukt uz mežu? Tur

mums ir vēl sagāztas un sazāgētas egles. Man gribas pacīlāt kaut ko... tādu smagāku...“

Viņi abi pamāj.

Vanags nerunā tik ātri, kā viņš parasti bēr. Viņa balsī ir klusums. Viņš iet klāt, saņem Čemā elkoni un saka:

„Ja tu vēlies, mēs abi arī rīt brauksim tev līdz. Apraksim kopā zēnu, kas vēl pirms nedēļas cerēja celties un būt kopā mežā ar mums. To nevar atsaukt. Tā ir, Čem. Tā ir, draugs.“

Pēcpusdienā viņi ir savā mežā. Metalla asmeņu balsis cērtas lielajā klusumā. Zāģis šūpo savu sērīgo balsi — tā krīt un ceļas, krīt un ceļas, un tumši zaļais klusums ar atbalsīm to aiznes uz visiem tālumiem.

Čems strādā strauji, un viņa kreklis uz pleciem garo. Viņam pusapzinīgi gribas nogurt un klausīties klusumā, kuņā nav ne vaidienu, ne smieklus...

Cik tomēr labs ir mežs, viņš domā. Tas vienādi žēlo zvērus, putnus un cilvēkus. Arī cilvēkus, kad tie citur neatrod savu brīvību.

Čems slauka abām krekla piedurknēm sviedrus no pieres un skatās Vanaga un Sākona pār zāģi noliektajās galvās, un viņam liekas, ka no tām ap viņu ceļas skaidri jaušams spēks, kas viņam palīdz elpot, domāt un just, ka viņš vēl ir dzīvs.

Cik labi, ka te tagad ir šie divi cilvēki, meža draugi, man abi — kā brāļi.

Kārlis Dzīlleja

SAULES PUĶE

Saules puķe, rudens rota,
Tu man ceļā pretī liksti.
Zelta spozme tev ir dota,
Augstu paceļ galvu drīksti.
Drīzi atnāks nemanīti
Salti vēji, salnas rīti —
Vēl tu dienu zeltā tvīksti!

Kārlis Dzīlleja

SALIEC SAVAS ROKAS!

Saliec savas rokas!
Mirkli visujauko
Turi sirdī svētu,
Glabā mūžu mūžos —
Turi sirdī svētu
Mirkli visujauko,
Saliec savas rokas!

JĀNIS EZERIŅŠ

1.

Kādā no jaunākajām literātūras vēsturēm lasām: „Ar Ezeriņu iesākas brīvās Latvijas rakstniecība“. Šis teikums atgādina kādu citu teicienu, ko gadu simteņa sākumā formulēja Viktors Eglītis: „Poruks ir cēlms, no kuŗa izaug modernā latviešu rakstniecība“. Par pēdējo Plūdons mums, skolēniem, teica: „Poruks jau nu ievērojams ir gan, bet apgalvojums, ka no viņa izaugtu visa jaunlaiku rakstniecība, ir pārspīlēts“. Tomēr tagad visi vienprātīgi atzīst, ka dziļākas idejas, lielāks stils formā, eiropisks skatījums mūsu literātūrā ieviesās tieši līdz ar Poruku. Vai Ezeriņš būtu otrs lielais ceļa stabs? Liekas, vēl pagrūti noteikti atbildēt. Viņa pirmais stāstu krājums iznāca 1920. gadā, tad pat, kad Kārlim Zariņam, kas par to tikai 2 gadus vecāks. Viņa pirmie mēģinājumi parādījās jau pirms kaŗa, arī tāpat kā Zariņam. Latvijas republikas laikā viņi izauga līdz krietnam augstumam abi divi, Zariņš vairāk pārstāvēja lielo prōzu, bet Ezeriņš īso. Būdami objektīvi mākslinieki, tieši personīgas idejas kā Poruks (sirdsšķīstību) vai Rainis (cilvēku mīlestību) nesludināja ne viens, ne otrs. Tai pašā divdesmitajā gadā, kas mūsu kultūras uzplaukumā bija sevišķi nozīmīgs, ko Pēteris Ērmanis kādā dzejolī raksta ar lielo burtu, iznāca Aleksandra Grīna — tāpat spilgta Latvijas laika talanta — pirmā grāmata, arī Ērmaņa *Es sludīnu*. No minētajiem Ezeriņš gan atšķīras ar savas biografijas dažiem tīri ārējiem apstākļiem, ar to, ka visas viņa spilgtās grāmatas parādījās pāris gadus, un nāve strauji pārcirta tam dzīvības pavadienū 1924. gadā, apzīmogojot viņu par divdesmito gadu rakstnieku.

Ja Ezeriņš izcēlies ar ko sevišķu, tad tas tomēr nebūs viņa darbības laiks (jo divdesmitajos gados iezīmīgākais virziens ir ekspresionisms, no kā Ezeriņa sacerējumos nevar atrast daudz — varbūt dažas ieskaņas dzejoļos), nedz arī idejas, pat ne lielums, bet gan — formas mīlestība, vārda smalkais gludinājums un tīri artistiska dvēsele, kādu

starp viņa laika biedriem tiešām neredzam nevienam citam. Tikai gadus 10 pēc viņa nāves parādās otrs tāds rakstnieks — Ēriks Ādamsons, kas nu arī jau aizgājis, atstādams savus draugus intelektuālistus kā šīs līnijas turpinātājus. Tātad a i s t ē t i s m u, formālismu, mākslu mākslas dēļ Latvijas neatkarības laikā vispirms atrodam pie Ezeriņa. Ezeriņš nenāca ar jaunām idejām, savu mācību, viņš necinījās, nesludināja, neapsūdzēja, neaizstāvēja un neticēja. Viņš dzīvi uztvēra kā raibu rotaļu, kas dod vielu viegliem un interesantiem, pa lielākai daļai jautriem stāstiem. Dabīgi, ka tāds pasaules vērotājs kļūst skeptiķis, cilvēku cēlo īpašību apšaubītājs, patosa noliedzējs. Bet Ezeriņš nedižojās ar negātīvo. Viņš skatījās skeptiski arī uz ksepsi.

Taču tā nav, ka Ezeriņš būtu auksts bezdomu, bezjūtu cilvēks. Iedzīvojoties viņa gara pasaulē, redzam, ka viņam ir silta sirds, kas pukst, kā jau pienākas, visam taisnam un labam. Jā, viņa idejas balstās uz šīm jūtām, tās viņās paslēptas. Daži Ezeriņa garākie un labākie stāsti (*Joču pirts*, *Mīga*) cildina auglību, mātes mīlestību. *Jaunsaimnieks Čukāns* ironiski - anekdotiskā vīpsnājumā paslēpj mīlestību uz zemi, *Cilvēks mārķā* tāpat diezgan apslēpti satur prasību pēc taisnības, *Dāmā sērās* Ezeriņš parāda savas simpatijas progresa karotājiem, noveles par krāsotāju Zvanupu un kāršu licēju Ņechu sniedz atskaņas no cīņām pret latviešu tautas vēsturiskajiem ienaidniekiem, jaunās republikas un viņas radītās kārtības ticīgs apliecinājums sastopams daudzās vietās Ezeriņa tekstā. Šis siltais, pozitīvais, sirsnīgais un reizēm līdz asarām vienkāršais jūtu tonis Ezeriņam dod priekšrocību pret daudzziem citiem „tikai“ formālistiem, tādēļ viņu arī nevar saukt par intelektuālistu.

Viss lielais vairums Ezeriņa sacerējumu ir noveles. Noveles — šā īsā stāstījuma, kuŗa saturā neparasts notikums — formu Ezeriņš bija izkopies līdz lielai pilnībai. Viņš rakstīja koncentrēti, ar tieksmi uz asprātībām un paradoksiem, un centās atmest visu lieko.

Atcerēdamies, ka pirmo noveļu pamatā bija mutes vārdu stāstījums (ko attēlo, piem., Bokačo), Ezeriņš, „kontroles pēc“ un lai biedinātu zemapziņā veidojošos vielu, mēdza savas noveles pirms uzrakstīšanas izstāstīt draugiem. Saprotams, tā stāstot stilu nevar izstrādāt, jo runātais vārds ir nabadzīgāks par rakstīto, tam tieksme pēc klišejiem, apnicīgas atkārtotības. Rakstīšanas darbs nāk sevišķi. Taču tīri fābulisko var izstrādāt arī stāstot.

Jānis Jaunsudrabiņš reiz teica tagadējās vidējās paaudzes novelīstiem: „Blaumani pārspēsiet viegli, ar Ezeriņu jau būs grūtāk“. Tiešām, Blaumanis, šis lielais prōzists, ir viengabalains un vairāk savā laikā iegremdējies. Ezeriņš vizuālo dažādās krāsās un tādēļ no vairākiem viedokļiem apskatāms, arī citu paaudžu cilvēkiem par jaunu pārbaudāms un tulkojams. Pie tam dogmatisma, atsevišķi formulēto uzskatu trūkums to pasargā no novecošanās tanī ziņā, ka Ezeriņa idejas neizbāl, kas, piem., manāms, apskatot Raini kā sava laika pārāk karstu cinītāju, jo mēs vairs negaidām pestīšanas no vēsturiskā materiālisma un neticam, ka valsts uzspiestā vienlīdzībā ir laime. Jūtu saturs, uz kā Ezeriņš balstās, izkaļot savu episko formu, paliks visos laikos, tāpat kā cilvēku attiecības viņu personīgajā dzīvē ir mūžīgas un nemainās. Dzīves kaleidoskopu Ezeriņš vēro moderna cilvēka atskurkušām acīm. Moderna tanī ziņā, ka tas daudz ko piedzīvojis, tālu apbraucis apkārt Blaumaņa patriarhālajai pasaulei, vērojis valstis un iekārtas grūstam (pirmais pasaules karš!) un nebrīnās vairs ne par ko. Tā kā viss mūsu nelaimīgais gadu simtenis vārās un kūsa, brūk un tiek par jaunu celts un joprojām nevar ne pie kādām pastāvīgām sabiedriski morālām formām nonākt, tad iespējams, ka Ezeriņš vēl varēs rosināt un veldzēt lasītāja prātu un sirdi gadus piecdesmit. Vismaz pašreiz viņš ir vai vienīgais no mirušajiem latviešu rakstniekiem, ko čakli pārspiež un ļoti labprāt lasa. Ezeriņu mēs tulkojam arī, kad gribam svešiniekiem, angļiem, amerikāņiem, sniegt ieskatu latviešu literātūrā (*Jaunais Vārds*).

Modernais cilvēks... Tikai vienā ziņā viņš atradis Ezeriņa rakstus novecojušos tur,

kur autors tieši grib būt moderns un asprātīgs. Vietām Ezeriņš iepin savu filozofiju, pieminēdams vēstures, ģeografijas, literatūras vēstures, tiesību zinību tematus (sevišķi daudz *Kādas blusas stāstā*, arī *Gulripšas dārzā*). Te viņš konstruē paradoksus, bet tie vairs nav paradoksāli pēc mūsu laika jēdzieniem vienkārši tādēļ, ka Ezeriņš bieži apmierinās ar stipri vispārīgām zināšanām, ar kādām mūsu laiku rakstnieks, kam civilizācija uzvēlusi plecos smago enciklopēdista slogu, vairs neiztiek. Tas kļūst redzams dažās vietās, kur autors grib „spīdēt“ ar grāmatu gudrību. Bet, kur runā Ezeriņa paša intuitīvā apķērība, tur viņa stils ir viegls un tikams.

Stāstījums, tēlojums, raksturojums, jūtas un doma Ezeriņam saplūst gludā, bieži vien apskaužami dzīvā un koncentrētā formā. Viņš ir pirmais tipiskais artistiskās formas mākslinieks (ne Viktors Eglītis, ne Pāvils Rozītis, kas arī gludināja formu, viņu neaizsniedza) — un, kā jau teicu, vēlākajiem intelektuālistiem trūkst viņa jūtu spēka. Tāpēc varbūt tiešām Ezeriņu var salīdzināt ar nākamās literatūras celmu vai robežu stabu starp diviem laikmetiem.

2.

*Še, zilu — zilā aizmūžībā,
Visapkārt vieglu kalnu joztis,
Guļ pilsēts lauku vientulībā
Kā palu laikā izmests plostis.*

Tā sākas poēma *Vīrs ar bārdu*, ko Ezeriņš iespieda, ja nekļūdos, 1920. g. *Latvijas Sargā*. Tajā stāstīts par dīvainu svešinieku, kas ienāk mazpilsētā un kuŗa neparastajai ārienei visi pievērš uzmanību. Tas ir kā mūsaiķu Pans, savēlies, pinkains, labsirdīgs, ar siena ziediem matos. Krāsainajai, rotaļīgajai poēmai ar skumjo, nenoteikto izskaņu piemīt dīvainā burvība, un es to ieteicu 1941. gadā izdot Miķelim Gopperam, kas bija Ezeriņa cienītājs un pirms otrā pasaules kara bija izdevis *Mērķaķei* greznā mazgrāmatīnā ar Olģerta Ābelītes vara grebumiem. Gopperam bija mazas skaista, bieza papīra paliekas, ar ko varēja izdot ko nelielu. Viņš patlaban gatavojās privatizēt savu Zelta

Ābeli, izstājoties no bolševiku nodibinātā Vappa tresta. Ezeriņam esot arī dzejas, viņš sacīja. Es tad ieteicu *Vīru ar bārdi*. Göppers paņēma no plauktā attiecīgo no Ezeriņa kopoto rakstu trim sējumiem, izlasīja, bet šīs dziesmas šarmu laikam neuztvēra.

Kas ir tas pilsēts starp kalniem? — Pro-tams, Madona, kuņas aprinķa pagastos norisinājusies Ezeriņa dzīves lielākā daļa. Te ir Vidzemes dienvidu malienā, atšķirībā no Alūksnes novada vai Latgales (Austrīnš: „Pie straujupītes Iслиenas Satiekas divas Ma-lienas“), šeit dzīvo nopietni, pasmagi, prak-tiski ļaudis, kas staigā zilās naga cepurēs, stulmaiņiem kājā, pīpi ar stipru tabaku zo-bos un runā plati un mazliet pastiepdami patskaņus. Viņiem ir īpatnēja valoda ar dažām formām, kas bagātākas nekā rakstu va-lodā. Piemēram, rakstu valodas formas: „Es vedu“, mūsu malēnieši pagātnes noriseni at-šķir ar skaidru un precīzu: „As vežu“. Arī Viktors Eglītis, kas no mūsu puses, kādā jau-nības stāstā raksta: „Sievīņu vežu uz debe-sīn“. Dažas formas ir pavisam īsas, piem., „Kā as Rīgā brauču un kā man tur gā“ (nevis „gāja“). Kad es strādāju *Mūsu Mājas Viesī*, pie manis nāca krievu aizvestais pro-fesors Plāķis un pierakstīja madoniešu izrunu ar savām īpatnējām zīmēm. „Kolnc ar „c“ galā?“ viņš jautāja. — „Gluži pareizi, ar „c“, — atbildēju.

Vienā tādā „kolnā“ pie ezera Kārzdabas pagasta Beiru māju saimniekam 1891. gada 9. aprīlī piedzima dēls, ievērojamais nove-lists. Pagasts vispār kalnains, nelieliem me-žiem apaudzis, mainīgu reljefu. Zeme smaga, mālaina. Cietie malēnieši nevien lieli klie-dzēji, braucot no Madonas pa gaŗajām bērzu un alkšņu alejām, un dziedātāji, ja ir baudīts „stiprais“, bet arī stingri arklā dzinēji sik-stajos pakalnos. Saimniecības te nav lielas, nav arī sevišķi glīti iekārtotas. Viss norāda uz savu eksistences ciņu. Bērniņu Jancis pa-vada (tāpat kā citi puikas: iet cūku, vēlāk govju ganos, tad trīs ziemas pagasta skolā, ko sauc par Vanagpakalnes skolu. No tās pāriet uz Cesvaines draudzes skolu.

Mazais Ezeriņš nebija no tiem zēniem, kas varētu sauli kā sviesta cibu nolingot no de-besīm. Viņš piederēja pie „bālajiem“. Vese-

lība viņam nebija no stiprajām, toties dvē-sele bija jūtīga un sapņu kāra.

Jau Cesvainē viņš sāk dzejot un iesūta Zvārguļa *Zobgala kalendāram* īsu apcerēju-mu. 1905. gadā pāriet uz Lazdonas draudzes skolu, kur pavadā vienu gadu. Šeit viņš cī-tīgi darbojas līdz skolēnu ar roku rakstītajā žurnālā un zīmē. Arī vijoles spēle sāk viņu valdzināt.

Jānim Ezeriņam ir 14 gadu, tādēļ 1905. gada revolūcijas nozīmi viņš jau pilnīgi iz-prot. „Melnā sotņa“, soda ekspedīcijas un citi notikumi atbalsojas vēlāk viņa darbos, piem., *Jaunsaimniekā Čukēnā*.

Bet vēl Ezeriņš ir zēna gados, vēl jātur-pina izglītība. 1906. gadā viņš iestājas Val-kas skolotāju seminārā, kas atrodas Valmie-rā. Šeit tas paliek 4 gadus un tad to beidz. Skolotājam jāprot daudz kas — un seminārs vispusīgi attīsta dažādās Ezeriņa spējas.

1910. gadā viņš aiziet par palīgskolotāju uz Lazdonu, kas ir cieši blakus Madonai. Lazdonas baznīca atrodas turpat pusceļā starp Madonu un Lazdonas pili, kas savu-kārt celta skaistā Lazdonas ezera augstajā krastā. Kilometrus desmit, piecpadsmit tālāk atrodas Saikava un Ļaudona, abas Aiviek-stes malā.

„Ai kalni, ai sili, ai Aiviekstes ūdeņi zili!“ Visām šīm jaukajām vietām Ezeriņš ir veltījis krāsainus impresionistiskus dzejoļus.

Lazdonā norit Jāņa Ezeriņa pirmais pat-stāvīgais darbs, kam tas nododas ar visu sirdi. Viņš strādā skolā, dzejo, vada kori, spēlē izrīkojumos vijoli, piedalās teātra iz-rādēs. Te arī 19 gadu vecais jauneklis pār-dzīvo pirmo mīlestības romantiku. Viņa simpatija ir skolotāja Antonija Erdmane.

Ezeriņa pirmie darbi — dzejoļi vēl nedro-ši, tomēr tiem netrūkst īpatības. Tie neat-gādina neviena cita tā laika dzejnieka pan-tus. Raksturīgs ir šai mēnešraksta numurā ievietotais 1912. gadā sacerētais dzejoļa pirmpublicējums, kas ļoti mūzikāls, pilns ne-noteiktu ilgu un kam par iegānu bijusi vijolnieka, vēlākā koncertmeistāra (par Eze-riņu pāris gadus jaunākā) Vernera Taubes spēlētā kavatine. Taube stāsta, ka Ezeriņš bieži ciemojies viņa tēva, bodnieka, mājā, kur parasti bijusi inteliģenta un mūzikāla sa-

biedrība. Atbraucis jaunais diriģents Teodors Reuters no Laudonas, ieradies rakstnieks Antons Austrīņš. Ezeriņš bijis ļoti runīgs un aktīvs, Taube atceras, ka Ezeriņš pie galda reizēm pacēlis glāzi un tad, to rokā turēdams, ilgi, ilgi skaidrojis visādus jautājumus.

1913. gadā Ezeriņš dabū paaugstinājumu. Viņš aiziet par Saikavas ministrijas skolas pārzini. Jābrauc no Lazdonas kalniem zemē, pa balto lielceļu projām uz Lubānas pusi, vēl tālāk Malienā iekšā, zilos silos (zils ir Ezeriņa tā laika iemīļotā krāsa!) un tad projām uz Aiviekstes krastu. Te ir leknas upes pļavas, meži un priekšzīmīgas saimniecības, kas sāk jau paust vēlāko Madonas brūno govju slavu. Bet debesis, liekas, it kā zemāk nolaidušās. Cilvēki Ezeriņam šeit vēl nešķiet diezgan tik interesanti. Tie ir lieli dzērāji — Saikava taču slavenais briesmīgā alus pagasts, kur šo dzērienu dara no miltiem un vaivarājiem, sasedzot ar kažokiem. Dzejolis ar virsrakstu *Saikava*, kuŗa daktiliskie ritmi atgādina stipralus burbulošānu, ievietots Ezeriņa vienīgajā dzejoļu krājumā *Krāšņatas*. Tas apdzied alus kubulus un nobeidzas tā: „Nāc un reibsti par rubuli! — Turp viegli steidz puīši“.

Austrīņš gan, pie drauga ciemodamies un ar savu milzīgi skaņo balsi dziedādams, noskatās šeit Malienas tipus. Tāds ir viņa pamulķais Plēšu Kārlis — „moloģec Karl iz usagbi Plešas“, kā to sauc krieviski skolotājs. Plēšas ir saikaviešos. Netālu no šejienes arī straujupīte Isliena, ko Austrīņš piemin *Klusuma gavilēs*. Ezeriņam no Saikavas paņēmti daži vietu vārdi, piemēram, Lejvērī (*Jaunsaimnieks Čukāns*). Šinī laikā viņš saraksta savu ludziņu *Siberijas zāle*, kas iznāca grāmatiņā, ne sevišķi vērtīga un ļoti reti tiek pieminēta kopā ar pārējiem Ezeriņa darbiem. Viņš strādā skolā un ārpus tās, raksta, bet vājās veselības dēļ tam dažreiz dienām jāliekas gultā.

3.

Bija viena no augusta pēdējām svētdienām 1914. gadā. Šur tur iedūcās arī pērkons, bet Malienā virs Saikavas un Lubānas mežiem visu dienu lija smags saules liesmojums. Aiviekste locījās kā lunkana kaķene starp brū-

nām siena kaudzēm. Kas gan varēja galvot, ka tieši viņš nav uzglūnamais? Šodien labāk palikt krastā. Arī Arvids Mūrs, kas ik dienas pieradis gremdēties Aiviekstes vēsumos — viņš teica, ka tā padarot miesu brūnu kā bronza — atmeta tik ar roku. — Tālāk rakstnieks tēlo, kā pa pašu dienvidus laiku viņš ierauga pagasta kazaku, kas nes mobilizācijas pavēli...

Tā iesākas stāsts *Dāma sērās*, viens no Ezeriņa īpatnējākiem sacerējumiem. Te attēlota pirmā pasaules kara sākšanās, kā tā atbalsojās Saikavā. Te attēloti Aiviekstes brūnie, purvainie ūdeņi, karstā, sausā kara vasara un pasauli redzējušā un daudz pieredzējušā revolūcionāra Mūra personība, kas kļusajā Malienas pagastā nācis pie radiem atpūsties, bet atradis, ka „atpūtas nav nekur, nekur“, un tagad pošas atkal uz Rīgu partijas darbā, jo iesaukums vēl viņu neskar.

Ezeriņš pats, 23 gadus jauneklis, ir taisni iesaucamajos, kaut gan dienējis nav. Parastajā ceļā caur apriņķa pilsētu viņš nonāk milzīgās, vāji kārtotās krievu armijas rindās. Iesaukšanas punkta, iedalīšanas un apmācību iespaidi parādās vēlāk grāmatā *Majestātes kazarmēs*.

Tagad jaunais skolotājs nav vairs pats savs kungs, viņu uzņem milzīgie Krievijas kļajumi. Viņu var arī sūtīt ierakumos, zem granātu šķembām, ložu šaltis un tuvcīņās, kad pret neaizsargāto krūti pagriezts kails un neģelīgs tērauda durklis. Jaunie iespaidi rakstnieku it nemaz nesajūsmina. Viņa vārajai mūziķa, zīmētāja, dzejotāja dvēselei derdzas kara apņemtās zemes iespaidi, cilvēku nevīžība, netirība, nežēlība. Tomēr atjautīgā vērotāja acs uztvēr iespaidus noteikti un krāsaini. Biēži viņš nododas filozofiskām pārdomām: vai karš ir progress vai regress?

Vājā veselība pasargā Jāni Ezeriņu no vislaunākā: no dzīvības apdraudējuma. 1915. gadā, kad Kurzemē brūk iekšā vācieši, rakstniekam krievu priekšniecība piešķir 3 mēnešu atvaļinājumu veselības uzlabošanai un nosūta uz Kaukazu.

Viņu novieto Gulripšas sanatorijā. Šeit Ezeriņa psihē pēkšņi notiek pārvērtība. No kara pelēcības, nejaukuma viņš nonāk skaidrā, saulainā, lieliskā dabā pie zaļas dienvidus

jūras. Kā Jaunsudrabiņu, kā Pāvilu Rozīti, arī Ezeriņu Kaukaza kalni atbrīvo garīgi, viņš sāk skatīties pāri cilvēkiem un parādībām no augstāka viedokļa. Pazūd latviešu zemnieka dēla kautrība un idillisms. Liela ir dzīves pārmaiņa: no piesmakušām, puteklainām kazarmēm, trūcīgām un saspīestām slimnīcām Ezeriņš nonāk vaļīgos, pat lepno apstākļos. IZRĀDĀS, ka sanatorijā mitinās muižnieku dēli — virsnieki, kas te nokļuvuši ar protekcijām. Kā Ezeriņš vēlāk apraksta skaistajā stāstā *Gulripšas dārzā*, kāds kalniešu kņazs pat tik lepns, ka svārku vietā valkā atlasa bikses (laikam huzāru apmetnis ar tukšo piedurkni uz muguras). Visi tie tēlo Ļermontovā Pečorinus, aiztiek viens otru asprātībām, apmainās vizītkartēm, bet vairs neduelējas kā pagājušā gadu simtenī. No šiem aristokrātiskajiem aizmūguras varoņiem Ezeriņš mācās lepno individualismu un skaistuma mīlestību, šos pasaules uzskata novirzienus pēc saviem dzejnieka dotumiem padziļinādams.

Tik labi neveicas ar miesas spēku vairošanu. *Gulripšas dārzā* stāstīts, kā simpātiskā ārste izklausā autoru. Viņam krūtīs čīkstot tā, it kā tur būtu ieperinājies vesels pelu midzenis... Tā ir diloņslimniekiem raksturīgā plaušu čaukstēšana. No šīs ligas Ezeriņš vairs nekad netiek vaļā. Tuberkulozi var pārvarēt vienīgi ar stingru gribu un neatlaidīgu disciplīnu. Ezeriņš ķermeņa labklājību nevērtē tik augsti, lai viņam kalpotu sūri un pašai dziedzīgi. Turpat netālu no sanatorijas ir arī krodziņš — dučans, kur var dabūt sarkano, skābo Kaukaza vīnu tieši no ādas maisiem. Tāpat kā citi pacienti, arī Ezeriņš labprāt aizstaigā uz dzertuvi ar savādi garīgo vārdu (duch — krieviski gars). Šeit, bez šaubām, gūta ierosme skaistajai vīna dziesmai *Duchanā*:

*Uz asmeņa liec āzi,
 šī-rā!
 Uz drauga pleca glāzi,
 šī-rā!
 Lai kļaiģā mūsu mulla,
 šī-rā!
 Mums patīk sula dulla,
 šī-rā!*

*Dzirkest saule augsti gaisos,
 šī-rā!
 Dzirkest sula leģā maisos,
 šī-rā!
 Uz asmeņa liec glāzi,
 šī-rā!
 Uz drauga pleca — āzi,
 šī-rā!*

Šo dziesmu pēc mana ierosinājuma komponēja Jānis Zālītis un nodziedāja Emīls Mauriņš rakstnieku un žurnālistu preses ballē 1923. gadā, kad es biju *Preses Balles Vēstneša* redaktors. Zālītis dziesmai bija pielāgojis gausu austrumniecisku meldiju, piedziedājumu atkārtodams trīs reizes: „Šī-rā, šī-rā, šī-rā...”

Vēl Kaukazā, vai vismaz no turienes iespaidiem, Ezeriņam radusies skaista žanra glezna dzejā par to, ka no kalniem ar ūdeni

*... nāk sieva vaļā krūti,
 Un divi kapara cietokšņi
 Blenģ pretī caur krekla rūti.
 Kas cēlies viņus iekarot
 Un zobenam skāris rokas,
 Pats gūstīts miera neatrod
 Un saldi viņos mokās.*

Nākošā gadā Ezeriņu atsvabina no kara dienesta kā nederīgu un viņš pārbrauc Vidzemē. Otrus Ziemassvētkos tas salaulājas ar skolotāju Erdmaņa jaunkundzi, ko nav aizmirsis visu laiku, un strādā atkal Saikavā.

Tagad tas pilnīgi iegrimst Malienas mierīgajā dzīvē. Viņam liekas, ka šeit ir labāk nekā krāšņo dienvidu baltajās pilīs un kalnu dzidrajā gaisā. Dzimtenes vēsmas zem šejienes zemajām debesīm šķiet veselīgākas par Kaukaza siltajām strāvām. Ezeriņš māca bērņus, vakaros petrolejas lampas gaismā labo burtnīcas, atpūšas jaundibinātās ģimenes mierīgajā klēpī.

Ir tumša kara ziema, reizēm aprūkst gaismas, cukura, sērķociņu, bet citādi pirmais pasaules karš vidzemniekus daudz nenospiež. Istabiņās gan bieži sanāk bārdaini krievu kaņavīri, un, aizsalušo logu ar karstām piekapeikām atkausējot, bērņi redz pagalmā vai veselas pūrvietas cieši nosegtu kara ratu. Zemnieku mājās stāv kaņavīri un zirģi.

Ezeriņš darbojas literātūrā. Pasaules pieredze, trauksmainais izrāviens no dzimtenes viņā nobriedinājuši objektīvu mākslinieku. Viņš raksta stāstus, savu pirmo grāmatu *Dziesminieks un velns*, kas iznāca pēc kara, 1920. gadā, pārliecināts, ka prot to tiešām izteikt, ko grib, un ka tas ir pietiekami vērtīgs. Bet viņa pirmā grāmatā vēl neredzam Ezeriņa raksturību. Tur daudz sapņu un nenoīkto ilgu pirmskara jaunromantiķu paudzes garā.

Zīmīga ir pasaka par dziesminieku, kas meklē absolūto daiļumu un nevar mīlēt nevienu sievieti, jo katrai ir kāds trūkums. Pat savai ilgī meklētai princesei viņš atrod kādu kārpu zem drēbēm un to atstāj.

Saikavā Ezeriņš piedzīvo arī februāra revolūciju. Aizbraucis uz Madonu informēties, redz namus karogotus sarkaniem vai arī Krievijas cara svītrainajiem karogiem, kas apgriezti otrādi, tā ka sarkanā krāsa nāk augšā. Ļaudis staigā demonstrēdami un sauc: „Lai dzīvo valsts dome!”

Pirmā revolūcija tomēr nerada skolu dzīvē sevišķi lielas pārmaiņas. Visur dzird balsis par „brīvu Latviju brīvā Krievijā”. Lielāki sarežģījumi jau draud pēc otras — oktobra revolūcijas. Drīz tomēr nāk vācu okupācijas vara, pat skolā novietojas bavāriešu karavīri. Tad sabrūk arī tā, un nodibinās Latvijas valsts. Kara, nemieri, jaunu pasaules varu tumsa grib nosmacēt jauno republiku. Valdība gan atkāpjas no Rīgas, bet varonība un laime mums beigās tomēr nodrošina brīvību.

Līdz 1919. g. pavasarim es sagāju Madonas (ko tolaik sauca arī par Biržiem) vidusskolā. Vēlākā klasē mācījās liels melnmatains zēns — stāstīja, ka tas esot rakstnieka Ezeriņa brālis. Viņš bija ļoti lepns savā garā, nesa augsti paceltu galvu un ieņēma redzamu vietu skolnieku sabiedrībā, bet tuvāk ar viņu sagājies netiku un nezīnu, vai tas patiešām bija Beiru Ezeriņa brālis.

Atminos, ka visā aprīnī nebija lielāku prieku kā tad, kad pienāca ziņa par latviešu un igauņu uzvaru Cēsu kaujās. Jānis Ezeriņš sarakstīja par to dzejoli, kas sākās vārdiem:

*Bij jūnijs purpurots un zaļš,
Bij kara zirgu zviedziens skaļš.*

To iespiedu 1924. gada *Latvī*, 22. jūnija atceres numurā.

1919. gada rudenī vesela rinda Madonas skolotāju devās uz Rīgu, jo ļoti kvalificētie spēki, kas tur pa kara laiku bija saradušies, cerēja savai tautai labāk pakalpot jaunajā galvas pilsētā.

Arī Ezeriņš jūt aicinājumu uz Rīgu. Viņš grib beidzot gūt vārdu literātūrā, viņu spārno vispārējā sajūsmā un aicinājums tikties, darboties kopā ar citiem rakstniekiem.

Ezeriņš iebruca Poruka pilsētā un iestājas jaundibinātajā Zemnieku savienības laikrakstā *Brīvā Zeme* par literārās daļas vadītāju. Pēc īsā, bargā Bermonta negaisa pārļaišanas, Ezeriņš tagad samērā mierīgā, ražīgā darbā nodzīvo trīs gadus Rīgā. „Literārās daļas vadītāja amats jau kaulus nelauž,” viņš vēlāk teica. Vajadzēja gādāt avīzes stāstus, dzejoļus. Bet toreiz jau netrūka labu rakstnieku, kurus visus spārnoja jaunā latvju kultūras renesanse, kas visi alka izteikties.

Laimīgajos Latvijas laikos, sevišķi pirmā gadu desmitā, rakstniekiem bija paradums pulcēties avīzēs pie literāro nodaļu vadītājiem. Apsprieda laikrakstu saturu, mēģināja ievietot tur savus darbus, pārrunāja par grāmatām, trieca, plēsa jokus. Viena tāda satikšanās vieta bija pie Ezeriņa, Elizabetes ielā. Pats viņš savukārt gāja uz *Latvijas Karēivi*, kur valdīja Plensners un Viktors Eglītis.

Ezeriņš apsveica savu veco draugu Antonu Austriņu, iepazinās ar „dzejnieku karali” Jēkabsonu Kārli, uz kā rēķina citi izgudroja dažādas asprātības, no jaunajiem satika sludinātāju Ērmani, kautro, pasmago neretieti Jāni Veseli, medicīnas studentu Aleksandru Grīnu, te bija arī jau pirms kara rakstīt iesākušais, vārdos skopais, bet pie glāzes jautrais Kārlis Zariņš, atnāca apdāvinātās iesācējas Austra Dāle un Aīda Niedra, pavisam klusais Ādolfs Erss, bet par visas šīs rakstnieku plejādes dabīgo vadoni sevi uzskatīja darbīgais Pāvils Rozītis, ko arī pirmos gados ievēlēja par rakstnieku un žurnālistu arodbiedrības priekšsēdi.

Ezeriņš rakstīja arī avīzei nepieciešamos feletonus, apzīmēdams tos ar pseudonimu Unus e multis. Strostēja zemniekus, lai tie nespekulē un nesēd uz cara rubļiem, vai arī sniedza vienkāršas lauku dzīves epizodes. Arī te dzirkstīja Ezeriņa atjautīgais gars. Atceros, 1921. gadā *Brīvajā Zemē* Unus e multis bija aprakstījis braucienus vilcienā no Malienas uz Rīgu. Vagonā varot daudz jauna dzirdēt, piemēram: „Vakar Pļaviņās nomiris dakteris Rumpis...“ Rumpis bija tiešām Malienā iecienīts ārsts, senāk dzīvoja Saikavā, bija drukns, apaļu galvu, sarkanu ūsu, ziemā braucot virs zābakiem uzvilka adītas, gaišbrūnas zeķes līdz gurniem.

Visciešāk, liekas, Ezeriņš sadraudzējās ar Jāni Grīnu. Viņiem labi saskanēja, jo abi bija skolotāji un rakstnieki, abi skeptiķi. Viņi kopīgi sastādīja pamatskolas bērniem pirmās lasāmgrāmatas — *Valodiņu* un *Valodu*, kas bija ļoti populāras, vēlāk atmeta labu grasi un vēl tagad tiek trimdā pārspiestas.

Draugi mīlēja pasēdēt restorānā, padebatēt un papriecāties. Atceros dzirdējis, ka kādreiz vīriešiem „turējusi līdz“ arī rakstnieka Leona Paegles māsa.

Šis krodziņu gaiss, saprotams, Ezeriņam nemaz nebija veselīgs. Varbūt viņam ar laiku sāka apnikt arī avīzes gaiss. Vēlāk viņš man tika ļoti slavējis savu pirmo šefu Edmundu Freivaldu (tas, starp citu, arī bija mūzikāls un rakstīja recenzijas ar pseudonimu un šifru: Fidelio un Or.). Tas tik esot bijis redaktors ar mugurkaulu, nebaidījies runāt pretī pašam Ulmanim. Kad pēdējais nodevis pa tālruni kādu rikojumu, kam Freivalds nepiekritis, tas jautājis: „Vai jūs runājat kā ministru prezidentis, vai kā Zemnieku savienības priekšsēdis?“ Tagadējai redakcijas vadībai šādas patstāvības neesot.

1922. gadā Ezeriņš pārcēlās atpakaļ uz Praulieni. Šeit viņš noirēja mājiņu netālu no Praulienas skolas, kur strādāja viņa kundze. Gar skolu vijās garām lielceļš, iedams lejup no kalniem, starp mežiem un pļāvām. Skoliņa ir maza, gabaliņu no tās ceļa malā raksturīgs balts bērzs ar izstieptu vienu zaru kā roku. Kalni te rakstniekam liekas tik mīļi, pazīstami jau no agrās jaunības, pa ceļu

staigā Malienas cilvēki. Liekas, ka vēl vakar starp tiem būtu bijuši Reiters un Austriņš...

Ezeriņš elpo Malienas dūmakaino skuju un lapu smaržas pilno gaisu, dzer pienu, atpūšas un kārto savu jauno stāstu grāmatu. *Brīvajā Zemē* viņš iepazīsies ar Latvijas Telegrafa Aģentūras jauno direktoru, Freivalda pēcnācēju, Richardu Bērziņu, kas ir arī šā laikraksta līdzstrādnieks. Viņam patik jūras vilku pēcnācēja jautrība, dēkainība, viņš mūdina to rakstīt feletonus ar Valdesa pseudonimu. Tagad Letā (tā aģentūra saīsināti dēvējās) izdod arī grāmatas. Lai Ezeriņš sastādītu savu noveļu krājumu, kuŗas lasītāji tik ļoti cienot... Lieta var iet. Viņam jau iznākušas grāmatas: *Dziesmnieks un velns* (1920. — J. Rozes izd.), *Majestātes kazarmēs* un *Fantastiska novele* (1921. — Letas izd.).

Noveļu krājums *Leijerkaste* iznāca 1923. gada vasarā. Atceros, *Latvija* redakcijā J. Grīns pierunāja par to rakstīt jauno kritiķi Edgaru Sūnu, kā skaidro domu viņš slavēja. „Ezeriņš mācījies no Mopasāna“, Grīns aizrādīja. Sūnas recenzija arī parādījās un bija ļoti atzinīga, svešos ietekmētājus viņš nebija pieminējis. „Banālais vāks lai nevienam neatbaida“, rakstīja pārspriedējs. Vāku bija zīmējis Romāns Suta, uz tā bija redzams zaļš papagailis un ielas mūzikants sarkansvītrotā krekla.

Grāmata vispār ieguva ļoti labas atsauksmes no citiem un arī Kultūras fonda godalgu. Nu reiz trauslais rakstnieks, dzīves nedienu pietiekami māktais, juta gandarījumu un prieku un gribēja atsperties. Nauda jāizlieto ārzemju ceļojumam! viņš sprieda. Prom uz Šveici, atkopt vārgās plaušas!

Draugi viņa nodomu sirsnīgi apsveic un atbalsta. Ezeriņš būs jānovieto kādā sanatorijā... Viņš tiešām aizbrauc uz Berni. Bet svešajos ļaudīs, svešajā zemē Ezeriņš vairs nejūtas labi. Viņam vajag Latvijas! Drīz vien tas ir atpakaļ un atkal dzīvo Praulienā, kārto savas iespiestās noveles un raksta jaunās, vai arī sēd Rīgā ar draugiem otrās šķiras restorānā, kur vājē velk cauri, un debatē par rakstniecības jautājumiem. Viņš steidz sagatavot *Leijerkastes* otro daļu.

Kas bija tas jaunais, ar ko Ezeriņš pārsteidza un iepriecināja lasītājus un mākslas draugus? Viņš deva daudz formā stipru, tīru, vieglā stilā uzrakstītu noveļu. Mūsu labākās noveles līdz šim bija sacerējis Blumanis. Bet tās bija zemnieciski smagas, ar pamatīgiem raksturiem, stiprām kaislībām. Ezeriņš novelei par pamatu ņēma fābulu, interesantu notikumu, kas prōzā arī ļoti svarīgs elements, bet ko reālisma skola bija aizēnojusi ar savu vides un sabiedrisko ideju cildināšanu. Tādēļ daži apspriedēji, Ezeriņa ietekmējumus meklēdami, gluži pareizi nonāk atpakaļ līdz italiešu renesanses autoram Bokačo, kas sacerējis savu *Dekameronu*, nerūpēdamies par raksturiem, tīrā fābulētāja priekā un erētiskā patikā. Arī Mopasāna daudzajās novelēs valda šis romāniskais dzīves priekšs, bieži viņš sižetam izvēlas gluži franciski frivolu saturu. Tā, kāda augstāko aprindu dāma steigā atdodas gluži svešam vīrietim, kas to aiz pārpratuma noturējis par vieglas dabas sievieti, — jo citādi viņš neiet projām, bet pa to laiku var uznākt virs un būs nepatīkama izskaidrošanās! Kāda zemniece savā naivumā tāpat nāk pretī pasta puisim, lai ietaupītu braukšanas naudu. — Arī Ezeriņam ir erētiski — tvīksmīgas vietas un situācijas (*Kādas blusas stāsts, Muiteņieks un varizejs* u. c.), taču tās visas tvertas latviskā smalkjūtībā un šķīstībā.

Ezeriņu saista neparastais, bet, lai to atrastu, viņš nemaz nēmeklē ārkārtīgus cilvēkus. Viņa varoņi nav jūrnieki ar dīvainiem „ūdens“ raksturiem vai arī dzīves aizlauzti dzērāji kā Kārlim Zariņam. Nemaz viņš nav meklējis „smalko kaišu“ apsēstos pilsētniekus vai savās dīvainajās tieksmēs un paradumos groteskos māksliniekus, kā „pilsētas rakstnieku“ paaudze gadus desmit pēc viņa. Ezeriņu varoņu vārbut pat lielākā daļa ir laucinieki (*Cilvēks mārķā, Kaprači, Miga, Joču pirts, Pēdējā māja uz Pelnu kalna* u. t. t.). Jā, viņam padodas citi sulīgi, cieši zemē esoši zemnieku raksturi. Tāds ir Burbeka tēvs, tāda ir Joču pirts Ilze... Un tomēr visiem Ezeriņa darbiem spīd cauri alkas pēc neparastā, pēc neaizsniedzamā, kas tiem piešķir savādu romantisku un līdz ar to zūdošu, aizlauztu skaistumu:

„Izbrauktas visu krāsu jūras, kādas vien pazīst zemes ģeografija, un tomēr vēl sapnī rādās fantastiski oranžzeltoti līmeņi, pār kuriem zēģeles nav uzvilktas. Un, lūk, kādā naktī vecais jūrnieks slepeni pamet mājas, ģimeni un draugus, lai pazustu bez vēsts...“ (Noveles *Mērkaķis* sākums).

4.

Es Ezeriņu tuvāk iepazīnu tikai 1924. gadā — viņa dzīves pēdējā cēlienā. Brīžiem viņš dzīvoja Rīgā, brīžiem Malienā, kārtodams *Leijerkaestes* otro daļu un *Krāšņatas* — dzejoļu krājumu, kas iznāca pēc viņa nāves.

Ievērojamais rakstnieks izskatījās, kā saka, slikti — bija pelēks sejā, bet citādi bija žirgts un atjautīgs kā vienmēr un savus agrākos paradumus nebija grozījis. Dažreiz, kad ar Jāni Medeni toreiz populārā Centrāl-viesnīcā, Krišjāņa Barona ielā jeb, kā teica, „Pie Bomja un Tiltiņa“ (īpašnieku vārdi) dzērām kausu alus — ienāca Ezeriņš, piesēdās, parunāja pāris vārdu un drīz atkal aizgāja. Viņš bija plānā, pelēkā mētelī arī rudenis laikā, tumšie mati bija nesasukāti, izskatījās mitri. Šaurā seja, saprotams, nebija vairs tik daiļa kā agrajā jaunībā, bet labi attīstītā pakauša līnija joprojām liecās skaitā un ģeniālā lokā.

Man rūpēja iegūt slavenu autoru par līdzstrādnieku, jo tolaik vadīju pēc Grīna *Latvja* literāro nodaļu. Ezeriņš aizrādīja, ka šis gan, kā jau laureāts, būšot dārgāks, bet neatteica. Lai pienākot pie viņa mājās.

Norunātā laikā aizgāju uz viņa istabiņu Stabu ielā. Tā bija trūcīga, tur nebija gandrīz nekā. Neatceros, vai stāsts jau bija uzrakstīts, vai arī manuskriptu Ezeriņš piegādāja man vēlāk — bet man bija jānoklausās noveles saturs. Tas bija gabals *Vēršu cīņa* par epizodi pasaules kara laikā, kad vērsi piedzēruši diķa ūdeni, kur ielaists spirta dedzinātavas „stiprā“ krājums — un sāk trākot. Ezeriņš stāstīja tik dzīvi, ka noklausītā novele likās vēl labāka par izlasīto.

Ziņu par sava lielā viennovadnieka nāvi saņēmu 1924. gada sniegainajos Ziemassvētkos savās tēva mājās Mētrienas Dūškupos. Izlasīju to pats savā avīzē. Ezeriņa ģimetnei

bija apkārt sēru iemargojums. Īso vēsti, ka rakstnieks miris Rīgā 24. decembrī ar tuberkulōzi, papildināja Frīdriha Gulbja dzejolis par to, ka nu valda miers un klusums sērs Majestātes kazarmēs (dzejolis pa lielākai daļai bija sastādīts no Ezeriņa darbu virsrakstiem). Kad aizbraucu Rīgā, meistars bija jau pazudis aiz Meža kapu kupenām. Līdz ar nekrologu iespiedu viņa pēdējo pārpalikušo manuskriptu — kādas Mickjeviča poēmas tulkojumu. Ezeriņš rakstīja arvien uz laba vēstuļu papīra lielām (bloka formāta) lapām, skaistā, tirā, slīpā rokrakstā, vecā ortografijā, parasti roku laizdams tik slaidi, ka i un ņ uzvārda vidū bieži iezīmējās tikai kā punkti.

Ko šis agri mirušais, bet ļoti gatavais meistars pameta nesasniegtu? Liekas, ka mūža beigās viņu nodarbināja lielās prōzas problēmas.

Ezeriņš pazīstams visvairāk kā īso noveļu rakstītājs, kas bieži tik koncentrētas un atgādina paplašinātu anekdotu. Bieži tās satur tikai vienu epizodi — notikumu.

Īsai, koncentrētai prōzai ir savas priekšrocības. Pirmkārt, tē var ļoti labi izslīpēt formu, saīsinot stāstījumu līdz tādām skopumam, ka vairs nevar noņemt neviena vārda. Tādi šedevri pazīstami pasaules klasiku literātūrā — piemēram, Puškina *Piķa dāma*. Īsā prōza bieži tikai ierosina, atstājot vietu lasītāja fantāzijai, izjūtai līdzdarboties. Tā šo to noklusē, raksturojumus parasti dodot strupus un lapidārus.

Īsai prōzai ir arī vājās puses. Problēmu jau vienā epizodā parasti neatrisināsi. Anekdots viegli var pārvērsties arī pastāstā, kad vairs nevar būt runas par vērtīgāku formu. Pie īsnovelēm pieradusi publika sāk arī mākslas darbus uzskatīt kā „īsam laikam“ darinātus, pieņemot par pilnu *Leijerkastes* it kā maldināšanai izvēlto apakšvirsrakstu. Ja īsā prōza darināta krumet ar rutīnu un talantu, tad bieži ne autors, ne lasītājs vairs nevar atšķirt, vai gabals labs vai slikts. Īsi apraujot, viegli var radīt iespaidu, ka autoram vēl palicis daudz neizteikta, kaut gan īstenībā viņam arī vairāk nav ko teikt.

Turpretī garākā sacerējumā autors neizbēgami atklāj kā savas stiprās, tā vājās pu-

ses un arī iespēj kādu problēmu dziļāk, pamatīgāk izpētīt un lasītāju noteikti dziļāk aizgrābt un pārliecināt. Smagajai artilērijai ir savas noteiktas priekšrocības, salīdzinot ar ložmetējiem, un katrā ziņā lielāks kalibrs un formāts.

Kā Ezeriņa talants varēja daudz ko dot arī citās nozarēs, ne tikti īsajā novelē, to applicina viņa garākie stāsti: *Gulriņšas dārzā*, *Joču pirts*, *Dāma sērās* — kas visi ir ļoti labi, kaut gan mazāk populāri. Īpaši savāda bīstami pievilcīga dēkainība un nelaimīgas mīlestības smeldze pārņem lasot *Dāmu sērās* — kur abi galvenie raksturi, Mūrs un Varenā jaunkundze, kaut gan tīti noslēpumainā konspirācijas plīvurī, tomēr izveidoti ļoti reljefi un dzīvi. Te Ezeriņam laimējusies interesanta problēma — stipri raksturi mesti mīlestības ugunī, kaislibas cīņās ar nodevību un godīgumu. „Kriminālais“ temats tverts ļoti smalkjūtīgi. Pievilcīgs arī mazās arabeskās pazībošais 1914./15. g. laikmeta raksturojums.

Ir pierādīts, ka Ezeriņš gribēja iet vēl tālāk un nodevās domām par pašu lielāko prōzas formu — romānu. Kārlis Zariņš pastāsta savās atmiņās, ka reiz draudzīgās sarunās Ezeriņš pēkšņi tam pieliecies klāt un vaicājis:

„Saki, kā komponē romānu? ... Kā iedala vielu?“

Beidzamos mūža gados viņam bija jau iecerēts romāns *Piķs Kublenieks*, no kā mazs fragments pēc nāves iespiests *Ilustrētā Zurnālā*. Par viņa varoni bija domāts Malienas joku Pēteris, kas izdara visādus nedarbus un „stīķus“, cīnīdamies arī ar muižniekiem. Tas tad laikam būtu iznācis kaut kas līdzīgs Kostēra *Tillam Pūcesspiegelim*. Liekas, ka Ezeriņš arī pirmā romānā nebūtu izticis bez raibas fābulas un jokiem kā savās novelēs. Īsts, klasiska parauga romāns tas vēl nebūtu bijis, bet iespējams, ka Ezeriņš nonāktu arī pie tāda, ja dzīvotu.

Piķā Kubleniekā Ezeriņš bijis domājis atēlot sava novada laudis. Ar to viņš būtu nolīdzinājis kādu parādu, kas to bez šaubām mūža pēdējā cēlienā nodarbinājis. Viņš nepaspēja parādīt īpatības, ar ko dzimtais novads, ko tas tik ļoti milēja, atšķīras no

ciņiem. Burbeka tēvs, jaunsaimnieks Čukāns — tie nav malēnieši, bet latviešu „sirdsšķīsta“ sirmgalvja un jaunsaimnieka tipi vispār. Tāpat Joču pirts Ilzei Stāmerienai tikai uzvārds atgādina Malienas pagastu — pati tā ir pievilcīga, ziedoša, sirdī skaidra latvju jaunava, kas varētu būt arī no Zemgales vai Kurzemes.

Ezeriņa darbos atrodam tikai vienu, otru praulēnisku vai saikavisku ieskaņu. Es, pie-

mēram, iedomājos, ka *Krāšņpatu Vecie tēvi*, kas saka, ka viņu kakli esot kā armoņikas — sēd saulē savu māju priekšā tā kā mado-
nieši. Strupiem malēniskiem uzmudinājumiem tie sarunājas ar saviem bērnu bērniem, kas „raksta smiltīs ar kājas lielo pirkstu“, apliecinādami dzīvības mūžīgo ciņu un tiesības. Otrais pasaules karš, iedams pāri Vidzemei tikpat smagi kā Lielais Ziemeļu karš, nu būs paputinājis arī šo savdabīgo novadu.

Rūta Skujiņa

VARI APDOMĀT

*Tu mani turēji un noturēji,
Ar vārdiem liktens stundu saistīt spēji,
un pašu nāvi smaidot uzvarēji.
Nu dzīvoju, un dzīvošu, un būšu.
Vēl vari apdomāt, jo viss, ko gūsi,
būs vientulības pusnakts stunda baiga.
Kad, lūpas atņemot no mana vaiga,
Tu dziļās alkās lūgsi: esi labs,
tad ceļā melnos Tavas pašas kaps.*

Karola Dāle

VĒTRA

*Tu ārdi klajumus un skadru kalnu grēdas,
Kā naidā negausā ir jūras bangās šķel,
Pret Kunga debesi šīs zemes sārņus cel,
Drīz sajauc cilvēku un meža pēdas.*

*Arvien no jauna sirdīs uzjundi tu bēdas,
Visskaudro nemieru kā sāpi krūtīs svel.
Tam pašu grūtumu kā kalnu virsū vel,
Kam izmisušam tavi auri skan kā mēdas.*

*Un, ieklausoties tavos pārļaicīgos jņņos,
Ik dzīva radība kā pastardienā trīs:
Vai zvērs, vai klaidonis, vai valdinieki troņos,*

*Jo nojauš dvēseles: šīs zemes ceļš ir īss,
Tak aizlaikos vēl vētra jņņodama jņņos,
Šalks pāri pasaulei tā aizpasaules toņos.*

KULTŪRAS DZIĻUMS UN SEKLUMS

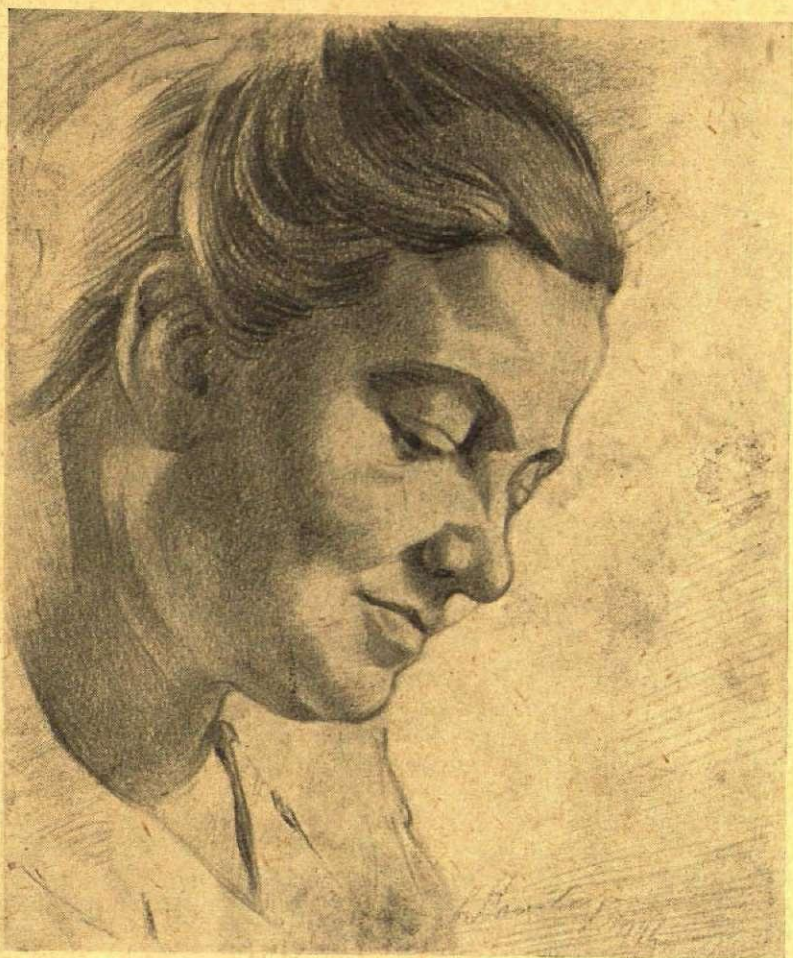
(Beigas)

Tiešām, jāņem vērā, ka kultūru nekad neveido atsevišķi izolēti indivīdi, bet tikai par tik, par cik tie iesaistīti dzīvē tautas kopā. Kultūras vērtību radīšana prasa organiski sakarīgu vidi, garīgu kopību. Kultūra vienmēr izaug tikai no tiem nemītīgiem ierosinājumiem, kas rodas cilvēku grupu intimā kopdzīvē. Kultūra vienmēr vispirms ir domu un jūtu auglis, tāpat dvēseles auglis, tā prasa dvēseles dzīvi, bet dvēseles dzīve vienmēr ir cilvēcisku attiecsmju dzīve vai vismaz izaug tikai no tām, un, jo šīs attiecsmes ciešākas un dziļākas un daudzpusīgākas, jo dziļākas top dvēseles un jo dziļāka un krāšņāka kļūst arī kultūra. No kopības sevi noslēdzēs individuālisms, abstraktais kosmopolitisms ir kultūras ziņā vienmēr pilnīgi neauglīgi, jo dvēsele te nogriezusi sevi no tās garīgās vides, no kuŗas pieplūda tai dzīvības spēks, kas ierosina radīt. Tāpēc visas kultūras vienmēr ir bijušas nacionālas, un nav neviena ģeniāla kultūras vērtību veidotāja — vai tas būtu rakstniecībā, vai glezniecībā, vai mūzikā — kuŗa darbi nenestu sevī savas tautas iezīmju dziļo nospiedumu. Tas arī saprotams: atsevišķā indivīda dzīve ir par īsu, viņa pieredze par ierobežotu, lai viņš spētu pilnīgi patstāvīgi nonākt pie kādām īsti dziļām pēdējām vērtībām un pie tādu dvēseles akordu atrašanās, kas tūlīt atrod visdziļāko atbalsi arī citos, — ja viņš nav šo savu spēju un gudrību iezīdis jau no mātes krūts, nav iemiesojis to sevī kā dziļāko jēgu, kas viņam atklājas, klausoties kaut vai savas vecmāmiņas, vai vectēva vienkāršā valodā, vai, vērojot viņu ikdienišķīgo rīcību, nav uzņēmis to ar tūkstoš sava apkārtējās tautiskās dzīves sākumiem, kas visi palaikam rezumē sevī tūkstošgadu tautas pieredzi un kuŗu jēga un nozīme atklājas tikai tam, kas no mazatnes ir uzaudzis savā tautā un ieelpojis tās garīgo atmosfairu. Tātad tiešām tikai tauta var būt īsti augstvērtīgas kultūras radītāja, un kādas tautas izžušana līdz ar to nozīmētu kāda

viena patstāvīga kultūras centra izžušanu. Līdz ar to tad arī atklājas, ka tautas dzīvības primāta deklarēšana nebūt neizteic tikai kādas vienas tautas speciālās intereses, ko tai diktē tās dabiskais sevis uzturēšanas instinkts, bet tā izteic vispār ikvienas kultūras pastāvēšanas pamatnoteikumu.

Ši tautas dzīvības primāta fundamentālā un neatvairāmā rakstura aptveršana, pilnīga saprašana un pārvēršana par visu — kā kopējo, tā individuālo aktu vadītāju vai korriģētāju instanci, tāpēc arī uzskatāma par vienu no svarīgākajiem dziļas kultūras izpaušanās veidiem. Kas, stāvēdams uz savas tautas kultūras bāzes, tomēr to vai nu nespēj, vai negrib saprast un negrib jo stingri un visos sīkumos saskaņot ar to savu darbību, ar to apliecina vai nu savas domas īsumu, vai rakstura „vieglumu“, un, kā vienā tā otrā gadījumā, par kultūras dziļumu mēs nevarēsim runāt. Tāpat kā mēs nejutīsim par tāda cilvēka dziļu gudrību, kas, jautri svilpodams, vai nu pats žāgē, vai noskatās, kā žāgē zaru, uz kuŗa viņš atrodas, tāpat mēs nejutīsim par cilvēku, kas tiksmināsies par kultūras dzīves jaukumiem sev apkārt, bet domāšanu par tautas pastāvēšanas jautājumu uzlūkos par sevis necienīgu lietu.

Tālāk var gan teikt, ka tautas dzīvības primāta atzišana pati par sevi, bez šaubām, vēl negarantē ne dziļu kultūru, ne pat, varbūt, kultūru vispār, bet tas ir tikai dziļas kultūras neatvairāms priekšnoteikums. Lai cik kāds cilvēks citādā ziņā būtu izsmalcināts, bet ja viņš, no vienas puses, vispār atzīdams savu saistību ar tautu, negribēs tomēr atzīt šo primātu ar visām tā nepielūdzamām konsekvencēm, tad mēs par dziļu viņu nesauksim, bet varbūt teiksim, ka viņš īsti nezina, ko viņš dara, — un tas lūk tieši atkarīgs no dziļa skata trūkuma. Šai sakarā tad arī tālāk var teikt, ka galu galā ne jau kailā paša minētā primāta atzišana, pat ja tā arī saistītos ar plašu vispārēju kultūru, vēl nav tas, ko mēs sauksim par dziļumu. To

Zinaīda Lazda

E. Šternbergas zīmējums

īsti konstituē tikai spēja redzēt visas citas vērtības sakarā un atkarā no fundamentālā principa, spēja redzēt, kā viss cits uz to atsaucas, un te tad arī tieši vajadzīgs prāta asums un dziļums, lai ieraudzītu, ka daudzas šķietami pavisam vienaldzīgas un neatkarīgas lietas cauri dažādām starpinstancēm tomēr galu galā ietekmē pieņemto pamatprincipu resp. pamatvērtību, un, proti, šai gadījumā tautas spēju dzīvot un tās pastāvēšanu.

Ja runā par mūsu kultūras padziļināšanas vajadzību, tad tas būtu jāizprot it sevišķi šai virzienā — jāasina skats vērtību sakarības izprašanā, lai redzētu, kā tās ietekmē cita citu un it sevišķi, ja pārfundamentālo vērtību atzīta tautas dzīvība, lai redzētu visu sakarā ar šo fundamentālo vērtību.

Šai ziņā pie mums ir vēl ārkārtīgi daudz ko darīt. Bieži pie mums var redzēt, ka cilvēki, kuŗu patriotismu īsti nevar apšaubīt, tomēr ik brīdī un dažreiz sistematiski spēŗšoŗus, ko var pielīdzināt tikai tā zara, uz kuŗa sēŗ, aizzāģēŗšanai. Mēs allaŗ slavējam paŗi vienu otru savu īpaŗību vai ŗķietamu panākumu, bet diezgan bieŗi aizmirstam jautāt sev, kādā attieŗsmē tas ir pret to, ko mēs atzīstam par fundamentālo vērtību, — vai tas nav konfliktā ar to, kam vajadzētu būt par visa kritēriju. Visai bieŗi ŗŗada rīcība izskaidrojama ar zināmiem vēsturiskiem anachronismiem. Mēs esam uzglabājuŗi daŗus ideālus, kas savā brīdī varbūt bija derīgi, bet kas citos apstākļos, ja izseko līdz galam visas to konsekvences, apdraud mūsu eksistenci. Ja tādā kārtā mums ir trūkumi aplūkotā virzienā, kas atkarīgi no mūsu turēŗšanās pie jau pārdzīvotām tradīcijām, tad no otras puses citi mūsu trūkumi nāŗ atkal no mūsu jauneklīguma, no attiecīgo pieredŗu un tradīciju trūkuma.

3. Aistētīcisms.

Mēs esam jauneklīgi tai ziņā, ka mums tieŗām ir samēŗ ļoti daudz lielu augstāko vērtību cienītāju, kas allaŗ jūt pat nicināŗanu pret visu utilitāro. Zīmīgi arī tas, ka no ŗŗim augstākām vērtībām mūs visvairāŗ aizrauj

aistētīskās vērtības. Sekas tam ir tās, ka tieŗi mūsu reprezentatīvā inteliģence, vismaz tā, kuŗas rokās ir izteiksmes līdzekļi un kas dod toni, nereti ir bijusi visai stipri un vienpusīgi aistētīski orientēta: tai ir bijusi tieksme aistētisko resp. belletristisko kultūru identificēt ar kultūru vispār un pieņemt, ka ar to jau viss ir sasnieģts, nemaz nepūloties vērot eksklūzīvās aistētīsko vērtību kultivēŗšanas atbalsoŗanos citās vērtību sistēmās. Literārās un vispār aistētīskās vērtības nereti tiek liktas augstāŗ kā par tautīskām, tā politīskām, nemaz nerunāŗot par ētīskām vērtībām. ŗŗis citas vērtības ārpus aistētīskām pat maz pazīst, un viss tas rada apstākļus, ka par kultūras dziļumu grūti runāt. Konkrēti tas izpauŗas tā, ka vismaz vienā mūsu inteliģences daļā domāŗana sociālā virzienā ir attīstīta vāŗi, un viņiem parasti ne tikai pilnīgi sveŗa, bet pat noteikti nepatīkama un pretīga ir doma, ka ir jāvēro, lai pārmēŗīga aistētīsko intereŗu kopŗana nebūtu tautai par ļaunu. Palaikam pietiek pat tikai vieģla aizrādījuma ŗŗai virzienā, lai pret pārdroŗnieku saceltos vesela saŗutuma vētra un tīrās mākslas augstie priesteri to kā profānu, kā „filīstru“ u. t. t. pienāģlotu pie kauna staba.

Ja jautātu par ŗŗiem mūsu aistētīcisma (tā varētu nosaukt ŗŗo aistētīsko vērtību absolūtizēŗšanu un pacelŗšanu pāŗi visām citām) cēloņiem, tad būtu iespējams norādīt uz vairākiem. Galvenais, bez ŗaubām, ir bijuŗie vēsturīskie apstākļi, kuŗos latvieŗu tauta ir dzīvojusi. ŗŗie apstākļi spīda latvieŗu tautu dzīvot ļoti zemā dzīves līmenī, bet latvietī, kā ŗķiet, ar ŗŗādu dzīvi tomēr nekad nav varēŗjis samierināties, jo viņam palaikam ir bijusi drīzāŗ paaugstīnāta nekā pazemināta savas personības apzīņa, un pēc savas dabas viņŗ vienmēr ir bijis liels augstu lietu tīkotāŗjs. Latvietī allaŗ ir, un laikam arī agrāŗ ir bijusi, tieksme nesamierināties ar zemu stāvokli, tieksme celties uz augŗu, izteikt sevi dzīvē, gūt panākumus, būt pat pāŗakam par citiem, vārdu sakot, viņā ir lielā mēŗā attīstīta tas, ko jaunākā vācu psiholoģija sauc par dziņu pēc nozīmības (Geltungsdrang), un ŗŗi dziņa bija tieŗi jo lielāka, jo vairāŗ dzīves apstākļi viņu apdraudēja ar mazvērtības nospīdīgo kompleksu. Bet nu ir fakts,

ka ārējie dzīves apstākļi agrākos laikos viņam deva pavisam maz iespējas apmierināt šo savu nozīmības dziņu. Dabiskās sekas tam bija dziņas atliekšanās uz iekšu, interiorizācija, — nepiepildītu vēlēšanos apmierināšana citā plāksnē, proti, sapņu, fantāzijas plāksnē. Neapmierinātais aktivitātes cilvēks tā pārvērtās pasīvā sapņotājā un, ja bija vēl kaut cik attiecīgo dotumu, dzejniekā. Šāda veida kompensācijas process, kā liekas, sācis pie mums norisināties jau sen. Par to liecina jau ārkārtīgi lielais mūsu tautas dziesmu skaits (kam jāatbilst arī ļoti lielam anonīmo dzejnieku skaitam), par to liecina arī mūsu dabas lirisms, kas vismaz lielā mērā, droši vien, ir arī tieši šādu apstākļu produkts. Vēlāk, kad anonīmās dzejas vietā stājās personīgā dzeja, ar to izskaidrojams mūsu ļoti lielais dzejnieku un tieši lirisku dzejnieku skaits jaunākos laikos.

Un tad vēl viens moments, liekas, pavedināja uz literāro karjēru. Tā bija no vienas puses tā, kas, kā jau aizrādīts, deva vislielāko iekšējo apmierinājumu, no otras — tā arī līdzīgi noskaņotā tautas masā garantēja vislielāko populāritāti un, beidzot, tā, ja bija kaut cik talanta, likās arī visvieglāk realizējama, jo kamēr daudzās citas karjēras, kas varēja celt uz augšu, ja nebija latvietim vispār slēgtas, tad vismaz prasīja dārgu un ilgu studiju laiku, kamēr dzejnieka karjēra deva iespēju pacelties arī tiem, kam nebija studijām vajadzīgo vai nu līdzekļu, vai arī citu apstākļu. Tā notika, ka pirmie izcilie latvieši, tautas lepnums, allaž ir bijuši tieši dzejnieki un rakstnieki, — un tas lielā mērā cēla, viņu radniecības dēļ, arī visu citu māksliniecisko darbības veidu prestižu, it sevišķi jaunatnes acīs, un radīja aureolu ap aistētiskām vērtībām. Beidzot jāņem vērā, ka agrākos laikos šis aureols nebija nepelnīts arī no sabiedrisko interešu viedokļa: dzejnieki šai laikā visumā nebūt nekopa no telpas un laika atraisītu aistēticismu, bet bija aktīvi cīnītāji tautas labā, tā kā daudziem no viņiem arī tiešām bija lieli nopelni. Negatīvā aistētisma tieksmes savā laikā vairāk vai mazāk reprezentēja īsti tikai t. s. dekadentu grupa. Toties, kad tradicionālā cīņas veida vajadzība bija savā asā veidā izbeigusies un

dzeja sāka kalpot vairāk vai mazāk tīri aistētiskiem uzdevumiem, tad, ņemot vērā jau izveidotās tradīcijas, dzejnieku samērā lielo skaitu un viņu prestižu — aistēticismam durvis bija plaši atvērtas, un tas tad arī ienāca pa tām un ir daudzus aizrāvis. Un te nu jāsaka, cik pati par sevi šī spēja cienīt un augsti vērtēt tiro mākslu un atrast tajā vērdzējumu un gara stiprinājumu ir augsti cienījama kultūras parādība, — tikpat maz atzīstama ir šīs spējas un šo tieksmju absolūtizēšana, atraušana no dzīves un samākslota pacelšana pāri visam, kā tas notiek aistēticismā. Šāda veida aistētīcisms ir noteikti nelabvēlīgs tautas dzīvības primātam, tātad savās konsekvencēs apdraud to kultūru, kuŗas pastāvēšanu un zelšanu mēs gribam, un tāpēc uzskatāms par tādu, kas ir opozīcijā arī dzīlas kultūras jēdzienam.

Tiešām, to arī nemaz nav grūti konstatēt. Vispirms ir skaidrs, ka cilvēkam, kas par visaugstāko vērtību ir deklarējis aistētisko vērtību, viss cits kļūst par sekundāru un nesvarīgu, starp citu arī un pat it sevišķi tautiskās vērtības. Ja viņam iespēja baudīt to, ko viņš sauc par aistētisko vērtību, tad viņš, pēc paša uzskata, sasniedzis visaugstāko, ko cilvēks var sasniegt, un rūpēties vēl par kaut ko citu viņam neliekas nekāda pamata. Vai šīs aistētiskās vērtības rašanās galu galā nav atkarīgas vēl no kaut kā cita pastāvēšanas, — apgrūtināt sevi ar tādām pārdomām viņam nemaz neienāk prātā. Arī visu, kas notiek viņa apkārtņē — ja viņš ir „tīrasiņģis“ savas sugas pārstāvis — viņš vērtē tikai no šī viedokļa. Spilgts paraugs šādi aistētizētājam tieksmei pret dzīvi ir Romas ķeizars Nerons: Romas degšana viņam ir nozīmīgs notikums lielāko tiesu no aistētiskā viedokļa: tā ierosina viņa iedvesmi, un viņš apdzied to. Pat savu nāvi viņš vēro no šī viedokļa un mirstot izsaucas: „Qualis artista pereō“ (kāds liels mākslinieks ar mani iet bojā); viņš nožēlo savu nāvi nevis kā cilvēka, bet kā mākslinieka bojā eju. Analogiskas parādības varēja dažos gadījumos novērot arī pie mums. Arī pie mums nereti nopietnas lietas, kam ir sava īpatnēja vērtība (piem., reliģiska, tautiska vai cita), tika aplūkotas tikai no aistētiskā

viedokļa. Tāpēc tad arī nereti notika, ka svarīgas parādības (arī personas) palika neievērotas un neizprastas, ja viņām nebija aistētiski pievilcīgas ārienes, nebija „stila“ resp. nebija pozes. No otras puses atkal pilnīgi nevērtīgas lietas tiek uzlūkotas vai padarītas par svarīgām ar to, ka tiek ietērptas aistētiski pievilcīgā formā. Tas starp citu attiecas arī uz grāmatām: mazvērtīgas grāmatas dažreiz tiek skaisti un grezni izdotas, — un snobi jūsmo par tām. Tādā kārtā no zīmēdams eksklūzīvu (kaut arī bieži mākslotu, samocītu un neīstu) pievēršanos vienai vērtībai, aistēticitāts padara aklū un neuzņēmīgu pret citām vērtībām. Ir skaidrs, ka šī virziena cilvēks nekad nebūs sevišķi vērtīgs darbinieks tautas druvā, jo darbs šē ne vienmēr ir stilizējams aistēta gaumei pieskaņotā veidā.

Vēl nāk klāt tas, ko jau savā laikā īsi un kodolīgi izteicis Dekarts. Viņš saka, ka grāmatu lasīšana ir tas pats, kas ceļošana svešās zemēs, un tā ir visai derīga no dažādiem viedokļiem. „Bet ja velti par daudz laika ceļošanai“, saka viņš, „tad cilvēks kļūst svešs savai zemei; par daudz interesējoties par lietām, kas notika pagājušos gadu simteņos, parasti paliek nezināšanā par tām, kas notiek mūsu laikā. Bez tam stāsti liek iedomāties par iespējamām daudzām lietām, kas nav tādas. Pat īstenībai vistuvākie stāsti, ja arī tie negroza un nepaaugstina lietu vērtību, lai padarītu tās lasīšanas cienīgākas, tomēr vismaz nerāda tajās zemākos un mazāk patīkamos apstākļus; sekas tam tad ir tās, ka arī viss pārējais vairs nešķiet tāds, kāds tas ir, un tie, kas savu izturēšanos pielāgo paraugiem, ko viņi ņem no šiem stāstiem, mēdz visai viegli krist mūsu romānu varoņu pārmērībās un sapņot par nodomiem, kas pārsniedz viņu spēkus.“ Citiem vārdiem, ar to tiek aizrādīts, ka pārmērīgi vienpusīgās aistētiskās intereses — šai gadījumā speciāli romānu lasīšana — padara cilvēku svešu dzīvei un gadījumā, ja arī nenomāc viņā apziņu par citām vērtībām, tomēr vismaz laupa viņam pareizu skatu uz dzīvi, padara viņu nespējīgu darboties par labu kopējai lietai (pat ja viņš to gribētu)

apstākļiem pielāgotā veidā un līdz ar to padara viņu par mazvērtīgāku savas tautas locekli.

Dekarta spriedumu varētu tikai papildināt vēl ar to, ka pārmērīga un vienpusīga aistētizēšana nelabvēlīgi ietekmē ne tikai cilvēka intelektuālo pusi, viņa dzīves saprašanas spēju, bet ne mazāk, varbūt pat vēl vairāk, viņa jūtu un gribas pasauli. Kā to jau sen aizrādījis Platons, zināmā veida dzeja (un mūsdienās tā gandrīz visa pieder pie šī veida) it kā „atmieksē“ cilvēka raksturu visvairāk ar to, ka liek ilgi kavēties pie jūtām, gremdē paša pasīvos pārdzīvojumus un tā bieži padara viņu pārāk jūtīgu, kausē viņa gribu, veicina tās novēršanos no dzīves un padara to maz spējīgu vērtīgai aktīvitātei; spilgti piemēri te ir Poruka sapņotāju tipi. Nav šaubu, ka pārmērīgs aistēticitāts var veicināt arī jau tā stipri izteikto mūsu dabas lirismu, bet tas, kā par to jau sen ir izteikušies kompetenti psihologi, visumā ir stipri bīstams tautas vienībai un tās stājai, jo tas izolē individuus, liek viņiem ieslēgties sevī, atrast te apmierinājumu un tā novērsties no kopējiem tautas uzdevumiem. Ir skaidrs, ka tautu tas vājina un ir pretī tautas dzīvības primātam.

Bet līdz šim mēs īsti esam aplūkojuši tikai pārmērīgu aistēticitāti, tā ietekmes būtiskās īpašības iedomādamies, ka mums darišana vienīgi ar vairāk vai mazāk vērtīgām mākslas un literatūras parādībām. Patiesībā tomēr īsti lielu un vērtīgu rakstnieku un mākslinieku kādai tautai nekad nevar būt par daudz. Bet te, lai novērtētu pārmērīgās aistētiskās ievirzes ļaunās sekas, jāņem vērā tas, ka vērtīga māksla un literatūra īsti pazūd viduvējo un nevērtīgo parādību masā. Ja jau vispār ilgstoša un pārmērīga gremdēšanās literatūrā resp. mākslā var cilvēku atsvešināt no kopas, kurā viņš dzīvo, padarīt viņu asociālu, ko lai saka tad, ja iedarbojas literatūra, kas tieši izceļ un vienā vai otrā veidā tieši ideālizē asociālus, amorālus un perverusus tipus? Cik nav tādu gan mākslas, gan literatūras darbu, kas, nemaz nerunājot par to, ka tie dažkārt sniedz no lietīšķīga viedokļa aplamu informāciju un ieskatu, bez tam tik bieži tieši vai netieši cildina par va-

roņiem (vai vismaz ar literāriem līdzekļiem dara tos pievilcīgus vai interesantus) gan nekritiskus fantastus, gan egoistiskus sevis piepildītājus un nekautrīgus dzīves baudītājus, gan tukšus dēkaiņus, gan glēvus miktēcauļus u. tml. Cik bieži tieši mūsu literātūrā tiek ideālizēti un ar izcilības aureolu apdvēsti no tautas izolēties, demonstrātīvi no tās novērsies, dažreiz tieši tai naidīgais, bet iekšķīgi pats ar dažādiem mazvērtības kompleksiem sirgstošais indivīds! Pat Rainis, šis mūsu sabiedriskākais dzejnieks, kas sāka ar vareno tautas brīvības cīnītāja Lāčplēša tēlu, *Jāzēpā un viņa brāļos* beidz ar to, ka māca novērsties „no pūļa“ un aiziet tuksnesī. Nav šaubu, ka šāda veida literātūra nav tautai laba garīga barība un, ja daudz tiek lasīta mājās un mācīta skolās, agri vai vēl padara savu negatīvo darbu. It sevišķi nozīmīgs arī tas, ka literātūras ricībā ir ļoti iespaidīgi izplatīšanas institūti. Nerunājot nemaz par grāmatas iespiešanas tehniku, kas populārus romānus reizēm izplata miljonos eksemplāru, literātūras ricībā ir tādas iestādes kā teātri un jaunākos laikos it sevišķi kinematografi. Šis pēdējais institūts, kas jau tehnisku apstākļu dēļ ir spiests literātūru vulgārizēt un pārspīlēt to, tad arī ir it sevišķi spējīgs vēl pastiprināt un vēl plašāk izplatīt negatīvās literātūras jau tā plašo un kaitīgo ietekmi.

Viens otrs varbūt gribēs apšaubīt attēloto briesmu nopietnību, aizrādīdams, vai galu galā nav tieši otrādi, — vai mums patiesībā nav vēl pārāk daudz pilnīgi amūzisku cilvēku, vai nav pārāk daudz tādu, kam pilnīgi svešas visas ideālās vērtības, kas tieši jau par daudz iegrimuši prakticismā? Šaurs prakticismis no augstāk aprādītā pēdējā kritērija viedokļa, bez šaubām, nav mazāk kaitīgs, — bet tikai aistētisma kultivēšana te nekā nelabo, jo tas jau arī ved prom no īstām ideālām vērtībām, arī no pilnvērtīgās mākslas. Tas ir bīstams it sevišķi ar to, ka tā, kaut arī skaitliski nelielā grupā, kas to kultivē, ir tie, kam, kā jau teikts, ir rokās izteiksmes līdzekļi un kas vienādi vai otrādi visstiprāk ietekmē tautu: mākslinieki, rakstnieki, jau ir galvenie tautas skolotāji, vismaz tās garīgās stājas noteicēji. Gars, kas valda kādas tautas rakstniecībā, ar laiku

neizbēgami kļūst par garu, kas valda visā tautā, un tas, kā jau simtreiz pierādījies, izšķir tautas likteņus.

Liela nozīme te gan arī skolotājam. Ja tas ir nosvērts cilvēks ar gaišu galvu un sirdi, kas zina arī tālākās sekas savai darbībai, tad viņš var daudz ko griezt par labu gan ar attiecīgu materiāla izvēli, gan ar kritiku un attiecīgu uzmanības pievēršanu vai novēršanu. Citādi ir, ja starp jaunatnes vadītājiem iekļūst nelīdzsvarotas personas, kas pašas vairāk vai mazāk ir negatīva aistētisma ietekmē. Tādā gadījumā mazvērtīgās literātūras ietekme tiek vēl desmitkārsota: tiek mācīta jūsmošana tieši par visu ekstravaganto un normālai dzīvei pretešķīgo, tiek ideālizēti irracionālie afekti un emocijas, tiek izcelti pār ideāliem „sevis piepildīšana“ un atraisīšanās no visām saistībām, tiek potēta nicināšana pret „neinteresanto“ veselo prātu un t. s. „pelēko ikdienu“, t. i., īsti pret kluso un godīgo darbu u. t. t. Kā tas ietekmē tautas dzīves iekšējās struktūras stabilitāti un izturību, par to šē vairs nav jārunā.

Un tad vēl viena lieta te jāievēro. Ja arī varbūt to skaits, ko aizrāvis tieši tīrais negatīvais aistētisms, nebūtu pārāk liels, tād leģions ir to, kuŗos attiecīgā ietekme, atkarā it sevišķi no minētām populārizācijas iestādēm (no teātra, it sevišķi no kinematografa, bet reizēm arī no skolas), ir vērsusies citā — ne mazāk nevēlamā virzienā. Laužu vairums atkarā no sava gara dotumiem, nespējot kļūt ne par īstu aistētisko vērtību veidotājiem, ne pat baudītājiem, novērsas uz aistēticismam tuvāko vulgārāko dzīves lielcelu, proti — epikūrisko dzīves veidu. Šai plaši izplatītā aistētisma vulgārākā izdevumā tad skaistuma ideāla vietā stājas greznības ideāls, kaislību un spēcīgo emociju cieniņšana izpaužas raibās mīlestības dēkās, laulības pārkāpumos, šķiršanās procesos u. t. t., sevis piepildīšana tiek realizēta restorānos, ceļojumos uz „burvīgo Parīzi“ u. tml., bet iekšējās brīvības ideāls dabū savu izpaušmi — „vecpuišībā“, bezbērnu laulībā, nacionālā indierencē, kosmopolitismā. Ka šādu dzīves ievirzi dabūjuši cilvēki — un to ir daudz — ir tautas

kokā nokaltuši zari, par to gan lieki vārdi nebūs jātērē.

Tāpēc nav jautājuma, kas būtu svarīgāks par tikko aplūkoto, un kur tas nav ticis apvertts, tur tas ir bijis tipiska kultūras sekuma izpausme. Par romānu literatūras, teātru un kinematografu milzīgo nozīmi šai ziņā vispār jau sāk uzaust gaisma. Bet arī dzejoļu, dziesmu un pat gleznu taisīšana nav gluži tik nevainīga lieta, kā to dažreiz iedomājas, bet tajās, liekas, tiešām vēl palicis kaut kas no pirmatnējās burvju mākslas, kuŗas kalpībā tās stāvējušas. Ne par velti māksla allaž uzlūkota par kaut ko dievišķīgu resp. daimonisku, un dzejas panti, liekas, patur vēl līdz šim kaut ko no sava pirmatnējā maģiskā spēka, — jo tie spēj atslēgt dvēseles, iedarboties tajās, apburt tās. Aistētiscismā šai ziņā ir kaut kas patiess, — tas pats ir it kā savas tezes pierādījums, tas ir apburšanas rezultāts — it sevišķi jaunās nestabilās sugestijai padotās dvēselēs. Gudro tālredzīgo vīru — skolotāju uzdevums ir gan, nevis iznīcināt šo spēcīgo, bīstamo ieroci, bet panākt, lai ar šīm maģiskām formulām dvēselēs netiktu ievadīti tumsas un iznīcības daimoni, bet radīgās dzīves gari. Aistētiscisms nozīmē šī pozitīvā uzdevuma neveiksmi. Tajā dvēsele noslēdzas no vareņās Dieva pasaules, noslēdzas no plašās tautas dzīves, liek sevi un savu aistētisko pārdzīvoju miņu viņa centrā un vērtē visu tikai no šī sava šaurā speciālā viedoklīša. Te aistētiscisma ietekme satiekas ar practicisma tieksmēm un rada vienu kopīgu efektu: tautas kopības sairdināšanu atsevišķos egoistiskos indivīdos, no kuriem katrs iet savu ceļu, bet visi kopā tomēr pretī neizbēgamai katastrofai.

4. Negātīvisms.

Līdz šim aplūkotais kultūras dziļuma trūkuma veids, cik tālu tas mums piemīt, īsti ir, kā jau aizrādīts, grēkošana aiz jauneklības. Bet mēs grēkojam šai virzienā arī aiz gluži pretēja cēloņa — aiz vecuma, aiz anachronisma, aiz vēsturiski pārdzīvotu dzīves ieražu automatiskas uzglabāšanas arī jaunos

nepiemērotos apstākļos. Mēs visi zinām, ka mūsu tauta allaž ir dzīvojuši apstākļos, ar ko tā nav bijusi apmierināta, un sakarā ar to tautu vadītāja intelīģence palaikam uzlūkojusi par savu uzdevumu rūpēties, lai tautā neiesnaustos apziņa par tās necienīgo stāvokli un lai tajā vienmēr būtu možs protesta gars pret vācu un krievu apspiešanas režīmu. Kritiska ievirze, pastāvošā noliegšana, vārdu sakot, negātīvisms šajos apstākļos bija piemērots cīņas līdzeklis, — un te varbūt pat pārspilējumi bija attaisnojami. Šis negātīvisms tad nu arī izpaudās visās dzīves nozarēs un visdažādākos veidos. Sākumā tas bija vērstis tikai pret zināmām parādībām, kas traucē tautas dzīvi, bet tā kā tādu bija ļoti daudz, tad tas pamazām kļuva par paradumu, par vispārīgu attieksmi pret veselu rindu dzīves parādību. Tā kā krievu un vācu administrācija bija ienīsta, bet tā pretendēja uz autoritāti, tad cīņa vērsās sākumā pret to, bet drīz vien pret katru autoritāti — ne vien administrācija, bet arī sabiedrībā, darbnīcā, skolā, ģimenē; tā kā tautai likās, ka tā smaka ierobežojumos, tad cīnījās pret visu, kas cilvēku ierobežoja — vai tā bija policija, vai baznīca, vai ģimene, vai morāle. Tā kā tauta gribēja emancipēties no vācu un krievu kakla kungiem, tad ierada prasīt emancipāciju sākumā no tiem, bet pamazām vispār no visa, kas kaut kādā veidā saistīja cilvēku: no saistībām ar vecākiem, ar laulības partneri, ar sabiedrību, ar tautu, ar morāli vispār. Nav šaubu, ka jau tad, pašā šai cīņas laikā, ja arī tā pa daļai deva gribētos panākumus, tā ar saviem līdzekļiem — noliegšanas, skaudības un naida modināšanu — dziļi indēja tautas dvēseli, un tas ir lāsts, kas apdraud ikvienu tautu, kas atrodas apspiestā stāvoklī. Ļaunākais tas, ka tauta, gūdamā šais apstākļos zināmu politisku labumu no negatīvās attieksmes pret visu, novērtēja šo attieksmi kā kaut ko pozitīvu, apvija to ar ideāla aureolu un ar saviem aplausiem izrakstīja prēmiju augstākiem sasniegumiem šai virzienā. Tā kā gala rezultātā šī negatīvā dzīves attieksme tiešām saārdīja vecās nepatīkamās saistības un ierobežojumus un veicināja kāda jauna stāvokļa iestāšanos, kuŗā cilvēks, vismaz pirmajā brīdī, jutās brīvāks

un apmierinātāks, tad to uzskatīja par svarīgāko faktoru, kas virza dzīvi uz priekšu, un tāpēc zināmos gadījumos visu šo dzīves attieksmi nosauca par „progresīvu“. Sakarā ar visu teikto šim jēdzienam pie mums allaž ir bijis un pa daļai vēl ir īsti maģisks prestižs, kaut gan par tā īsto nozīmi un vērtības robežām palaikam valda vislielākā neskaidrība. Bet skaidrību te iegūt būtu visai nepieciešami. Tiešām, ja varbūt savā laikā šo vispārīgo negatīvo stāju attaisnoja vēsturiskie apstākļi, tad pēc šo apstākļu izzušanas tās uzglabāšanās mūsu garīgā inventārā, parasti gan ne tiešā un tīrā (ko mēs sauktu par aktīvo negatīvismu), bet maskētā un transformētā veidā, proti, it sevišķi kā vienaldzība pret visu, kā pozitīvu pārliecību trūkums (tas būtu pasīvais negatīvisms), ir visai interesanta anachronisma parādība vērtību dzīvē, kaut gan, bez šaubām, savi, ja ne lietiskīgi, tad psiholoģiski pamudinājumi šai attieksmei ir palikuši arī vēl tagad.

Tiešām, ar negatīvistisku attieksmi pret daudzām dzīves parādībām var dzīvi padarīt sev daudz vieglāku. Negācija, noliegšana, šaubas un visa nokritizēšana, izvairīšanās no pozitīvas stājas, dod iespēju atrauties no ikviena kopēja darba un pienākuma un tā atraisa no saistībām, dod lielāku brīvību, ataisno pasīvātāi, slinkumu, egoismu u. t. t. Ja kāds jautā: „Kāpēc tu nepiedalies šai un šai sabiedriskā darbā?“, — cik viegli tad tikt vaļā ar visu noliedzēju frazi: „Kā lai es tur ietu, ja tur blēži vien priekšgalā“, — vai „Tai lietai tikpat nebūs panākumu, ko es tur jaukšos“, u. t. t. Negatīvisms tiešām zināmā mērā atbrīvo: cilvēks jūtas brīvāks, viņš var nerēķināties ar „aizspriedumiem“, un ar to var gūt panākumus, jo negatīvisms ir visiem pa pļecam un glaimo cilvēku zemākām kaislībām un tieksmēm — skaudībai, slinkumam, interesei vienīgi par sevi, u. t. t. Ja attiecīgā persona vēl veicla, tad tā viegli var iegūt pat varaņa aureolu: savu darbību — vai arī bezdarbību — viņš jau var augstā stilā motivēt kā cīņu par augstākām vērtībām — par brīvību, par patiesību, par īsto skaistumu u. t. t., un te starp citu redzams, ka šī attieksme pret dzīvi var saistīties ar iepriekš aplūkoto aistētismu, kā tas arī bieži notiek.

Katrā ziņā pozitīvu ideju un uzdevumu aizstāvja stāvoklis ir daudz grūtāks. Pozitīvs uzdevums prasa arī aktīvu darbu, un jau tas kūrībai nav patikams. Tālāk, katrs darbs ir saistīts ar atbildību, ar grūtībām, ar neveiksmju iespēju un, it sevišķi un pilnīgi droši, ar nelabvēļu kritiku. Kas izšķīries par vienu uzdevumu, tas reizē nevar skriet pakaļ desmit citiem un vēl mazāk pretējiem. Tāpēc pozitīvo ideju aizstāvis vienmēr liksies vairāk vai mazāk ierobežots, liksies esam cilvēks, kas zaudējis skata plašumu un reizē sašaurinājis it kā sirdi vienā virzienā. Kā tāds viņš nevarēs cerēt uz sevišķu plašo masu atzinību. Tiešām, izšķīries par vienu lietu, viņš reizē ar to būs preti citām pretējām lietām, un viņam nāksies cīnīties pret tām. Viņam nāksies teikt daudziem arī nepatīkamas lietas, un viss tas garantēs, ka viņam netrūks ienaudinieku un dzīve tāpat nebūs viegla. Bet arī ja tā nebūtu, ja viņš ir rāms cilvēks — viņa dzīvei vismaz nebūs imponējoša izskata. Pozitīvs darbs tādā gadījumā būs kluss darbs, tajā daudz t. s. melnā darba elementu — un tur nav nekā, ko var vest uz izstādi.

Negatīvistam, cilvēkam bez pozitīvām pārliecībām te atkal liela priekšrocība: viņš visādā ziņā būs pilnīgi „neierobežots“, viņš kritizēs visus konkrētos pasākumus, nepievērsīsies neviename no tiem, nenotrieps rokas, kā saka, ne ar kādu melnu darbu un tā šķitīs stāvam visam tam pāri, vērodams kādus sevišķi bezgalīgi augstus ideālus, ar kādiem viņš arī palaikam mēģinās segt un attaisnot savu negatīvismu. Tāpēc būs cilvēki, kas izvairīsies kompromitēt sevi ar pozitīvu nostāju un vispāri ar noteiktu pārliecību kādā lietā, un tie tad palaikam noslidēs oportūnismā un orientācijā uz popularitāti: viņi runās un rakstīs tikai to, kas sakrīt ar visvairāk izplatītiem uzskatiem un kas garantē viņiem plašu atzišanu.

Šis pie mums visai izplatītais noteiktu pozitīvu uzskatu un pārliecību trūkums tieši svarīgākās lietās, šī svaidīšanās pēc populārās-domas vējiem, aiz kuņas īsti slēpjas negatīvisms, nereti segts ar populāro progresivitātes izkārti, ir pie mums savā laikā bijusi un varbūt vēl ir viena no smagākām kultūras sekluma parādībām. Šis seklums te iz-

paužas ar to, ka netiek redzēts, kā šis pozitīvu pārliecību trūkums un negatīvisms patiesībā ietekmē tautas likteņus. Bet par to tagad nevienam, kas spēj domāt un vērot, nedrīkstētu būt nekādu šaubu. Vispārīgā negatīva ievirze un pozitīvu pārliecību trūkums, ja tas aiz pārpratuma, aiz sekluma kļūst par plaši izplatītu un pat cienītu parādību, ir tautas dzīvē vismagākā sērga un burtiski draud tai ar nāvi. Sakarā ar to te atkal sevišķi izšķirīga loma skolai. Jaunatne nedrīkst augt bez vadības un bez pozitīviem ideāliem. Ja skolotājs tai nedos tādus, kas tad lai tos dod? Tāpēc, ja kas, tad skolotājs nedrīkst būt vienīgi veikls laipotājs starp dažādām klintīm vai pašgudrs malā stāvētājs, vārdu sakot, nedrīkst būt pasīvs negatīvis, par aktīvo veidu nemaz nerunājot. Ja kam, tad skolotājā jābūt kādai gaismai, kas rāda ceļu, un jābūt kādam spēkam, kas cel jaunatni un virza to uz auglīgu līdzdalību lielā kopējā darbā. Tauta jau tikai par tik ir tauta, par cik tajā ir kāda iekšējīga vienība, par cik tās locekļi jūtas savā starpā saistīti ar kādām kopējām pozitīvām pārliecībām un pozitīviem uzskatiem par kopēji veicamiem uzdevumiem. Ja šādas iekšējās kopības vairs nav, tad īsti arī nav vairs tautas. Tā ir tik skaidra un elementāra lieta, ka vajadzīgs sevišķs domu īsums, lai neredzētu un nesaprastu, ja reiz kāds ir izšķīries par savu tautu, ka tad arī jādomā un jārunā tas, ko šī izšķiršanās prasa, ko prasa tautas dzīves pastāvēšana un zelsana, un, saprotams, vēl mazāk iedomājams, ka kāds nevarētu saprast, ka tādā gadījumā nevar arī tautu barot vienīgi ar visa noliegšanu un visa ārdīšanu. Tikai ļaunākie kādas tautas ienaidnieki var vēlēties, lai kādā tautā valdītu šāds vai nu pasīvs, vai, vēl ļaunāk, aktīvs negatīvisma gars. Ne par velti bolševiki pirmajā vietā no visiem mūsu rakstniekiem nolika Andreju Upīti, slavinādami viņu kā sevišķi progresīvu, kas kopā ar sev līdzīgiem tiešām ir nodarījis daudz ļaunuma latviešu tautai ar savu konsekvento pieeju visam vienīgi no negatīvās puses. Ka stāvoklis pie mums tiešām nopietns, ka, ja

ne aktīva, vismaz pasīva negatīvistiska attieksme pret visu pie mums pārāk izplatījusies, rāda tas, ka mūsu rakstniecībā maz vērtīgu darbu, kuŗos negatīvisms nebūtu pārsvarā un maz, kuŗus pozitīvā satūra dēļ varētu sniegt par paraugiem tam, pēc kā lai orientējas topošais latvietis. To vēl apstiprina gadījumi, kad pie mums tiešām arī parādās darbi, kas satur lielāku birumu pozitīvu ideju. Tad mūsu kritika visai bieži bargi notiesā šādus darbus, palaikam kā kritēriju izvirzīdama aistētisma elku. Tas tomēr nav brīnums, jo negatīvisms jau īsti ir brālis aistētismam, tā sakot progresīvākais no abiem: aistētismam bija vienaldzīgs viss, izņemot aistētisko momentu jeb to, ko tas uzlūkoja par tādu, — negatīvismam vienaldzīgs arī pats aistētisms. To pierāda starp citu jau tas, cik viegli mūsu aistētisma galvenais pravietis un realizētājs Jānis Sudrabkalns pārgāja galīgā bolševisma negatīvismā.

Vēlreiz jāpasvītro, kā tas jau darīts, ka negatīvisms mums ir bistams un kaitīgs nevien savās asākās un spilgtākās izpausmēs (aktīvais negatīvisms), bet it sevišķi arī visos tais simts veidos un pavājinātos variantos, kādos mums ar to ik brīdi jāstopas. Galvenais un svarīgākais no tiem ir jau atzīmētais uzskatu trūkums un negribēšana izšķirties tur, kur nevar un nedrīkst neizšķirties (pasīvais negatīvisms, kas ir ārkārtīgi izplatīts). Cik reizes mums nav bijis jākonstatē, ka pat atbildīgas personas negrib teikt to, kas jāsaka, un negrib darīt to, kas jādara, un par kā vajadzību nevar būt šaubu, — dažreiz tieši aizbildinādamies ar to, ka tas nebūs populāri. Šai ziņā lielu ļaunumu darīja dažas avīzes, kuŗu visa eksistence tieši dibinājās uz to, ka tās ar vislielāko konsekveni rakstīja un mācīja vienīgi to, par ko tās bija pārliecinātas, ka tas ir populārs un ka ar to saglabās savu „progresivitātes“ slavu, — un ar negrozīgu konsekveni izvairījās teikt masām kaut ko, kas varētu būt nepopulārs, kaut gan tas būtu bijis absolūti nepieciešami.

Lai nerastos pārpratumi, te jāpaskaidro, ka opozīcija negatīvismam nav jāizprot kā opozīcija kritikai vispārī. Kritika ir nepieciešama, un arī mēs še veicam kritiku. Bet kritikai jāiziet no attiecīgās vērtību hierarchijas

zināšanas, ko nedrīkst apgriezt ačgārnī. Un, ja kam, tad kritiķim jābūt cilvēkam ar dziļu kultūru, un viņam skaidri jāzina, kāds ir galvenais kritērijs, ar ko viss mērijams, un jābūt spējīgam saredzēt sakaru starp to, ko viņš kritizē, un vērtību, kas atzīta par mērauklu. Mums šī mēraukla šai brīdī vismaz var būt tikai tautas dzīvības primāts: lai kā saucas kāda darbība — vai par aistētisku, vai progresīvu —, ja mēs konstatēsim, ka tā vājina vai apdraud mūsu tautas spēju dzīvot, tad mēs to noliegsim un cīnīsimies pret to. Bet ja kāds teiks, ka arī viņš atzīst šo primātu, bet tomēr grib turpināt kultivēt savu vai nu ekskluzīvo aistēticismu, vai negātīvismu, tad mēs teiksim, ka viņam ir sekla domāšana.

5. Dzīvība un kultūra.

Ar aistētisma un negātīvisma analīzi un kritiku mēs esam mēģinājuši noskaidrot, kā pie mums varētu izpausties tas, ko varētu saukt par kultūras dziļumu un kā augstāko kritēriju šim jēdzianam mēs izvirzījām tautas dzīvības primātu. Nav šaubu, ka parādību, kas no aizrādītā viedokļa varētu tikt aplūkotas, pie mums ir vēl daudz, un ka daudzas no tām varbūt iegūtu negaidītu aspektu, ja tās aplūkotu šai gaismā. Ilgāk uzkavēties pie šī uzdevuma mums tomēr še nav iespējams, — kuŗu tas interesē, tas viegli to var darīt pats. No pozitīvās puses te tad arī atklājas plašs darba lauks mūsu skolas veidotājiem, skolas grāmatu sastādītājiem un it sevišķi skolotājiem. Tiešām, kā es mēģināju rādīt, šī cīņa par tautas dzīvību un pastāvēšanu ir cieši saistīta ar to, ko es saucu par mūsu kultūras padziļināšanu, un tas jau tieši ir visraksturīgākais skolotāju darbs. Tiem tad arī jācīnās par šo padziļināšanu un tā, kā es mēģināju rādīt, nozīmē attīstīt mūsu tautas locekļus tik tālu un tādā virzienā, lai viņi spētu aptvert sakarību starp visdažādākām dzīves parādībām un it sevišķi, lai viņi spētu koordinēt visu savu rīcību ar vienu galveno mērķi, kas būtu tautas dzīvības un tās pastāvēšanas aizstāvēšana un veicināšana, un lai viņi to darītu apziņā, ka tas ir jādara kultūras vārdā, jo ir tās nepielūdzamais un neatvairāmais priekšnosacījums.

Skolotājiem vajadzētu nolikt par savu mērķi izveidot savos skolēnos tādu stāju, lai viņi nespartu nevienu soli, nejautādāmi sev, kā tas ietekmēs tautas intereses. Viss tas, kas tam būtu pretī, pat viss, kas pārāk izklaidē un tiecas izstumt no apziņas šo domu, kam vajadzētu pilnīgi, vienmēr un visur, visu pārvaldīt, — viss tas būtu jānovērš un jāatjauno nepieciešamais samērs.

Ja tiktu prasīti konkrēti formulējumi idejām, kas būtu jāliek visas šādā veidā koordinētas un padziļinātas audzināšanas centrā, tad es to formulētu šādās četrās tezēs.

1. Cilvēks var un spēj būt pilnīgs cilvēks un kultūras radītājs spēks tikai dzīvodams organiskā vienībā ar savu tautu un veidodams dzīvi, kāda atbilst viņa tautas dzīves izpratnei.

2. Neviens nedrīkst domāt, ka visa viņa senču bezgalīgā rinda ir dzīvojusi un cīnījies tikai tāpēc, lai nonāktu pie viņa un lai viņš apdzistu no mūžības nestā dzīvības liesma. Neviens tautas loceklis, par cik tas ir viņa varā, tāpēc nedrīkst palikt bez ģimenes un bez pēcnācējiem.

3. Ja ir teikts, ka par ikvienu otru cilvēku jāsaka „tat tvam asi“ (tas esi tu, t. i., ka otrs cilvēks jāpielīdzina sev, jāuzskata kā brālis), tad desmit reiz vairāk tas būtu jāmāca par tautas locekļu savstarpējām attiecībām, jo tos saista gan asins radniecība, gan likteņa vienādība, gan darba un kultūras kopība. Sevišķi mazas tautas locekļu starpā vajadzētu valdīt draudzībai un brālībai. Vislielākais noziegums un negods tāpēc ir savstarpēja šķelšanās, denūciācijas un nodevība. Ja kāds arī kādreiz maldījies, bet atkal atgriežas tautas darba druvā, tad pagājušais nav jāpiemin, nav vajadzīgas neauglīgas ķildas par taisnību, bet jāskatās uz nākotni un jāzina, ka katrs latvietis, katrs darba darītājs un cīnītājs mums ir bezgalīgi dārgs.

4. Vienai domai jāvalda katrā latvietī: lai ikviens viņa solis būtu saskaņots ar tautas interesēm, lai viņš atturas no visa, kas kaut attāli varētu tām

kaitēt. Šai domai jāvalda kā par viņa darbiem, tā par viņa runu: viņam jāmacās vadīties nevis no popularitātes aplēsuma, bet no pienākuma vīrišķīgi darīt un teikt to, kas nepieciešami jāsaka, vērojot vienīgi tautas intereses un nebaidoties panest arī nepopularitāti.

Vienam otram varbūt liksies, ka es savā aplūkojumā esmu it kā novērsies no temata: es sāku runu par kultūru un beidzu it kā par kaut ko citu. Patiesībā tomēr novēršanās te nav, bet ir tikai mēģinājums izsekot visām sakarībām un atklāt tās, — un ja mēs sākam ar kultūru un beidzām ar kaut ko citu, tad acīm redzot tāda ir lietu reālā sakarība. Tiešām, kultūra nav nekas izolēts, kas karājas gaisā un eksistē pats par sevi, bet ir tikai parādība tautas dzīvē, kas izaug no tautas gara, kas atkal nepielūdzami iesaistīts tautas ķermeņa dzīvē un bez tā nevar pastāvēt. Meklējot kultūras nosacījumus, mēs neizbēgami nonākam vispirms pie tautas gara vispār un tad nepieciešami pie tās ķermeņa. Mūsu aplūkojuma nolūks tieši bija uzrādīt un atgādināt šo sakarību, un šīs sakarības zināšanu un respektēšanu mēs tieši arī mēģinājām raksturot kā dziļas kultūras pazīmi.

Iespējams, ka vienam otram šāds aplūkojums liksies varbūt par prozisku, varbūt pat par apgrēkošanos pret augstajām ideālajām vērtībām, sevišķi tāpēc, ka tās it kā tiek subordinētas vitālajām — tautas dzīvības interesēm. Tā tomēr nav. Ideālās vērtības

tomēr cieņas ziņā paliek augstākas par vitālajām, un pārdzīvojumi, kas mums ir sakarā ar augstākām vērtībām, ir nesalīdzināmi ar baudām, ko dod vitālās vērtības. Tas, kas dod mūsu dzīvei jēgu, ir augstākās garīgās vērtības, bet vitālās tikai kalpo tām un nevis otrādi. Cilvēks īsti sākas tikai tur, kur sākas spēja atzīt un cienīt garīgās vērtības, — turpretim tas, kas kalpo tikai vēderam, ko vada vienīgi iedzīvošanās kāre — tas vēl ir zem cilvēka. Ideālo vērtību aizmiršana vai to pazemošana tāpēc ir smaga cilvēcības degradācija. Īstais cilvēcis gais uzdevums būtu kalpot ideālām vērtībām resp. ideāliem.

Bet kādi ir šīs kalpošanas nosacījumi? Pirmais no tiem ir, lai cilvēks vispāri pastāvētu, dzīvotu. Nevar tāpēc atsacīties domāt un rūpēties par to. Bet šīs rūpes nedrīkst kļūt par pašmērķi — tām jābūt tikai par līdzekli, lai cilvēks varētu dzīvot īstu cilvēka cienīgu dzīvi. Ja šo augstāko mērķi neizlaiž no acīm, tad nekad nenotiks noslīdēšana praktiskā materiālisma seklumā. Tāpat no otras puses, ja, kalpojot garīgām vērtībām, nezaudēs cieņu pret indivīdu un tautas dzīvību un pret pienākumu to kopt un veicināt, tad nekad nevarētu notikt arī kultūras deģenerācija un nerastos apdraudējums dzīvībai. Īstais kultūras dziļums tāad prasa, lai, sekojot vienam vērtību veidam, vienmēr paturētu acis arī otru.

Nikolajs Kalniņš

SVEŠUMA

*Kā purva bērziņi liki,
Ar galotni kostu,
Mēs visi tik mazi un sīki
Pret savu postu.*

*Vai izcirstas birztaļas baltas,
Kas tēvzemē zēla,
Kur galvas pret galotnēm staltas
Arāji cēla?*

*Murd rāva zem purvāja grīšļiem,
Gar saknēm čūskas te lodā.
Mēs, postā pieplokot pīšļiem,
Ceļamies nīcīgā godā.*

*Kur spraucas vizbuļi zili
Caur kūlu pērnū,
Vien, ticīgi būvējot pili,
Saulē redz bērnu.*

C H R O N I K A

PAR KRITIKAS TRŪKUMIEM

1. Ceļa 1947. g. 7./8. nr.-ā Olgerts Liepiņš iespiedis novērojumus Par kritiku un kritiķiem. Raksts atklāj dažu labu trūkumu pašreizējā latviešu kritiķā; tas sniedz arī dažu vērtīgu pamācību, vēl vairāk ierosinājumu un pamudinājumu, taču ir rakstam ko piebilst.

Tā O. Liepiņš savā rakstā vērsas pret vairišanaso no atklāta vārda, cildina patiesības ārkārtīgo nozīmību gan sabiedriskajā dzīvē un politikā, gan arī mākslā, bet nenosauc vārdā gandrīz neviena apspriežamā darbinieka; vienīgi recenzente Alīde Cirule saukta vārdā; citādi minēts „recenzents J. R.“, „kāds mūsu kritiķis“, „kāds tās (t. i. kritiķas) pārstāvis“, „šis pats kritiķis“, „kāds kalendāra redaktors, arī kritiķis“, „kāds kritiķis“... Kādēļ tad tāda izteiksme?! Ja jau runā par noteiktiem cilvēkiem, citējot dažkārt pat šo cilvēku izteicienu (sk. 341. lpp. 2. sleju), tad tie arī jānosauc vārdā un pienācīgi arī jāaprāda citātu avoti, lai lasītājam bez liekas minstināšanās būtu skaidrs, par ko un kādā sakarībā runa. Tā kā nu tas nav darīts, tad rezultātā, gan negribēdams „vērties pret noteiktām personām, bet gan uzrādīt vispārejas vājības, ko vajadzētu censties labot un izskaust“, autors divu, triju, vai vispār dažu kritiķu grēkus vispārinājis, un tas nav vairs labi. Pamācīga vieta šai ziņā autora rakstā 343. lappusē: pēc aprādījuma „Nesen kāds kritiķis pat aizrakstījis tik tālu, ka mākslas darbam nemaz neesot likumu“, seko pamācība: „Ir gan likumi, mīlie kritiķu kungi, tikai jūs tos nezināt“ — kāda (viena atsevišķa) kritiķa domas, kas dažā skatījumā nav arī nemaz tik viegli noraidāmas, izraisījušas pārmetumu kritiķiem daudzskaitli! Tāda rīcība gan nebūs pareiza!

Neminot apspriežamos vārdos, O. Liepiņš nedod arī ieskats jautājumā, ko isti saukt par „mūsu jaunlaiku kritiķiem“ un „mūsu kritiķu jauno paaudzi“. Vai tie būtu žurnālā Daugava 30. gados savu darbību plašumā un dziļumā izvērsušie, piem., J. Rudzītis? Vai tie, kas straujāk uz augšu cēlušies Latvju Mēnešrakstā, kā J. Andrups, V. Kalve, O. Sproģere? Jeb tie, kas redzamāk parādījušies trīdās gados, kā V. Bērziņa- Baltiņa, I. Skrodere, A. Plaudis? Kur te nu ir robežas, ja ievēro, ka O. Liepiņa rakstā aizkartajos kritiķos lietprāši vārētu saskatīt ir V. Kalvi, ir J. Rudzīti, ir A. Baumanis, kas savas recenzenta gaitas sācis Latvju Grāmatā jau 1926. gadā! Nepūloties šai audzei, lai kādas būtu tās robežas, saskatīt ko pozitīvu, O. Liepiņš katrā ziņā tai redz negatīvu: mūsu kritiķu jaunajai paaudzei „šaura izglītība“, „daudzdiem mūsu jaunlaiku kritiķiem nav nekādas skolas, un tie var teikt par sevi tāpat kā zemieki krievu romānos: „Mī lūģi kōmņije“; sašaurinot kritiķu aprindas, pārmetumu izpelnījušies Latvijas univer-

sitātes „valodniecības“ (filoloģijas un filozofijas!) fakultātes audzēkņi kritiķā, kam „pa lielākai daļai nav šādas plašākas pieejas“ (skat. 341. lpp.). Vai tiešām XX gadsimtā dzimušo kritiķu saime tik maz guvusi savā mācības iestādē Latvijas universitātē, ar kuŗu neretis mēdzam arī lepoties?! Tas laikam gan būtu noskaidrojams tikai rūpīgās ieinteresēto aptaujas un pamatīgās konkrētās resp. zinātniskās šo kritiķu darbu analizēs, salīdzinot šos darbus ar agrāko paaudžu veikumiem. Nenoliedzami gan, ka šī kritiķu audze jau pārsvarā ir ar augstskolas izglītību, lai tik minam tautsaimniekus A. Baumanis un E. Raisteru, juristu M. Strautu, vēsturnieku V. Kalvi, filozofu E. Aistaru, romānistes A. Dārziņu un O. Sproģeri, baltu filologus J. Andrupu, A. Apalupu, J. Rudzīti, L. Perlbachu, A. Tamužu, O. Taubi u. t. t.

Bez tam šie roku rokā gājuši ar iepriekšējā gadu simta cilvēkiem — juristu J. Grīnu, baltu filoloģijas doktoru Z. Mauriņu u. c., kam arī, tāpat, augstākā izglītība. Kā vienu gadu viena darba darītāji šie kritiķi varējuši kāpināt savus sniegumus ar savstarpēju ietekmi, jo, ja viena pagale nedeg, tad var arī teikt, ka sāta karstums pieņemams līdz ar degošo pagalu daudzumu. Izglītoto literātu saime, kuŗā rosās gan vienkārti interesenti, gan vērtētāji, jau arī rada kopā ar radošajiem māksliniekiem to vidi, kuŗā veidoties augstākajiem kādas tautas literatūras sniegumiem. Tā tas citās tautās, tā tam jābūt un tā tas arī ir latviešos. Bet O. Liepiņa pārliecība, ka šīs kritiķu audzes izglītība nepilnīga vai vismaz nederīga kritiķas uzdevumiem. Ipaši filoloģijas fakultātes sniegtā izglītība neapmierina juristu O. Liepiņu, jo šīs fakultātes „stenais studiju apjoms jau nav rakstniecība, bet gan valodniecība“: tikai „labi nostādītas fakultātes pēti arī rakstniecību“, bet tā kā „pašlaik aktivajiem latviešu kritiķiem, kas nākuši no valodniecības fakultātes, diemžēl, pa lielākai daļai nav šādas plašākas pieejas“, tad secinājums būs, ka Latvijas universitātes filoloģijas fakultāte nav bijusi „labi nostādīta“. Kā nu te ir ar patiesību? Tiesa, latviešu valodnieku saime ar prof. J. Endzelīnu priekšgalā 1919. gadā darbu uzsākušās Latv. universitātes filoloģijas fakultātē iegāja kā gatavākā, ar lielāko pieredzi, pārbaudītām metodēm un svarīgiem sasniegumiem savā pētniecības darbā; līdzās valodniecībai kā zinātnes ar atzīstamiem panākumiem nostājas etnografija un folkloristiska ar prof. P. Smitu un L. Bērziņu priekšgalā; latv. literatūras vēsture ar saviem palīgpriekšmetiem, kā zinātnes metodoloģiju un poētiku, prof. J. Lautenbacha vadījumā nevarēja vis sacenties ar iepriekšējām disciplinām. Taču zinātnes mācekļi sakarā ar fakultātes mācību plāniem vareja tomēr iegūt ļoti vispusīgu izglītību

un izglītoties arī tieši literatūras vēstures un interpretācijas problēmās: tiem bija jāveic filozofisko priekšmetu kursi (piem., filozofijas ievads, psiholoģija, aistētika; jānodarbojas ar vēsturi vai vēlākos gados sevišķi ar mākslas vēsturi, kas neapšaubāmi izglīto acis arī literāro mākslas darbu vērtībām; jāklausa virkne cittautu literatūru kursu, tā grieķu, romiešu, vācu literatūras vēsture. Līdzās šo disciplīnu pārstāvjiem latviešiem, varēja iepazīties ar cittautiešiem, var minēt te ģermānistu prof. M. Nusbergeru, slavistus J. Kšižanovsku un St. Kolbuševsku. Tā robus, kas būtu bijuši latv. literatūras studētājam sakarā ar šā priekšmeta pabērību universitātes 1. gadu desmitā, varēja gan lielums aizpildīt. Bet 30. gados, docētājos pamazām nākot jaunāku audžu zinātniekiem, arī latv. lit. vēsturei bija paredzams pilnvērtīga zinātnes priekšmeta stāvoklis. Vai nu tiešām tais daudzajos universitātes durvju virinātajos, kas klausījušies filoloģijas fakultātē, nepavisam nebūtu bijis personību, kas arī literatūru neskatītu no šauriem viedokļiem? Vienkārt, jau neticami, otrkārt, vajadzīga zinātniska latviešu kritikas vēsture, kas ar citātu un faktu vērtējumu palīdzību rādītu, vai ir progress, vai regress latv. kritikā. Vieglu roku palaisti apgalvojumi lietas labā nekā nedara.

Kā daudzkārt, tā arī šoreiz: arī O. Liepiņa rakstā par lielāko autoritāti latviešu kritikā joprojām saucams Teodors Zeiferts — „Zeiferts tiešām vairākus gadu desmitus bija mūsu ievērojamākais kritiķis, lielākā autoritāte, un, liekas, cienīga pēctecis šim vienīgajam tā arī nav.” (340. lpp.) Nākošajā lappusē šis spriedums gan drusku vājināts ar piebildi „Zeifertam tomēr bija sava metode, skolota pie vācu klasiķiem un vācu kultūras iespaidos, kas savam laikam arī noderēja” (mūsu izcēlums). Šāda valoda uz mata nu atgādina tos O. Liepiņa avīžu un žurnālu kritiķus, kam „vērtīgā” rakstniecība beidzas ar J. Ezeriņu. Patiesībā tas vēl daudz trakāk, ja kāds domā, ka vērtīgā kritika izbeigusies ar T. Zeifertu! Tādi spriedējumi var rasties tik tad, ja negrib atšķirt vecās periodikas noputējušos gada gājumus un ieskatīties viņu laiku kritikā, ieskatīties kas un kā rakstījuši, ko un kā vērtējuši un cik dziļi urbušies mākslas pasaulē. Līdzās rakstnieku ģenerācijām turas kritiķu ģenerācijas, un tāpat katram mākslas virzienam var būt sava kritiķu grupa, kas ne tikai pauž sava virziena centienus, bet arī var būt vislabāk spēj parādīt sava virziena īpatnības. Tas jāievēro arī runājot par Zeiferta darbību. Zeiferta slava nostiprinājās XIX gs-a 80. gadu beigās polemikā ar J. Lautenbachu, kad Zeifertam pienācās izvīrēt topošās „jaunās strāvas” jaunus centienus mākslā — laikmetisko mākslu jeb sabiedrisko realismu. Iegūto slavu paturēt Zeifertam palīdzēja ne ievērojamākas kritiķa spējas, bet gan Jaunās Ražas redaktora postenis, vispār nomods par gara dzīves rosmi un jo sevišķi ēklums literatūras vēstures materiālu vākšanā un kopošanā. Uzslavējamas Zeiferta esejas par jau savu darbību skaidri parādījušiem darbiniekiem, piem., Kārlī Hugenbergeru, Juri Alunānu, kas sakopotas krā-

jumā Tautas rakstnieki (1. sējums 1913. g., 2. sējums nav izdots); dziļi tver laikmeta parādības monografija par Frici Brīvzemnieku (1. daļa 1929. g.; 2. daļu sastrādājis Z. Unāms); interesantas apceres par laikrakstiem vienā otrā posmā un virkne citu materiālu, ieskaitot, piem., Gētes liriskas tīrējumu (1904. g.). Taču dziļākās Zeiferta simpatijas piederējušas visnotaļ vienpusīgi viena virziena rakstniekiem: J. Neikenam, Apsīku Jēkabam, A. Lerchim-Puškaitim, A. Saulietim, Pērsietim, Plūdonim. To spilgti rāda Zeiferta apceres šo rakstnieku kopoto rakstu izdevumiem. Un, ja nu no kritiķa drikst prasīt vispusīgu iejušanos jaunlaiku mākslas reālgajā viena laika organismā, tad šādas spējas Zeifertam nevarēs vis saskatīt. Jau reālistu R. Blaumani, kam nav sevišķas sabiedrisko centienu programmas, Zeiferts ne visur pietiekoši sapratis. Vēl mazāk, piem., J. Poruku, J. Raini, nemaz nerunājot par tā saucamo dekadentisma skolu un Latvijas patstāvības laiku ar ekspresionismu un citām parādībām. Zeiferts kā kritiķis tad jau arī bija aplūsis, piem., Daugavas sākumā (1928. g.) iespiestais Aidas Niedras prōzas vērtējums rāda, ka kritiķis pagājuša laika cilvēks. Lai palasāmie, piem., Zeiferta laika biedra Poruka atsauksmi: „Priekš „rs” kunga Teodors ir liela kritiska autoritāte, priekš manis viņš tas nav. Bez viņiem dzejojumi, kurus Teodors klajā laidis, viņam nekādu pozitīvu nopelnu mūsu rakstniecībā nav. Ka viņš ir krājis materiālus par mūsu jaunlaiku rakstniecību, to neliedzu, to katrs redz, bet par kritiķi es viņa neatzišu agrāki, kamēr tas neizturēsies tainīgi, bezpartejiski, bez „draugu” iespaida, kamēr tas nāks pats ar idejām klajā, kurām tam pašam liels trūkums un kurus Niedram papildam. Teodora „kritikas” nav vairāk nekā referāti, kādus katrs darbīgs literāts var sarakstīt” (Poruka kopoti raksti IX (1925. g.), 187). Lai gan vispār Zeiferta darbības novērtējumā Poruks ir arī maldījies, tomēr nenoliedzami daudz tainības spriedumos par Zeifertu kritiķi! Un lai tik pašķīrstām Jaunās Ražas vai citu izdevumu recenziju nodaļas ar Zeiferta atsauksmēm par jauniznākušajiem daļdarbiem: lielu tīšu tās fiksē tikai šaurus iespaidus ar nedrošiem raksturojumiem — plašākas, dziļākas analīzes, apskatīšanas metodes grūti te sameklēt. Arī par Zeiferta literatūrvēsturnieka darbu nevar teikt, ka tam tas būtu nobruņojies ar visiem sava laika zinātnes ieročiem; tālab arī Latviešu rakstniecības vēsture — sevišķi tās trešais sējums — pavāji spējusi literatūras parādības parādīt vēsturiskā skatījumā. Kā kritikā, tā arī literatūras vēsturē Zeiferts skolā gājis pie vācu autoritātēm, bet, tuvāk ieskatoties, redzams, ka vācu literatūrzinātnes attīstība tam bijusi diezgan sveša. Latv. rakstniecības vēstures pirmā sējuma nodaļumā par literatūras un tās vēstures jēdzienu līdzās J. Tēnam un G. Brandesam no vācu zinātniekiem minēts tikai G. G. Gervinuss — un šī sējuma 1. izdevuma priekšvārdā parakstīts 1922. g. ziedonī, 2. izd. a 1926. g. 18. decembrī. Ja nu arī Zeifertam aiz kara apstākļiem svešas būtu palikušas vācu zinātnes gaitas pēc 1914. gada, tad līdz

tam būtu bijis jāiegūst kaut cik plašākas zināšanas. Nevarēja lāgā patēt garām šādā nodaļā pozitīvistam V. Šereram, bet vēl mazāk jaunākiem notikumiem vācu zinātnē, tā ap 19. un 20. g. s. mīju kļajā nākuši R. Hūčas (Ricarda Huch) romantikas pētījumi, 1905. gadā izdots slavenais V. Dilteja apceru krājums *Das Erlebnis und die Dichtung*, vispār jau pirms pirmā pasaules kara savu vārdu spoži bija ierakstījuši zinātnes attīstībā tādi vīri, kā O. Valcelis, R. Ungers, F. Gundolfs, J. Nādlers u. c. Zeifertam no tā ne vēsts. Netiek nosaukts neviens zinātnisks žurnāls, pat par romantismu netiek citēts neviens vācu literātūrzinātnes kapitāldarbs. Lektira bijusi katrā ziņā šaura, tādēļ arī nav iztirzātas visas tās problēmas, kas Rietumeiropā, vismaz Vācijā, jau papildinām nodarbinājušas literātūrvēstures darbiniekus. — Bet vai ar to Zeiferts būtu pelāms un pašājams? Nepavisam nē! Savam laikam Zeiferts darijis varbūt vairāk nekā spējam, pavisā domājot, novērtēt. Zeifertam taču nepavisam nebija iespējams izsekot Vācijas literatūras zinātnes gaitai: viņa laikā Rīgā nebija ne filoloģijas fakultātes, ne universitātes, centrālās, ne valsts bibliotēkas, kur būtu pilnīgi pieejama zinātniskā literatūra, sevišķi aktuālā periodika u. t. l. Un Zeiferts arī nedzīvoja Rīgā, bet bija maizges darbiem apkrauts lauku skolotājs, kas tikai aizgūtnēm varēja ko veltīt literatūrai un šīs zinātnei. Kā latviešu kritiķis un literatūras vēsturnieks Zeiferts savam laikam godam strādājis, bet tikpat nenoliedzami, ka vēstures skatījumā atklājas arī tā trūkumi, nepilnības un pat apstākļu diktēta nevarība. Un tādēļ anachronisms vēl vienmēr runāt par Zeifertu kā vienīgu un nepārspējamu vai neaizsniedzamo kritiķi. Zinātniski sastrādāta kritikas vēsture parādīs gan priekš, gan aiz, gan arī līdzās tam tāpat nozīmīgas personības, lai minēts kaut no pirmajiem kritiķiem vecais Kundziņu Kārlis, no tālākajiem Andrievs Niedra, arī Rūdolfs Blaumanis kā redaktors un jaunu talantu audzinātājs. Arī XX gs-tā gandrīz katram gadu desmitam būs saskatāmi savi kritikas talanti, kas bagātinājuši šo disciplīnu ar jaunu viedokļu un mēraukļu, un daļdarbu analīzes papēmienu izvirzīšanu.

Bet šā ekskursā nolūki pavisam vienkārši: kaut nepilnīgi ļaut nojaust, ka ar neapdomātu pagātnes slavīšanu un atsevišķu peļamu tagadnes parādību vispārīnāšanu patiesībai nav neko daudz pakalpots. Kurš gan nevarētu cildināt O. Liepiņa izvirzītās prasības kritikai resp. kritiķiem: plašu, vispusīgu izglītību, dabīgu mākslas izpratni, vērtību izjūtu, tainīgu objektivitāti, redzīgumu, metodi un varbūt arī nacionālo lepnumu, lai gan šī prasība var dažreiz iet šķērsu pāri objektivitātei — lai atmināties kaut vai nacionālā lepnuma aparatos norveģu kritiķus, kas pagarināja trimdu lielajam savas tautas delām Ibsenam! Taču atkāpšanās no šīm prasībām, to neievērošana vai pat nespēja tām kalpot — nav tikai šā laika kritikas daļa! Allāž daļai kritiķu trūcis izglītības, bet to atsvērusi izpratne un izjūta; trūcis varbūt metodes, bet bijis redzīgums; un varbūt daļai bijis daudz no visām

šīm dāvanām, bet trūcis objektivitātes draugu tiešāšanā un ienaidnieku panākumu izceļšanā. Vai tādēļ, ka vāji vai slikti kritiķi, pazudināt visu kritiku? Kritika jau ir taču it kā debesis, pret ko celties un no kā elpot mākslas kokam, jo kritika taču neapņēv tikai atsauksmju rakstītājus, bet visu mākslas baudītāju saimi — jo tai taču vismaz lielais vairums mākslinieku strādā, lai gan, protams, netrūkst arī tādu, kas atklāti deklarē, ka viņi rada tikai sev vai mākslai. Dzīli vārdi Rainim dzejoli Topošā dvēsele: „Dvēsele izteic sevi mēmā dzējā, Citām dvēslēm dalot savu būtni.“

Jā, dzeja pati par sevi mēma, tā sāk skanēt tad, kad to uz savām lūpām paceļ tās baudītājs. Dzejas baudītājs ir it kā Dāvids Zaula priekšā Fr. Bārdas dzejoli: greznis karaļa sēdekļis, vizuļo tā rakstā daudz dīvainu putnu, bet tie mēmi, bez meloģijām. Tam visam vēl jāpiešķir dzīvība! Dzeja atplaukst kopš gadu tūkstošiem tikai teikšanā, dziedāšanā, sacīšanā; šis ir beidzamais process tās radīšanā, lai tā kļūtu pilnvērtīga, jēgpilna. Bet tad arī tā jau kritiķa rokās! Un nav arī šaubu, ka dzejas baudītāju masā daudz teicamu vērtētāju kritiķu. Bet vai vienmēr tieši visvērtīgākie tie, kas savus iespaidus negrib vai vēl visbiežāk nespēj pārvērst analizē un sintētiskos spriedumos? Gan nē! Jo bieži vien lielo daļdarbu radītājiem bijis jāsatiekas ar neizpratēju masu, lai tversīmi un radīšanas drosmi meklētu nelielajā un daudzkārt varbūt arī nozakātajā oficiālā kritiķu saimē. Kritiķu uzdevumos jau arī ir, atklājot mākslas darba noslēpumus, darīt redzīgas mākslas baudītāja acīs, vest pie mākslas tūkstošu sapratēju vietā simts tūkstošus, miljonus, pulcināt gara pasaulei cilvēci. Tēlotājmākslās šis atziņas paudušās jau agrāk, jo to radošie gari daudz suverēnāki mākslinieki nekā literāti, kuŗus dažkārt aizrauj neliterāri savas mākslas centieni; tēlotājmākslinieks skarbāk izjūt, ka laikam gan dažs ass kritikas vārds vairāk vērts nekā uzslavas pilnie spriedelējumi, kādus pauž omulīgais pilsonis, pakārdams savā viesistabā pāri dīvanam krāsās zaigojošu gleznu. Tēlotājmākslu kritikā ar A. Lichtvorķa, H. Velflina (Wölfflin) u. c. pūlēm labi sen sākusies mākslas baudītāju izglītošana, jo tikai tā iespējams progress mākslas vērtību pilnīgākā apgušanā.

Vēl no šā ekskursā varētu nojaust, ka ciņa rakstnieku un kritiķu starpā ir jau sena: ne vienmēr šai ciņā paudusies tāda pazemība, kādu rēlo Barona krājumā 15. dziesma: „Dziesmiņ mana, kā dziedāma, Ne tā mana pamanīta; Vecā māte pamācīja, Aizkrāsnē tupēdama.“

Senā dziesminieciē, tāpat, nav kaunējusies vecās mātes pamācāma, jo pati tā nav pamanījusi, kā īsti dziedāma viņas dziesma. — Cik nu var pārskatīt jaunlaikus latv. literatūrā, tad literārās ciņas vienmēr bijušas par to, ka kritika daļdarbu pārpratusi vai nav izpratusi un līdz ar to netaisni nopēlusi. Nebūs viegli sameklēt gadījumu, kur kāds radošs gars nopietnā sašutumā vērstos pret kritiku, kas viņa darbu netaisni izceļusi vai pat lasavējusi! Un tomēr nav šaubu, ka lielajā literārā vērtību kuļšanas darbā daudz vairāk par zelta graudiem lite-

rātūras vēstures mantu krātuves saņem salmus un pelavas! Vai tas nerāda pietiekoši gaiši, ka arī kritikas nopelēji no rakstnieku vidus ļoti bieži nav vis objektīvi parādību vērtētāji, bet gan bieži vien ļoti subjektīvi savu viedokļu un darbu un neretis arī nedarbu aizstāvētāji? Nav, starp citu, arī nekāds noslēpums, ka autori savus jaunizdevumus palaiķam mēdz uzdāvināt draugiem un tādiem arī kritiķu aprindās, lai dzirdētu tainīgus un, ja ne apzināti, tad slepeni gaidāmus atzinīgus spriedumus, jo tieši atzīmība piešķirot spēkus tālākam radišanas darbam. Kāpēc ne tālāk stāvošiem literatūras vērtētājiem? Vai tikai kritiķiem jāizglitojas, jāmācās, jāiedziļinās mākslas likumbā? Taču arī māksliniekam jāvingrina Dieva dotie pirksti un jāiepazīstas ar paaudzē uzkrāto pieredzi, lai no pasaules māla prastu izveidot mākslas tēlus! Varbūt šai ziņā var ko līdzēt arī kritiķi? Un tālab mākslas pasaulē ideāls nebūtu vis Kīnas mūra radišana starp radošajiem gariem un kritiķiem, bet gan jācensas pēc auglīgas sadarbības: radošie gari meklē savus kritiķus, tāpat kā šie slāptin' slāpst pēc mākslas meistariem un šo meistardarbiem.

2. Daudz ko prasa no kritikas. Kaut vai: publika prasa atzinīgi vērtēt tikai labos daiļdarbus, lai grāmatienā neuzkundzētos mazvērtīgums, sēnalība. Šai prasībai dažkārt pievienojas pat rakstnieki, jo sēnalu virpuļos mākslas baudītāji galu galā nevarētu vairs ne saskatīt arī retos graudus. Vairāk no rakstnieku vidus izskan prasība labos darbus nepatiesi un nepareizi nenoniecīnāt, bet gan visnotaļ vērsties pret sliktajiem darbiem, lai gan starp labo un sliktu ir taču starppakāpes un tā arī pie daļa vērtīga darba jāapstājas kā saimniekam rudenī pie miežu ražas: graudi labi gan, bet „nenobūkāti“ — nav tiem nosisti akoti. Sevišķi ap šiem „nenobūkātajiem“ darbiem viegli rodas stridi! Slikto darbu autori no kritiķa prasa sau dzību, jo arī nedarbs ir darbs; arī ap to strādājis gars, arī tas daļa laikmeta garīgajā dzīvē. Citiem liekas, ka kritikas ziņā pat radīt apstākļus mākslas diždarbu briedināšanai, ja ne pat visas mākslas līmeņa celšanai un radošo garu dzemdināšanai; par literatūras nīkuļošanu dara atbildīgu kritiķu! Un tiesa: kritiķai jānes šai ziņā sava krusta tiesa, bet ne vairāk kā sava tiesa! Vēl citi nemierā, ka bieži vien vērojamas nesaskaņas viena un tā paša darba vērtējumos, liekas, viens kritiķis nopel, ko otrs saslavē. Aizmirst gan šai gadījumā, ka tāpat kā mākslā, arī kritiķā nevar būt „zvērinātu“ darbinieku ar vienu mērauklu un vienu viedokli: kritiķu dažādību nosaka pašu kritiķu dažādība, jo tie katrs var piederēt savai ģenerācijai, savam virzienam; mākslas darba apgaismošanai tiem katram var būt sava gaisma un savs skata leņķis. Tieši šai dažādībā rodas apspriežamā mākslas darba vispusīgā apspriešana, kur var arī krustoties par un pret. Vispusīgais, kaut arī neretis pretrunām bagātais kāda darba vērtējums neitrālo ieinteresēto mākslas dziļumu meklētāju dara uzmanīgu pieeju dažādības pārdzīvojumā paplašināšanai. Retāk dzirdamas balsis, ka vienu un to pašu darbu kritiķi apsprie-

žot pārāk vienādi, gribētos dzirdēt vēl ko citu... Tā prasību mudžekli jārosās kritiķi, gan klausoties, gan mācoties, gan arī apzinoties, ka visiem kungiem nav iespējams izkalpot, atskaitot to, kas ir paša kritiķa griba pēc savām zināšanām un izpratnes pēc labākās sirdsapziņas skaidrot un vērtēt mākslas darbus ar mērķi civilizēt mākslas publiku, propagandēt mākslu un varbūt arī celt tās vides iespējas, kurā rodas mākslas darbi.

Bet vai šie trūkumi, kas tieši pašam kritiķim — nenobriedusi personība, mazas zināšanas, šauriņš parādību skatījumiņš, amūzisms, subjektīvisma velns sirdi un citas liķstas — vienīgi, ar ko jākaujas kritiķai? Nē! Pašas kritikas īpašie darba apstākļi rada tai grūtības. Tā kritiķi taču jābalstās uz literatūrzinātnes atziņām. Un cik bieži kritiķi jāpaliek bez atbildēm. Par latviešu literatūras vēsturi un poētiku te nav ko runāt — te tik daudz neizpētītu materiālu un problēmu, ka dažu labu reizi rokām jānolaižas pilnīgā nespēkā, piem., latvju dzejas metrā, stila līdzekļū, dzejas veidu un pat ģenerāciju vēsture pilnīgi neskarti pētījumu lauki. No kurienes tad nu kritiķis jeb recenzents lai ņemtu vajadzīgās ziņas, pēc kurām salīdzinājumā vērtēt aktuālās literatūras gaitu! Bet arī vispār starptautiskā literatūras zinātne pavisam nepilnīgi apmierina kritikas vajadzības: tā nepavisam nevar dot skaidru vispusīgas literārā darba pētīšanas mācību; tāda zinātne tikai tapšanā ciešami noskaidrota tikai dažās atsevišķās problēmās.

Zinātnei jau arī nav tik svarīgi, ka būtu jau pārredzams viss daiļdarbu pētīšanas lauks — un var jau arī šaubīties, vai jēlkad tas viss būtu pārskatāms, jo vismaz līdz šim līdz ar paaudzēm arvien izvirzījušies arī jauni un atkal jauni pētījumu viedokļi. Zinātnei savā ziņā jau arī nav sevišķas steigas — ko neveic viena zinātnieku audze, veic otra vai treša. Ne tā kritiķā; kamēr zinātne ierobežošanās jāatzīst pat par svētīgu, tikmēr kritiķā, kas daiļdarbu radišanai seko uz karstām pēdām un apceramos darbus vēlētos radīt totālā skatījumā, šāda ierobežošanās jāizjūt kā būtiska nevarība. Pat visģenialākajam kritiķim jāapzinās, ka iepazīstināt savu publiku ar mākslas darbu un to novērtēt tas spēj tik vienu vērtību kompleksā. Daudzkārt kritiķai jārikojas ar pagalam vienkāršiem un tomēr nenoskaidrotiem jēgumiem, piem., literārās vērtības jēgumu drāmā, motīviem, to savstarpīgajām attieksmēm un lomu mākslinieka pārdzīvojumos un mākslas darba komponēšanā u.c. Un taču kaut vai motīva izpratne kritiķim ļoti svarīga; bez tās tas līdzinās it kā aklam literārā darba vērotājam, gluži tādam, kas vērotu figūrām bagātu pieminekli, nespējot saredzēt ne figūru, nei dažādā to materiālā robežas. Tāpat trūkst skaidrības dzejiskās valodas un gleznainās jeb dzejiskās izteiksmes problēmās. Un ja nu, piem., nepavisam nevar kaut cik droši aprādīt visus zīmīgākos faktorus, kas valodu padara par dzejas valodu, tad arī paliek neskaidri, kāpēc dažs kaučū tropiem, figūrām un metriskajiem līdzekļiem bagāts dzejolis jāatzīst par nedzeju, kamēr cits ārienē nabadzīgs, kā dažs labs J. Poruka, augstu vērtējama

dzeja. Kuŗas vietās un kā gan izpauŗas dzejiskajā tekstā radītāja personība, ka var pie tās pietiekties kā pie vērtību avota! Atbildes te dažādas; zinātne joprojām strādā; var arī gaidīt vairāk vai mazāk laimīgus atrisinājumus, kaut arī, kā norāda O. Valcelis, varbūt mūŗam paliktu kāds nepārejams bezdibenis starp mākslas darbu un intelektuālo referējumu par to. Zinātne strādā, bet ziņkārē kvēlojošam cilvēkam šis darbs, liekas, par daudz gauss. No kritikas prasa nekavējoties uzminēt gadu tūkstošiem minamās mākslas noslēpuma miklas! Un, kad nu literārā kauŗas lauka kaŗavīrs kritiķis steigdas pie savu analīzes un citu ierocu noliktavas, kuŗu papildīt literātūrzinātnes uzdevums, tad to atrod pavisam nabagu! Bez tam ne jau arī katrs zinātnes sasniegums ir derīgs kritikas praksei; ja, piem., mākslas vērtību pētītāju zinātnē var pielīdzināt bērzmalkas kaloriju aprēķinātājam, tad jāapzinās, ka viens kas aprēķināt šīs kalorijas un cits kas nogādāt bērza kluci no meŗa līdz krāsniņ — un tieši šis darbs taču galvenais kritikas uzdevums! Visa te nominēta dēļ tad nu rodas stāvoklis, par kuŗu kādā citā vietā sacīts tā: lielo mākslas darbu priekšā kritiķim daudzkārt jājūtas kā kalnu priekšā — jāapgaismo varens, tumšs iegremdēts kalns, bet apgaismotāja rīcībā — kārbīnā sērkokciņ, tik maz un tik maz kaut cik noskaidrotu literārā daiŗdarba struktūras principu. Un bez visa ārēja mākslas darbā taču jāmeklē arī d v ē s e l e, tas neredzamais un tomēr eksistējošais, kas satur un izveido katru darbu līdz mazākajai formas stiegrīnai, ja vien analītiķa rokās ir šis mākslas darbs. Kritiķu no pilnīgas mazvērtības sajūtas glābji vienīgi tas, ka arī mākslas kalnu nav pārāk daudz. Nesalīdzināmi vairāk ir mākslas ciņi — un ciņi apgaismošanai jau arī sērkokciņš nav par mazu. Kritiķas nevarīgums un, tāpat, arī trūkums tai apstākli, ka grūti kaut kā locīt un griezt lielās personības, kuŗu neapstrīdamā privilēģija sava ceļa iešana; tāpat jau arī astronomus var gan aplēst debess spīdekļu gaitas, bet ne tās grozīt. Tomēr arī šē kāds glābīņš: jo bieŗi kritiķai jāsadurās tikai ar vidējām personībām. Varbūt, ka te arī, rodas kritiķai uzdevums šķīrot mazo no lielā, valdīt mazā domēnē kā tiesātājai, audzinātājai, veidotājai, lai mazais neaizēnotu un nenomāktu lielo, bet pilnvērtīgā kultūras dzīvē ar prieku uzņemtos tikai lielo vērtību fona lomū.

Sava vaina kritiķai arī tadēļ, ka tai prātā jāpatur publika. Ja kritiķis nievērotu savu publiku, neliktos ne zinis par tās gauri un mākslas baudīšanas raksturu, nerespēktētu dziļākos tās centienus, tad tas izlaistu no rokām iespēju publiku veidot, audzināt. Ja kritiķis savas apceres neadresētu savas publikas interesēm, tad tas vispār neinteresējis par savu priekšmetu, nevarētu arī ieinteresēt par jaunās uztveres un daiŗdarba baudījuma iespējām. Kritiķis šai ziņā pielīdzināms pāidagogam, kam pamatīgi jāpazīst audzināmais, iekāms sākt savu audzināšanas darbu: tik vispār ieinteresējis saviem nodomiem, tas daudzkārt ap citiem priekšmetiem nodarbinātos gara spēkus var novirzīt sev vēlamajā virzienā. Tālab arī kritiķa tik spilgti uzņem tieši

ar mākslas darba aistētiku nesaistāmās pārrunas, piem., par epikas un drāmas notikumu un varoņu realitāti, psiholoģisko pareizumu, sabiedriski politiskās dzīves ietekmju veidumi, reliģiski ētiskajām vērtībām u. t. l. Jo kritiķa runā dzīviem cilvēkiem, kas mākslas darbu cenŗas baudīt, uztvert un arī vērtēt no ļoti dažādiem viedokļiem. Paŗi kritiķi, kā: Lesings, Brandess, T. Zeiferts u. c. jau arī nav tik daudz katedras, kā tribīnes darbinieki: sludinātāji, paredzētāji, tiesātāji un veicinātāji. Pa lielākai daļai kritiķi nav mūŗīgie jauna meklētāji, bet gan noteiktu vērtību un ideālu pārstāvji; uz to tad tie cenŗas vadīt savu publiku, audzina tā izpraŗšanai un uzņemŗšanai. Un te tad arī bieŗi vien avots kritikas vienpusībai! Kritiķim bieŗi vien jāstrādā ar skubu, steigu, bez pietiekoŗas iedziļināŗanas, pamatīgākām studijām un pārdomām, pat bez laika rūpīgākai savu darbu ārienes apdare! Pretēji daiŗdarbu autoriem kritiķim bieŗi vien vēŗ jāpatur recenzijām ierādāmo telpu robeŗas, bieŗi vien tās ir ŗaurs un, tāpat, nepietiekoŗas plaŗākiem pārsprīdumiem. Nerēti kritiķa domām jāsadurās un pat jāpakļauŗas periodikas izdevēju un redaktoru morādiŗumiem un viedokļiem. Tas var radīt nepatiku, bet šī ietekmē kritiķi kā kuŗu katru radoŗu garu visbieŗāk noteikti negatīvi. Kritiķa radoŗā darba atmosfera jau vispār nav nekāda labā: kritiķim jāstrādā it kā bailu spaidā; arī ideālākajam kritiķim kā zobens pāri karājas autoru saucieni: pie maŗas kritiķus! sist nost ŗos sunus! Tadēļ arī O. Liepiņš savā rakstā izsakās, ka kritiķa arods nav pateicīgs (341. lpp.). Un tas arī nevar būt pateicīgāks, piem., par rakstnieku arodu tālab vien, ka kritiķa darbs publikai tiek uzņemts tāpat kā kuŗš katrs. Ne tam vēltijama seviŗka interese, ne arī seviŗka izpratne. Ja tas intelektuāli bagāts, tad plaŗākai publikai garlaicīgs, ja subjektīvi impresionistisks, tad kā dzeja par dzeju gan ŗo skaidro, bet arī pati prasa atŗifrējuma. Zurnālu vai jo seviŗki aviŗu lasītāji jau nav arī lielākie intelektuālie gardēŗi, kas ar jūsmu un pacietību iegremdētos dziļākā mākslas darba analizē. Bet tam var būt atkal viens secinājums: kritiķas panākumi un arī seŗa atkarājas stipri vien no publikas kultūras. Nevar jau neko seviŗku prasīt no kritikas, kamēr tai vēl tik jāmaŗa publika vērtību uzņemŗšanai, piem., prast lasīt J. Medeņa dzeju ar latviskiem pantmēriem, nesmieties nevietā lugu izrādes, netraucēt uvertīras operas u. t. l. Galā vēl jāapzinās, ka kritiķa jau arī nav ne ŗis, ne tas — ne zinātnē; ne dzeja; tā nevar nostāties uz pārkumu un līdz ar to vienlīdzības pjedestāla. Kritiķa ir masu vedēja pie vērtībām, tālab tai pašai, rupji sakot, it kā jāvulgarizejas: kritiķai jābūt „saproptomai”, lai skaidrotu nezināmo un nesaprotamo. Jāpatur kaut prātā, ka redakcijas recenzentiem liela metiena izdevumos daŗkārt pat liek ierobeŗot sveŗvārdu lietoŗanu, lai gan sveŗvārdi svarīgs jēgumu noteiktības līdzeklis!

3. Nav, tāpat, ŗaubu, ka kritiķai trūkumi. Daļa to ŗā vai tā palājamu kritiķu dēļ, bet sava tiesa aiz īpatnējiem kritikas darba apstākļiem. Ko te darīt? — Neko citu kā strādāt ar trūkumu mazināŗanu! Bet katrā ziņā jāpatur arī prātā, ka kriti-

kas trūkumi skatāmi arī vēstures gaismā — un šai gaismā laikam gan arī agrākā kritika nav bez trūkumiem, vai arī, atklāti runājot, bieži vien nav ar mazākiem trūkumiem kā pašreizējā kritika. Un vēstures gaismā noskaidrosies laikam gan arī atziņa, ka, ir ar visiem trūkumiem kaujoties, kritikai nevarēs noliegt dažus panākumus: nereti tai izdodas publikā iemest patiesības dzirksteles par mākslas darbiem, dažreiz arī dziļāk ieskatīties mākslas darba serdē, vēl biežāk tās panākumos radošo garu uzpurināšana vai arī sanīknošana, lai pārrunās, strīdos un pat kvēlās cīņās liesmā kļūtu gaiša dažreiz patumši gruzdoša laikmeta gara dzīves dakts.

J. Bičolis

LEONĪDU BREIKŠU ATCEROTIES

1942. gadā Krievijā miris aizvestais latviešu dzejnieks Leonīds Breikšs — isa, bet skumja vēsts, kas tikai tagad mūs sasniegusi, un gausi tek spalva, kad jāraksta par vienu no mūsu dižākajiem dzejniekiem, kas dziesmās izdziedājis tikai savas dzīves rīta cēlienu.

Leonīds Breikšs dzimis 1908. g. 8. aprīlī Krievijā, pēc senču piederības ir piebaldzēns. Pēc 1. pasaules kara pārbraucis Latvijā, beidza Rīgas pilsētas 1. ģimnaziju un studēja tieslietas Latvijas universitātē. Darbojās laikrakstu redakcijās un bija valsts ierēdnis Rīgā. 1941. g. dzejnieku — patriotu aizveda uz Krieviju.

1931. g. iznāca pirmā Breikša dzejoļu grāmata Skanošie ūdeņi, kur dzejnieks apliecinās ar gaišu pasaules skatījumu, nevirtotu dabas un lauku dzīves mīlestību un apjūsmošanu, te lasāmi arī spēcīgi vēsturiski dzejojumi un himniskas dzejas, ievērojamākās no tām: Varoņi brāļu kapos., Pieņīnai un Himna (Svēts mantojums šī zeme mūsu tautai), kas kļuvušas plaši pazīstamas, it īpaši pēdējā.

1935. g. dzejnieka cienītāji sagaidīja viņa otru grāmatu Mana sapņu zeme, motīvu ziņā radniecīgu pirmajai, vairāk bagātīnātu ar mīlestības liriku, un dzejnieks, atklādams savu sirdi, dažu vārdu pasaka arī ar kļu smeldzi. Pēdējā Breikša grāmata iznāca 1942. g., kad dzejnieks pats vairs nebija dzimtenē, un tā saucaš Dziesmas zemei un debesīm. Krājumā viss Leonīda Breikša pēdējo gadu dzejnieka darbs, ko viņš bija sakopojis un sagatavojis iespiešanai laikā, kad nebija nekādas iespējas grāmatu izdot, kad viņš bija pazemots līdz ar dzimteni, bet ļaunie apstākļi nenomāca viņa garu: viņš bija un palika optimists un nešaubījš, ka

No katras tumsas droša taka
Mūs pretī saulei vedīs vēl. (Latviešu ticība.)

Šīs grāmatas virsrakstā ļoti zīmīgi raksturota visa Breikša dzejas būtība — viņš patiesi ir dzejnieks, kas pieder zemei, to viņš kvēli mīl, it sevišķi dzimto zemi Latviju, un debesīm, kam veltīta viena no viņa skaistākajām dzejām Himna debesīm, kas ir viena no skaistākajām dzejām latviešu reliģiskā lirikā vispār.

... Ir lielas Dieva debesis,
Tās ceļas pāri zemes spaidiem,
Pār mūsu asarām un vaidiem,
Pār mūsu bādām, sāpēm celts,
Šurp staro Dieva saules zelts;
Lai viņā mēs reiz mieru rastu...

L. Breikšs ir pārliecināts kristietis. Un to kā dzejnieks viņš apliecinā.

Grāmatas ievada vārdus rakstījis Anšlavs Eglītis, un zīmīgs viņa raksturojums: „Atziņa, ka labais un gaisms mūžīgs, bet jaunais pārejošs, caurstrāvo visu Leonīda Breikša dzeju. Viņu pašu pazinām kā apskaužami viengabalaņu cilvēku. Patiesi reliģiozs, ar augstu atbildības sajūtu, viņš tuvojis ļaudīm ar sirsni, dzīves uzdevumiem ar dziļu nopietnību, katrā gadījumā prazdamš skaidri izšķirties — par vai pret. Vai nu visu pieņemt, vai noraidīt. Daļēju skaldīšanās un iekšējas pretrunas viņš nepazīna. Tāpēc viņa dzeja nav ne skepses, ne šaubu. Breikša draugi neatceras viņu smīnam, Leonīds vai nu smējš skaļiem, sirsnīgiem smieklēm, kam nevarēja nesmieties līdzī, vai — bija nopietns.”

Un tāda dzejnieka personība izteicas arī viņa dzejā.

Kad cilvēks ir noguris, kad viņam nav miera,
Dievs sūta savu spēku, Viņš pacel nespēcīgo, Viņš
piekusušajam dod jaunu spēku, Dievs — „... tavai
naktij gaismu dod”. Dzejoli Ticība L. Breikša credo
izteicas vienkāršos vārdos, bet tiem ir lielas baznīcas
ērģeļu skanīgums:

Tavās rokās ir sākums un beigas,
Tavās rokās ir alga un sods,
Un es mierīgi eju — bez steigas,
Jo šī ticība mieru man dod.

Lai šajā isajā piemiņas rakstā atļauts pateikt, ka, satiekoties 1938. g. ar dzejnieku Leonīdu Breikšu Latv. ev. lut. bazn. Iekšmīšijas rikotajā garīgās lirikas vakarā Pāvila draudzes telpās, kur abi lasījām pašu darbus, tuvāk sadraudzējamies un pēc tam arī vairāk tikāmies, un man nodibinājās pārliecība, ka dzejnieka personā apvienojas liels talants ar apzinātu cietu darba gribu, lai tā kalpotu Dievam un tēvu zemei. Redzot viņu ne tikai svētku brīdī, bet arī ikdienā, iepazīnos ar dzejnieku, kas caurcaurēm bija personība, istš un gaišu skaņu kā tā dzejas kokle, ko Mūžība viņam bija dāvājusi.

Breikšs rakstīja arī prōzu: romāns Maldugunis (pa daļai paša autora jaunības attēlojums), vairāki periodikā drukāti stāsti, ideoloģiska grāmata Mūsu ģimene (1935.), daudzi publicistiska satura raksti.

Svešā zemē miris pārliecināts latviešu patriots, savu kokli licis pie malas latvisks Latvijas dzejnieks, mēs zinām, traģiski ciezdams svešumā un fiziski un garīgi svešos cilvēkos. Ciest nebija viegli. Tas nu ir galā. Latvijas zemei nav lemts glabāt savu dzejnieku, bet latviešu tautai paliek viņa dziesmas zemei un debesīm.

V. Mežezers

PĒTERIS BARISONS AIZSAULES CEĻOS

Katra latviešu kultūras darbinieka zaudējums pašreizējā tautas gaitniecības laikā ir divkārtīgi sāpīgs. Jo vairāk vēl, ja no viņu rindām aiziet tie, kas sevi vēl nepaguvu izteikt līdz galam, kas, kalnu kāpjot, atradās sava lielo ideju un vientuļnieku ceļa sākumā. Pēdējiem pievienojams arī nesen Rīgā mirušais Pēteris Barisons, latviešu jaunākās paaudzes skaņradis, kas ar saviem darbiem klajā nāca tikai gadus 15 atpakaļ. Kaut gadus pusmūžā (dzimis 1904.), savās jūtās un darbā viņš aizvienam bija kā jauneklis, nekad nepazaudēdams sava darba un centieni mērķi, nemēģinādams pieļauties nedz publikai, nedz laikmeta prasībām, — pat piespiezdams savu mūzu klusēt, ja tā varētu kalpot kam citam, ne sev vien, kā to redzējām kādā okupācijas gadā. Tāpat kā Emīlu Dārziņu, arī Barisonu latvju tauta pieminēs mūžīgās jaunības apmirdzētu, tāpat kā Dārziņš, arī Barisons ar katru jaunu darbu veda sevi tuvāk pilnībai, taču pēdējo vēl neaizsniedza, pāragri likteņa aizvests no dzīvo pulkiem. Tiem, kas pazina skaņražu askētiski stingro dzīves veidu un izturību, negribas ticēt, ka viņa aiziešanā vainojams tikai sirds vājums, pēdējā cēloņi, šos gadus šķirti esot, mums nav uzminami.

Barisons bija sēlpilietis. Jau savā pagastā ar mūzikālo talantu modinājis uzmanību, viņš kā sēlpilniešu stipendiāts pēc ģimnāzijas gadiem devās uz Rīgu, kur mācījās sākumā pie Ernesta Vignera Fonoloģijas institūtā, vēlāk valsts konservatorijā prof. Jāzepa Vitola klasē speciālo kompozīcijas teoriju, prof. Jāņa Mediņa un Vāghaltera klasē — diriģēšanu, abas absolvējot 1934. gadā. Pēc tam pirmos gadus darbojās par dirigentu atsevišķos simfoniķos koncertos, bet no 1936. gada arī operā, tai pašā gadā saistoties valsts konservatorijas obligāto teorētisko priekšmetu nodalā par docentu solfedžo un teorijas, vēlāk arī harmonijas un kora klasēs. Savā laikā strādāja vēl Folkloras krātuvē, tāpat bija aktīvs Skaņražu kopas, vēlākās Latvijas mūzikas biedrības loceklis.

Paidagoģiskais darbs gan beidzot kļuva par galveno, taču patapā radās arī pakupis skaņdarbu pūrs, kurā pārstāvēta īpaši simfoniķā un vokālā mūzika, daži no skaņdarbiem izpelnījās Kultūras fonda godalgas (1936., 39.). Barisona skaņdarbu vairāms pieder pirmajam novadam, kurā smagākais devums ir 2 simfoniķas (1934., otrā, ja nemaldos, 1939. gadā). Otrās, sauktas arī Romantiskās, temu materiāla iecere sākotnēji kādā Grīga dziesmā, un tā ar savu solido tehnisko apdari, īpaši instrumentācijā, tāpat ar savu skaidro formu un skaņradim savdabīgo, romantiski lirisko pamatnoskaņu guva atsaucību nevien klausītājos, bet arī jaunu vērtību meklētājā Kultūras fonda žūrijas komisijā. Šim pašam novadam pieder vēl Andante cantabile, simfoniķs tēlojums Ligo, Prelūdijs, svīta Puķes un vēl citi mazāki darbi. Kamermūzikā Barisons atstājis stingru kvartetu h-mollā, instrumentālajā mūzikā vairākas miniatūras klavierēm, vijolei un čellam.

Blakus simfoniķai mūzikai skaņradis bija iemīļojis vokālo liriku, īpaši tās romantiskajā fazē. Seit Barisonu gribētos salīdzināt ar kādu citu agri mirušu talantu Jāni Ziemeļnieku. Pēdējā vīzionārā dzeja dažkārt deva ierosmi arī Barisona dziesmām, un sōlo balsij sacerētā Jaunībai tāpat kā dzejas, tā mūzikas autoram ir kļuvusi likteņa apliecinājums. Aizvienam kāda smeldze, romantizēta, nereti lielajam krievu romantiķim Čaikovskim radniecīga harmonija, skanīga, bet ne jau salonam domāta melōdika raksturo šo Barisona mākslas novadu. Dažu sōlo dziesmu pavadījumi iecerēti orķestrim. Taču vitāla, jau latviešu mūzikas paliekošajam vērtībām tuva kļuvusi Barisona kora dziesma. Te vispirms piemināmas kantātes (Gaišā stunda, Dzimtenei, Atlantīdai), bet jo īpaši — dziesmas a cappella, kuras mūsu — savā laikā gandrīz tikai folklorā fundētā — kora literatūrā nāca kā svaigs, ražens lietus, pēc ilgāka sausuma. Kaut nedaudzas, tās jau kļuvušas par kora repertuāru pamatkapitālu, — Latvijā, Dzimtenei, Mūzai, Zilie sapņu kalni ir nevien daudz dziedātas, bet tikpat mīļi uzklausītas, 2 pirmās arī dziesmu svētkos. Ar pāris tautas dziesmu sabalsojumiem skaņradis pieskāries folklorai, kaut gan tā autoram bijusi mazāk tuva.

Pieminēto darbu pārskats nevar būt pilnīgs, jo Barisons savas kompozīcijas tautās laida kritiski, pie kam arī šo rindīņu rakstītājam vajadzēja palauties vairāk uz atmiņu nekā uz konkrētiem datiem. Barisona lielā darba mīlestība un jauneklīgā neatlaidība bija droša ķīla lielām cerībām, taču arī tas, kas paveikts īsajā darba cēlienā, pieder pie vērtīgākā, kas mūsu samērā jaunajā mūzikas kultūrā un vēsturē radies pēdējos 15 gados. Skaņradis nepiedereja jaunās mūzikas valodas meklētājiem. Būdam pārliecināts, ka arī klasiski romantiskais virziens un stils vēl nav izmantots, viņš, pašaudamies savai intuicijai un labā skolā mantotajai tehnikai, pieklāvās pēdējā tālāko tradīciju kopējiem un jau bija sasniedzis ceļu, no kura arī spēcīgāki vēji un nejaušības viņu nenovirzītu. — Lai Latvijas smilts viegli apsedz sava krietnā dēla augumu, viņa dziesmu skaņas paliks šai saulei, kamēr vien mēs savu zemi mīlēsim un par viņu dziedāsim.

Val. Bērzkalns

TĀLAIS DĀRZS

Zinaīdas Lazdas dzejoļi 1941./1946., Gaismas Pils izdevums un otrs — Fišbachas latv. komitejas literāt. apgāda izdev. (rotēts), 1947.

Zinaīdas Lazdas dzeja stāv stabilā un augstā līmenī, un taini šā līmeņa nemainīgums un arvien jauni mēģinājumi paplašināt savas dzejas sīzeta robežas nodrošina tai cienījamu vietu mūsu lirikā. Lazdas dzeja šai trešajā krājumā sīzētiski paplašinājusies vairākos virzienos. Plašākais no tiem ir mīlestības lirika ar savu mūžveco un tomēr allaž jauno variāciju skālu un dzimtenes un tautas likteņa un cīņu laika motīvi, kas kopā aizņem krājuma trešo daļu. Arī labai tiesai pārējo dzejoļu spīd cauri mīlestības nemiera sarkanā uguns. Tā dzej-

nīci novedusi pie jauniem motīviem, un viņas dzirdē saklausīt lietu tālos un mulsos čukstienus kļuvusi asāka, vēl kaislīgāka. Dzejniece tātad, uzvaidīdama sevi jaunus, vēl neatklātus izjūtu kontinentus, kļuvusi aktīvāka, slāpes pēc visu vienotības atziņas jaušami skaudrākas, būtības meklēšana vēl intensīvāka. Taču dzejnieces pamatos tas nekur nav radījis īpašu apvērsuma. Lietu labvēlība, tāpat kā agrāk, drūzmējas ap viņu, vakara saules stari, dabas miers dod atsavinājumu, noņem visus slogus, liek atgūt sevi, ieplūst mūžībā. Tā šis krājums top par harmonisku turpinājumu un izveidojumu tai pašai Lazdas dzejas celtnei, kam pamati likti jau pirmajā grāmatā.

Pievēršoties Lazdas mīlestības lirikai, kā elpas pilna šī grāmata, jākonstatē, ka arī mīlestību dzejniece pieņem tāpat kā dabu, tā viņai ir daļa pasaules tapšanas, daļa mūžības, lielās eksistences likumības. Glūzi dabiski, ka tā ir svētlaimība, kurā kā fokusā koncentrējas visas izjūtas, ko mīlestība rada. Arī te dzejniece, tāpat kā visur citur, meklējusi un atradusi būtisko: milot cilvēks ir svētlaimīgs, sakūst ar pasauli, ar mūžību, būdams pats šai brīdī visuma sākums, visuma avots. Tādā kārtā mīlestība dzejniecei devusi rokā tikai jaunu ieroci aiz lietām un parādībām: apslēptās jēgas pilnīgākai uzminēšanai, un par viņas mīlestības liriku jāsaprot tas pats, kas lasāms apustuļa Pāvila grāmatā korintiešiem — mīlestība uztaisa resp. uzceļ un piepilda pasauli (dzejolis Savienošana, 71. lpp.). Tā ievēd rīta gaismā, spožā dienas lokā, kas ir laimīgi rasts tituls viņas līdzīgi gaismas vilpiem plūstošajām tercīnām, kurās dokumentēta šī mīlestība, šīs reizē vecais un jaunais stāsts, šī mīlošās dvēseles gavīļu un rotāšanās dziesma, dievišķīgajās ugunīs sadegot. Tā ir tīra gara uguns, visa pārvaldītāja un vienotāja, kas liek Lazdas tercīnām skanēt kā ērģelēm, kas nes Visaugstākajam Viņa radības balsi. Dzejniecei garā tā savieno ar Ģēti, kad viņš no Brokena virsotnes sūtīja Šteina kundzei savus rīta sveicienus, ar Vāgneru, kas dega neredzamās mūža ugunīs, nekad nespēdams savienoties ar Vezendonka kundzi, un Raini, kas savu mūža pēcpusdienu izdziedāja, mīlestības sidraba gaismas no iekšienes apspīdēts.

Nebūtu pareizi šajā kā paša likteņa vilpojumā plūstošajā dziesmā meklēt atsevišķas galotnes vai pārvarīgākos izdomājumus, taču tādām tercīnām, kā: Viss tevi grib (86), Saskaņa (88), Atgriešanās (91), Snauda (95), Atmoda (96), Maigā gaisma (108), lemts piederēt skaitstākajam, kas sniegts latviešu mīlestības lirikā. Pēc tam, kad tikdaudz dzejnieču pēdējos gados dziedājušas par mīlestību, patiesi būdamas iemīļējušas vienīgi sevi, Lazdas mīlestības lirikai lemts izpirkt viņu nodarītos grēkus un mīlestības dzeju atkal atgriezt atpakaļ no tās maldu ceļiem. Tāpat raksturīgi, ka Lazda, mīlestības ugunu dienas lokā kvēlojusi, līdzīgi citiem lielajiem un harmoniskajiem milētājiem nonāk pie rāmās vakara gaismas, pie dzīves nedalītas pieņemšanas un atziņas, kurā vienādi skaista kļūst kā atnākšana, tā aiziešana. Šajā sakarā lai minēti dzejoļi — Logs (39), Vakara gars (116), Baltumā (158). Kāda

milzīga distance starp šo izlīdzināto un gara prioritātes atziņā fundēto dzeju un kaisli versmaino Edvarta Virzas erētiku, kas pat pēdējās aiziešanas redzējumos vēl kūšāja pāri no zemes un asiņu saldā tvana un dega it kā dzīvās elles mokās, velti atpestīšanu lūgdams. Kas pats sevi nav varējis pestīt, to nespēj atpestīt arī nekāda augstāka vara.

Tikpat dabiski ir, ka Lazda, visur atskārdzama pāri personīgai dzīvei un personībai stāvošus principus, būdama savā ziņā izteikti faustisks gars, nonāk pie tautas un tēvzemes likteņa zīmju tulkotānas. Viņas patriotisko liriku raksturo tā pati atklāsmes metode, kas pārvalda visu viņas dzeju: lietas un parādības ir tikai ciņas lauks augstākajiem, mūžīgākajiem principiem, kuŗos manifestējas kosma griba un slāpes pēc skaidrības, ciņa starp tumsu un gaismu, starp ārdītājiem un cēļējiem spēkiem, starp kārtību un chaosu. No šādā veidā sagatavotas zemes tad arī izaug Lazdas patriotiskās lirikas šalcošais koks, kuŗa balsi mēs klausāmies citādi dzeju: neuzminamus mājienu. Tāpēc arī viņas patriotiskā dzeja spēj paust lielu apslēptu spēku un pieder vienreizīgākajam, kas mums pēdējos gados šajā virzienā radies. Ja visa pasaule tagad apreibrinās dziesmās, kas palīdzēja kaldināt tautu pretestību varmācībai un uzvaru pār to, tad tads pats spēks un ticība mūsu tautai ir cīnītājiem dvēs no šiem Lazdas dzejoļiem, kuŗiem nav daudz līdzinieku, izņemot Andreja Eglīša, Medeņa un Cedriņa sniegtus.

Grūti šo dzeju raksturot, jo tai reizē liekas būt kaut kas no Raiņa pravietiskuma, Skalbes stiliskās konkrētības un apbrīnojamas izjūtas, pat no Virzas svīnīguma. Tā ir uguns, gūta no tautas dvēseles, dziļa un negaistoša. Vislabāk to raksturo Lazdas dzejoļi par cīnītājiem un viņu varonību, no kuŗiem īsti sedevri ir — Pirmā nakts (168), Ievainotais (169), Kareivis tumsā (176), bet no pārējiem tautas likteņa dzejoļiem — Bites (163), Baiģums (165), Esi droša (175), Sadegšana (191), Latvījai (199).

Beidzot vēl jāpiemin pāris mēģinājumu balādē, kas apliecina dzīvu iejūtu tautas gara mantām radniecīgā dabas mistikā, kā arī īpatnā teiksma Baltra gaismā (129).

Formas ziņā Lazdas dzeja stiliski izlīdzināta, pantmēru uzbūvē un izteiksmes līdzekļos dominē ekonomija, skaidrība un vienkāršība. Virtuozi dzejniece joprojām operē ar gaismas un krāsu priekšstatiem, kas dzejai dod vieglumu un garīgumu. Lai minam tikai dažus: Dienas kā zeltaini āboli ligojas, vizuļo, krīt... Atveries, atveries plaši, vakara mirdzošais logs!... Gaismas dievē rokas pacēlusi... bet no krāsu priekšstatiem: zaļani dzelmāji, zelta pārsļas, zaļa burvība, zeltaina migla, sarkanās apses, balta zvaigzne, mūžības zilganie krasti, balta sniega migla, zelta trauks, pelēki putni. Valda epitets, arī salīdzinājums, taču gribot negribot nākas atzīt, ka īstākā dzejas spēka un zīmoga glabātāja ir metafora un, kur tā lietota, dzejas burvības varenums spēj sasniegt lielisku kāpinājumu. Vispār tropu lietošanā vēlēties vairāk drosmes, tikai tie nedrīkst būt šauri abstraktas dabas, kas

tiem laupa iespēju cieši iegriezties un dzīvot atmiņā. Abstraktums, domāšana kailos jēdzienos jau kļuvusi par dzīvības un nāves jautājumu vācu dzejai un tā var apdraudēt zināmā mērā katru izsmalcinātu kontemplatīvu dzeju un atraut to no lietām, kas vienīgās spēj dzeju apdvēsot ar dzīvu elpu. Šādā aspektā gribētos šeit minēt dzejoli Nemiera varā (33), kur dzīvības pilnas un konkrētas metaforas pirmo un pēdējo kvartu ievērojami paugstina pāri abām videjām, kur ar savu abstraktumu sevišķi iezīmīga otrā. Labākai uzskatāmībai minēsim dažus piemērus. Lūk, viens no tipiskākiem abstraktuma paraugiem:

Tavs miers ir dzīvs,
Tur kust un dīgst
Spēks sevī brīvs,
Kas neapsīkst. (21)

Tam pretī kā tipiskus konkrētības paraugus, pie tam vēl nelietotā nozīmē, gribas minēt dažas vārsmas, kas reizē arī apliecinās tropa izšķirēju nozīmi dzejas iespaidīguma kāpināšanā.

Uz pieres degoša delna
Es vienmēr tev esmu... (33)
Es tvēru ainas ziedu pārslainās,
Ar saldām nojautām es tālu skrēju,
Man bezgalība pretim atsitās. (77)

It kā no gara apmātības
Mani ēdušas liesmas. (31)
Rēgaina garām man slīdi,
Latvija, Latvija!
Zobena galā man spīdi,
Latvija, Latvija! (176)

Nezīlēsīm, kā tālāk attīstīsies Lazdas dzeja. Cilvēka personība ir dziļa un neizsmejama, un Lazdas dzeja neviena pazīme vēl neliecina, ka draudētu apskūms. Viņas harmoniskā dzejas celtnē nemitīgi veidojas, paplašinās un iet dziļumā. Dzejas zelta lāpa viņas rokās turas droši, un viņas sirds ir nomodā par visu, kas aiz mums un mums priekšā.

Eriks Raisters

ANŠLAVA EGLIŠA DAIĻPRŌZAS GRĀMATAS

Uguns pilsēta. Noveles. Zelta Abeles izdevums, Stokholmā, 1946. g. Universālā bibliotēka Nr. 5.

Teoduls Supersakso. Apgāds Grāmatu Draugs — H. Rudzītis, Eslingenā 1946. (1947.).

Ir jauki, ka Anšlavs Eglītis, pats krāšņākais stāstniecības talants mūsu vidējā rakstnieku paudzē un viens no latviešu daiļprōzas meistariem vispār, svešumā tik rosīgi raksta. Samērā neilgā laikā iznākušas jau trīs grāmatas daiļprōzā. No šeit apskatāmām divām **Uguns pilsētā** sakopotas nesen pārdzīvotā baigā un dārdīgā laikmeta noveles — visas tās par otrā pasaules kara pēdējo posmu. — Pirmajā novelē Saimnieks autors īsi tēlojis savai mākslai līdz šim tālāk stāvošu vidi un psiholoģiju. Centrālā figūra nelielajā novelē lepnis Vidzemes zemnieks un lielsaimnieks, kam neiespējami aizbraukt no mājām. Vēl beidzamā brīdī viņš

nemanīts atgriežas, lai arī tur briesmas un nāve. Kā teikts, šī vide autoram svešāka, un gabaliņš liekas bālāks nekā pārējie. Bet nevērtēsim mākslinieka lielumu un īstumu ar to, cik spilgti viņš spēj vai nespēj tēlot lauciniekus. Pārējos grāmatas darbos Anšlava Eglīša apskaujami vērīgā redze un lielais tēlošanas prieks atkal istā pilnīgumā.

Vairākās novelēs Anšlavam Eglītim raksturīgais vilšanās un cilvēka pašapmānīšanās motīvs. Cilvēks kaut ko iedomājas, liek visas cerības uz to, gaida un iztēlojas, un beigās — visa cerēšanās, nopūlēšanās, satraukšanās bijusi par neko, gluži veltīga. Tā ir raksturīga traģikōmika. Ploriņš (Zelta piecnieki) iedomājas, ka viņa ceļa biedram vecim mēteļa stūrī iesūti vecās krievu naudas zelta piecrublju gabali, un aplaupa šo veci. (Meistariski tēlots, kā satraukumu, baismu un posta pilnā apkārtne attīsta Ploriņā šī nedarba nodomu, jo noziedznieks taču viņš nekāds nav.) Bet nedarbs izrādās veltīgs, jo iedomātie zelta piecnieki bijuši vācu desmitfeniņu gabali. — Zustrēns (Olas), tik daudz enerģijas un izmaņas izšķiedis, lai svešumā aizvestu olas, no kuřām varēs cept „vispankūcīgākās pankūku pankūkas“, pūlēties un priecāties par neko, jo olas izrādās vecas. Šai novelē īpaši parādās A. Eglīša talanta „gogoliskā“ puse, tiešām brīnišķīgs humors, tieksme uz māksliniecisko grotesku, hiperbolu. Labu kōmikas iespaidu autors panāk, par prōziski sīkām lietām runājot cēli patētiskā, pat teiksmainā stilā un salīdzinājumos. (Mārtiņa apraksts un runa 36.—37. lpp.) Autors savus varoņus netiesā, viņš skatās kā labsirdīgs sapratējs. Ploriņa apmātība izskaidrojama ar satraukuma pilnajam pirmajam bēgšanas dienām, kad var paasināties tādas dziņas kā naudas iekāre, bet Zustrēna „kaislību uz pankūkām“ autors aizbildina: „Un kam gan nav sava jājamā zirdziņa? Tik daudziet tas vēl īsti kašķains“. — Anšlavs Eglītis netic sava varoņa noziedzīgam ļaunumam (Zelta piecnieki), bet viņš netic arī cita varoņa pārtapšanai un cēlsirdībai (Uguns pilsēta): „Bet visgaužāk viņš (Geza Maročijs) raudāja par to, ka, izdarījis labu darbu, cēlāko savā mūžā, nejut vis jauku apskaidrību un kļuva prieku, bet rūgtu dedzinošu nožēlu“ (54. lpp.). Geza raud „par cilvēka zemo dabu, par nespēju sajūst atteikšanās un labdarības prieku, vienīgo algu par labiem darbiem“. Šai novelē sabumbotās un degošās Berlīnes lieliski tēlojumi, kuŗu vērtībai liekams jau Eiropas lielās rakstniecības mērogs. Ar groteski naturāliem skatiem un salīdzinājumiem autors vietām rāda neaizmirstamas ainas, piem., „... septiņos stāvos septiņas izlietnes cita virs citas, kā bruņu utis pieplakusās pēdējai sienai, bija viss, kas palicis no cēlā nama“. Tiklab Zelta piecniekos kā **Uguns pilsētā** autors parādās smalks pūļa psiholoģijas un masu skatu tēlotājs. Tāpat arī Biminitas ticībā, kas ir it kā maza **Uguns pilsētas** variants, skumjāks, vieglāks — novelīte par mazu daiļu sievieti, vienu no daudzām, kas, gribēdama saglabt jel ko no lietām un mantām, iet bojā pati. — Visi posta un nīcības novērojumi var izraisīt atziņas, kādas pauž „stalts, cienījama izskata kungs“ pāvertnē, uzlidojuma laikā (īšajā gabaliņā ar lielu

saturu Cilvēks no pūļa, kas starp citu saka: „Es ticu progresam uz sliktu pusi! Viss, ko cilvēka ģenijs izgudro, agri vai vēl pakalpo viņa paša iznīcināšanai, sakroplošanai un nomocīšanai”; mūsu laikos melo ar mašīnām, melo rotācijas ātrspiedes un „leģions radiostaciju nerimdāmiem tin zemes lodī bēzā melu villainē”; karš ir spēlīte — viskaištākā: ar cilvēku dzīvībām. Vai šāda atziņa būtu vienīgā galīgi pareizā? Neapgalvosim to. Bet līdzīgas domas mums kara laikā un arī tagad visiem šāvušās caur galvu. Kā jau „staltais kungs” saka: „To taču zin katrs nelga, tikai...” — Cik pirmā novele par saimnieku nopietna un traģiska, kaut klusināti, tik pedēja šai grāmatā jokaina, pat fejletoniska. Šai gabalā (Izsalkuša zēna pavārgrāmata) zēns Arno, bagātnieka dēlens, kas lutekļu dzīvē, kur visa papildnam, nekā nav gribējis ēst, bēgļa trūcībā nokļuvis, ēd labprāt visnabadzīgāko ēdieniņu „un, gluži pretēji dzimtenes parašai, neatstāja ne kripatas uz šķīvja”. Ir it kā autors smiedamies teiktu, ka kādam no kara posta ticis arī savs labums un „atdzimšana”. No otras puses — pavārgrāmata, ko zēns ar tādu rūpību raksta, ir smalka, kaut pašam „autoram” negribēta satīra par dažādiem kara un bada laiku „Ersatz” ēdieniem un to quas! Iabdarīgumu un vērtīgumu. Pats Arno — atkal jaunais tips Anšlava Eglīša mūsu laiku zēnu galerijā. Esmu dzirdējis, ka šo gabaliņu neesot vajadzējis ievietot. Bet autors gribējis atsvaidzināt pēc visa, kas tēlots iepriekš.

Grāmatā Teoduls Supersakso cita vide, citā dzīve, bet briesmu pilna tomēr. Tā ir alpinistu, kalnu pētnieku, kalnā kāpēju īpatnējā, fizisku spēku, izturību, izmaņu un aukstasinības pilnā dzīve, latviešu literatūrā, protams, neskarta un arī pasaulē rakstniecībā ne pārāk daudz tēlota. Ari Teodula Supersakso stāstos ir stāsti ar apodu, kādi jau Anšlavam Eglītim bija grāmatās Nestundas un Kazanovas mētēlis. Tikai jaunās grāmatas trīs stāstus stāsta ne vairākas, bet viena persona: vecais tūristu pavadonis Teoduls Supersakso. — Šie trīs stāsti ir kā trīs pakāpes, katra plašāka un augstāka nekā iepriekšējā. Pirmajā stāstā Lavīna iepazīstamies ar Teodulu Supersakso, ar viņa izaugšanu un tapšanu, ar viņa psiholoģiju. Viņš jau piedzimis ar alpinista talantu un dvēseli, viņš nevar būt nekas cits. Nevarēdams sagaidīt kādā pavasarī lavīnas gašanos, viņš pats to iekustina un tikko neaiziet bojā, izglābdamies neticami brīnišķīgi, gandrīz minihauzeniski. — Otrs stāsts Ziemeļu siena — par kāpšanu Materhornā pa minēto sienu — varbūt mākslinieciski gatavākais šai grāmatā. Zīmīgi izcelti triju vīriešu kāpēju raksturi, lielisks pašas kāpšanas tēlojums. Te ir kas no Edgara Po — un tomēr eglītiski pilnīgi pārkausēts, kā konstatējis arī kāds kritiķis (kāds tēlojums par atvarā lēksanu Nestundās lika daudz spilgtāk atcerēties Po Nolaišanas Mālsrēmā). Netrūkst tipiskā A. Eglīša groteskā humora (Leifa ārējais izskats; tāpat skats, kur visi trīs spiesti plūkties — 79., 80. lpp.). Īpatnēja variācija tie arī vilšanās motīvam: cilvēks, ko abi pavadoni domā esam parasto tūristu, izrādās pasaulslavens alpinists. — Trešo, plašāko fābulas

bagātāko stāstu Dapsangs, šķiet, nomāc taisni šī fābulas bagātība un problēmas smagums; tomēr arī šis darbs ir ievērojama literāra parādība. Autora galvenā problēma te Eiropas un Āzijas nesamierināmie pretstati, Supersakso atziņa, ka „nekad nenāks gaisma no austrumiem, kas spēj dzemdēt tikai tumsu un murgus”; var just: arī autors pievienojies šai atziņai. Eiropas pārstāvjus, sevišķi Aostas hercogu, autors gan arī nav tēlojis pārāk simpātiskus. Šai kalnā kāpšanas ekspedīcijā tad nu sadurās šīs divas pasaules: eiropiešu dziņa visur iespīesties, visu noskaidrot, visu arī pārvaldīt, āziātu noslēpumainība un fanātiskā ticība savai dievišķīgai sūtībai, fanātiskais nežēlīgums, naidis pret eiropiešiem. Un te atkal vilšanās motīvs. Viņas savā ziņā fanātiskais princis Tulsī, mirdams pavisam necienīgā nāvē, viņas stāstītājs Supersakso savā iemīlētajā pasakaini daļajā, bet „necilvēcīgi vienaldzīgajā” princesē Natakā.

Anšlavs Eglītis savā prōzas mākslā ir tiklab saistīgs un fābulisks stāstītājs, kā arī spilgts un viņīgs tēlotājs. Un vēl — viņš arī problēmu rakstnieks. Tāds gabals kā Dapsangs nav ne vienkārši dēku stāsts, ne „ģeogrāfisks tēlojums”, tāpat kā savā laikā par lubu romānu izdauzdzinātais Andr. Niedras Kad mēness dilst tāds nebija. Eglīša tēlotāja rūpīgums liek viņam smalki iepazīties ar visu, par ko stāsta, ko tēlo. Viss jāizpētī, par visu jāparliecinās, kā to darīja Flobērs, Zolā, Brisovs un no latviešiem kaut vai nule minētais Niedra, kas savā mākslas garā un stilā citādi gan gluži kas cits nekā Anšlavs Eglītis. Niedra tikpat labi pārzināja kriminālpsiholoģiju kā astronomijas mācības renesanses laikmetā vai dzelzceļa būvi. Anšlavs Eglītis vienlīdz smalki un mākslinieciski spēj tēlot tiklab tuberkulozes slimnieku dažādos klepošanas veidus, rudens lapu dažādās krāsus nianses un Alpu ledainos stāvumus. Kā mājās viņš jūtas gan puķu veikalā, gan pie pankūku cepšanas virtuvē, gan skulptores darbnīcā (Homo Novus). Viņš var runāt skolnieka, sportista, orķestra dirigenta, galdnieka zēļa, Indijas fanātiķa valodā. No otras puses — īstenību Eglītis reizēm mīl pārveidot savdabīgā fantastikā, piem., tēlodams Rīgas operu stāstā Ģimētnē. Esmu dzirdējis pārmetumus: Nacionālā operā šis un tas neesot tā, kā tēlots Eglīša stāstā. Jā, bet tur jau arī nav teikts, ka tā būtu tieši Nacionālā, nekādu „Vadoni pa Rīgu”, vai „Vadoni pa operu” Eglītis taču nav gribējis rakstīt, viņš, tā sakot, radijis šai darbā pats savu operu. Eglītis ir mākslinieks ar īpatnēji grotesku uztveri cilvēku tēlošanā — bet viņā ir arī nepārprotamas tieksmes uz tā saukto pozitīvo, labo, lai atceramies tikai Intu (Ģimētnē), Upenāju (Homo Novus), Annu (komēdijā Kazanovas mētēlis — šis tēls gan ne viscaur pārlicina). Dažu bārienu un strostējumu rakstnieks saņēmis, ka, viņa māksla savā vielā neesot latviska, viņš aizejot no latviskā u. t. t. Ne katrreiz pantos vai prōzā ielikts pavisam nepārprotams patriotisms ir arī tikpat nepārprotama māksla — un Eglīša Supersakso atšver dažu labu stāstu grāmatiņu ar latviskiem sižetiem. Anšlavs Eglītis, plaši izraudzdamis sev vielu, iet tālāk to

ceļu, ko sākuši jau Rainis ar savu Jāzepu un Poruks ar daudziem stāstiņiem par dažādu tautu un laiku cilvēkiem. Bet kritikas blusīņu dzēlieni nespēj ievainot talantu, kāds rodas tikai pa gadu desmitiem. Tāds ir Anšlavs Eglītis.

Pēteris Ērmanis

NIKOLAJS KALNIŅŠ, BAJĀRA DZIESMAS

Apģāds Dzintarzeme

Nav daudz jaunu dzejnieku vārdu, kas izcēlušies emigrācijā. Starp tiem viens Nikolaja Kalniņa. Jaunu talantu rašanās resp. plašāka parādīšanās labākā liecība tam, ka mēs neapsīkstam, ka latviešu gara dzīve ārzemēs spēj zaļot un attīstīties.

Kalniņa grāmata iznākusi jau labu laiciņu atpakaļ, to grezno meistarīgi izpildīti dekoratīvi Sigismunda Vidberga zīmējumi atsevišķām nodaļām. Pa šo laiku starp Kalniņš publicējies tālāk periodikā. Cik atceros, Kalniņam parādotes, kritika uzņēma viņa grāmatu diezgan dalītiem spriedumiem. Kaut kur lasīju, ka Kalniņš esot nokavējis bajārs, viņa dzeja tagadējā laikā anachroniska. Tas būtu apmēram tā, it kā DP nometnēs pēkšņi būtu parādījusies astoņdesmito gadu dziesminieka Eduarda Zeibota skaistā, balā seja (arī viņa, tautiskās balādes bija puškotas ilustrācijām tā laika gaumē!). Cits kritiķis pārmet Kalniņam „brammanību“, kas nesaderoties ar DP ļoti trūcīgajiem dzīves apstākļiem. Te nu gan varētu iebilst, ka dzejnieka fantāzija taisni aicināt aicināta cēlināt un vieglāku darīt bēdīgo īstenību.

Protams, tādi apsvērumi nevar būt izšķirēji. Allaž svarīgi, cik grāmatā tīras dzejas, bet iesācēja darbā vēl jo nozīmīgāk meklēt pēc attīstības iedzīgliem, pēc nākotnes solījumiem, vērot, cik plaša un īpata varētu būt autora gara pasaule. Kad tagad kā „nogulējušos“ pacīlajam Kalniņa dzejoļu krājumam un pašķīrtam lapas, gribas atzīmēt, ka viņam tomēr ir domumi, no kuriem krietnā darbā var izveidot labus rezultātus.

Vispirms, grāmata ārkārtīgi viengabalaina. Vesels krājums — ap 90 dzejoļu — sacerēts par vienu un to pašu „ozoldēlu“ un „liepu meitu“ tematu — pie tam ļoti samērīgās nodaļās: 1) par vīru stiprumu, 2) par meitu un sievu maigumu, 3) par kāzām un 4) kaŗu. Ieskaņā viņš raksta: „Izjāju gadsimtiem cauri ciemos uz bajāra pili.“ Latviskā, tautiskā pasaule, ko cildina dainas, ir arī Kalniņa dzejas pasaule. Jau pirmās nodaļās dzejoļu virsraksti noraksturo viņa tematiku: Bajāra pils, zelta ozoli, kumeļi, miežu lidumi, zīda plavas u. t. t. Kalniņš nerisina kādu fābulu, negremdējas arī savās individuālajās izjūtās, bet glezno laimīgas Senlatvijas ainavas ar izjūtu, kas liecina, ka tā viņam sirdslieka. Stils Kalniņam vēl nav īsti nostabilizējies: zīda plavas, zelta rasa, zelta piēsi u. t. t. ir dainu epiteti, salīdzinājumi „gaŗi kā kārkli, biezi kā mūris“ (par kviešiem — 18. lapp.) ņemti tā kā no modernās tautas valodas, redz glezna ir oriģināls un svaigs dzejnieka paša radījums (skaistā: „Mikstos vaska kamzoļos Bites brauc pēc medus“ —

19., „Izkāpts viegli kā lidaka skrien“ — 17., „Kā pūce zogas baiga nakts“ — 84.).

Vispār, stila, izteiksmes jautājums pašreiz ir dzejniekam ne vārigākais. Liekas, ka viņš vēl nebūtu skaidrībā, kādai jābūt labai lirikai. Derētu pastudēt poētiku un mūsu lielmeistaru paraugus! Tieši latvju dainām, kurpu pasaulē taču Kalniņš dzīvo, ir ļoti smalks un tīrs stils, vārdu savienojumi tur izsvērti ar apbrīnojamu māku, katra reālā ikdienas parādība un darbs poētizēti. Tad pavisam nesaprotams, kā Kalniņš var lietot it kā no sarunu valodas ņemtus, dzejiski nepārveidotus izteicienus (tādu gan nav daudz), piem.: „Ko tu, ciema meita, moki mani?“ (33.), „Kāpēc tu tik traki skrēji“ (36.), precīnīkiem iebraucot, meitas vērpj „kleitas“ un vēl pakulu (45.), dažs sērību viesis „izšķīl asprātības dzirksteles“ (86.). Viens, otrs izteiciens, liekas, radies tikai atskanās pēc: „Kuplāk zeļoši, kad zeme nav sausa“ (14.), dēlam „patīk darbi, nepatīk rājienš“ (69.). Pirmais ietilpst dzejoli par kumeļiem, kur autors: pūlas savienot nesavienojamas lietas: stāvēšanu zem kaŗa karoga un ienaidnieka bēgšanu ar norādījumu, ka kumeļa jājējs rītos gājis to barot ar auzu vāceli (14.). Šis gabals noslēdzas ar neizdevušos rindu, ka var „drošāk cirst vīri, kam kumeļi spēji“ (15.). Nepareizs uzsvars uz trešā balsiena vārdā „pavedieni“ (46.). — Šie aizrādījumi domāti dzejnieka pamācīšanai. Ja visa grāmata būtu pilna tādu kļūdu, tad nebūtu iespējams to recenzēt. Bet tur ir arī daudz tīri gludu pantu, kurus varbūt vēl neizpaužas sevišķa īpatība, tomēr jau sasniegts zināms liriskas veiklības limenis. Redzams, ka Kalniņš tautas gara mantas diezgan rūpīgi studējis: viņa dzeja aizrādījumi uz mēnesi kā kaŗavīru pavadoni, uz līgavaiņa „izraudzišanu dānci un nolūkošanu puzē“ (82.), uz sievas radībām ziemā (84.), tālāk darvīzī attēlotas precību, kāzu paražas u. t. t. Arī pēc pantmēra Kalniņa samērā vienkāršie trochaīji un daktili divrindu un četrpantus pantos diezgan labi pieskaņojas dainu, pasaku skaidrajai valodai. Grāmatu izlasot, izrādās, ka „bajāra pils“, uz ko autors ved savus lasītājus, nav tikai Senlatvija: Kalniņa bajāri arī iet medīt ar bisēm (22.), ko dainu bajāri nedara; beidzot tie svin lepnas kāzas pāt mūslaiku Rucavā (67.). Būtu vēlams varbūt pareizās laikmetu raksturojums un nodalījums, lai bajārisms tiešām neizplūst kaut kādā vispārējā „brammanībā“ un tautiskā tēlošanā. Grāmatas gatavākais dzejolis liekas mazā balāde par bajāra pātagu (73.). Kādā vietā Kalniņš pa daļai atdarinājis tautas dziesmas formu (72.).

Ja grāmatu vērts atzīmēt, tad arī ne šās daļēji apģūtas tematiskās virtuozitātes dēļ. Galvenais ir un paliek noteiktais, šķietami arhaizētais pasaules skatījums, kas Bajāra dziesmās izpaužas. Skaidri redzams, ka autors tiešām izjūt, sirsnīgi pārdzīvo latvisko pasauli kā savu īpatu gara valsti, no viņa dzejas tāpat kā no tās plūst kāds veclaicīgs šarms. Pēdējie apzinātā latviskuma skatītāji lirikā mums bija Mēdenis un Cedrīns. Nav pamata teikt, ka pēc viņiem nevarētu nakt kāds jauns, kaut arī tā īpatība vēl pagaidām būtu necilāka. Nākotne rā-

dis, vai Nikolajs Kalniņš tiešām ir „nokavējies bajārs“, vai — ar pirmo grāmatu vēl mazliet pagri tautās parādījies.

Oļģerts Liepiņš

RAKSTNIEKU DIENAS ESINGENĀ

Rakstnieku dienas, vakari vai rīti dzimtenē bija klusi, sirsniģi brīži literatūras mīlētājiem, satikšanās vaigā ar katra lasītāja vēlēmu un uztverei tuvākajiem autoriem. Skaistināti ar mūziku un dziesmām, tie bija isti gara atveldzētāji un stiprinātāji.

Jaukā tradīcija — aicināt rakstniekus ciemos pie lasītājiem, kas tad kļūst klausītāji, krietni kupli ieviesusies arī trimdā. Te tai vēl nesalīdzināmi lielāka nozīmība kā agrāk, jo šodien dzīves ritējums kļuvis pelēcīgāks, zvaigznes ikdienā vairāk pušķiem kļūtas kā citkārt. Tādēļ tās ir izcīlas dienas, kad gandrīz ik svētdienas kādā nometnē notiek rakstnieku vakari, kļūdami par gaišām stundām kā pašiem autoriem, tā arī tiem, kas viņus redz un dzird. Tie rāda, ka rakstnieks ir tuvs latviešu trimdniekam, un pirmais jūt, ka viņa darbs vēl arvienu ir gaidīts un vajadzīgs.

Kas tad ir šādu rakstnieku sarīkojumu īstais nolūks bez jau pieminētās tuvības un abpusēja stiprinājuma sajūtas radīšanas starp rakstnieku un lasītāju? Vai tas būtu klausītājus iepazīstināt ar jaunākajiem darbiem dzejā un prōzā, ļaut viņiem izprast viena vai otra autora stilu, kompozīcijas paņēmienus, vai kas cits? Manuprāt rakstnieku dienu nolūks nav ne viens, ne otrs, bet gan — parādīt klausītājiem pašu rakstnieku, literārā darba radītāju, tā sakot, ar viņa miesu un asinīm, ļaut dzirdēt viņa balsi, vērot kustības un temperamentu, proti, atklāt to, ko, daļdarbu lasot, lasītājs neredz, bet tikai savā iztēlē izveido. Ir taču saprotams, ka tikai klausoties vien nevar pilnībā uztvert ne kāda prōzas darba fābulu, kompozīciju vai stila smalkumu, ne dzejoļa vienreizīgo skaistumu, ja tos, lasot sasteigti, dažkārt visai klusā balsī vai savdabīgā izteiksmē, no katedras sniedz rakstnieks. Lielākā tiesa klausītājiem iet zudumā, bet paliek tikai — rakstnieks pats.

Rakstnieku dienu nolūku tādā nozīmē saprotot, tad arī to aktīvajiem dalībniekiem nevajadzētu centies lasīt garākus sacerējumus vai vesulu puskrājumu dzejoļu — šķiet nebūtu nepieciešami arī jaundarbi —, bet vienīgi „stādīties priekšā“ klausītājiem.

Nāk atmiņā, ka lielais Rainis rakstnieku vakarā savā klusajā monotonajā balsī noskaitīja tikai pāris dzejoļus, bet klausītājiem ar to pietika, lai uztvertu Raini tādu, kāds viņš ir, kā teikts, ar miesu un asinīm. Un tādi savu darbu skandēšanas meistari, kā Edvards Virza un Kārlis Krūza, arī nekad netaica vairāk par dažiem dzejoļiem, tāpat Jānis Jaunsudrabiņš, kuŗa lasīšanā klausīties ir īsta bauda, katedrā nekavējas ilgāk kā minūtes piecpadsmit. Rakstnieku sarīkojumos nopietna vēriba būtu vēltējama labi izstrādātiem un vērtīgiem referātiem, jo tiem jābūt, kā saka, visa dzirdētā mugur-

kaulam — ierosinātajam vai izskaidrotājam. Referātos jāapskata kādas literatūras parādības vai problēmas vai tuvāk jāiepazīstina ar autoriem, kas attiecīgā reizē stājas klausītāju priekšā.

Un beidzot — lielam lielai rakstnieku dienu klausītāju daļai būtu vēl kāda vēlēšanās: ja jau rakstnieku uzstāšanās ir parādīšanās tautai, tad pēdējā ļoti labprāt gribētu redzēt un, galvenais, dzirdēt pašu lasāmā darba autoru, bet ne viņa aizstājēju — teātra mākslinieku vai kādu citu. Protams, ka darba izpildījums tīri mākslinieciskā ziņā līdz ar to iegūst, bet klausītājam nerodas tas dabiskais iespaids, ko viņš vēlēties. Profesionāli lasītāji varētu stāties autora vietā tikai tad, ja pēdējam ir kādi tiešām nopietni iemesli pašam palikt klausītāju vidū.

Teiktie vēlējumi pa daļai bija piepildīti 17. un 18. augustā notikušajās rakstnieku dienas Eslingenā. Šis sarīkojums, kas mūsu trimdas dzīvē kļuvis par vienreizēju notikumu, līdzīgu dziesmu svētkiem, dalībnieku un norises ziņā izdevās visai raženi, pārspējot pērnās rakstnieku dienas. No visām Vācijas malām, pat no vistālākajām angļu joslas nometnēm bija sabraukuši miļi un ilgi nerēdzēti ciemiņi, lai varbūt pēdējo reizi vācu zemē piedalītos šādā gara darbinieku salidojumā. Gadu nosta un bažas par veselību bija kavējušas ierasties vienīgi veterānus Jāni Jaunsudrabiņu, Pāvilu Gruznu un Pēteri Ermani, bet pirmās savai kuplajai draugu draudzei bija atsūtījis sirsniģu un ticības pilnu sveicienu ar cerībām vēl tikties dzimtenē.

Eslingenas rakstnieku dienas glītā ev. draudzes zālē atklāja rīkotājas — Eslingenas rakstnieku un žurnālistu kopas priekšsēdis J. Porietis un kolonijas vecākais P. Ramans, pēc kam prof. Arveds Svābe referēja par vēsturiskās prōzas problēmām. Profesors pamatoja un skaidrā domu gājienā izteica vēsturiskās prōzas, īpaši romāna, attīstību un raksturīgās iezīmes; vēsturisko daļo prōzu definēdams kā ticami tēlotus vēsturisku notikumu un personas viņu vidē un nozīmībā. Kāvēdamies pie vēsturiskā romāna problēmām, referents pieskārs arī latviešu vēsturiskā romāna pozitīvajām īpašībām un trūkumiem; uzsvērot, ka rakstniekam, pirms viņš ķeras pie spalvas, labi jāpazīst vēsturiskā viela; piemēram, Flobērs, lai sarakstītu nelielo darbu Svētā Antonija kārdināšana, izlasījis 294 grāmatas. Kārlis Dzīleļa savā referātā Kontūrēja mūsu rakstniecības uzdevumus, konstatēdams trimdas rakstniecībā trīs pamatlīnijas, proti, atstātās dzimtenes un tur pārtrauktās dzīves tēlojumi, trimdas dzīves tēlojumi, un neitrālie temāti — vēsturisko personu un notikumu tēlojumi, ģeogrāfiski apraksti un līdzīgi. Referents prasīja no trimdas rakstniekiem drosmi un ideju bagātību, paturot vēl ilgi šķēpu dzīvājos rokās un protot runāt tā, lai viņus sadzirdētu — kaut debess! Jānis Rudzītis kritiskā vērtējumā apskatīja latviešu jaunāko drāmu, savā referātā gan ietverdams tikai trīs autorus — Mārtiņu Zivertu, Anšlavu Egliti un Valdemāru Kārklīņu.

Otrajā dienā prof. Pauls Jurevičs interesantus konstatējumus izteica referātā Mūsdienu debātes

par literatūru, īpaši kavējamies franču literatūras meklējumos. Zīmīgi, ka franči par visu augstāk stāda gara brīvību un neatkarību, kaut arī šī dzīva dažkārt aiziet mums grūti izprotamā virzienā, piemēram, t. s., „melnās” — neķītrās literatūras atzīšanā un pat cienīšanā. Vērtīgu un ierosu pilno referātu virkni nobeidza Anna Dārziņa, savu dažu latviešu lirikas problēmu interesanto iztirzājumu nosaukdama par Neteiktajiem vārdiem, un Angelika Gailīte, kas pavēra skatu pasaules jaunākajā literatūrā, tāpat kā prof. P. Jurevičs, arī vairāk kavēdamās franču rakstniecības pasaulē. Vairāk kā 20 autoru parādi ievadīja Anšlava Eglīša fantastiskā stāsta fragments Viesnīca Jungfraujochā, ko dzirdējām Kārļa Veica lasījumā, Knuts Lesiņš lasīja avīzes fejetona garā rakstītu humoresku Dirīgēšanas noslēpums, Jānis Klīdzejs, kas, no sava Neuētiņas kļusuma izrāvies, rakstnieku dienās bija redzams pirmo reizi, — interesantu nodaļu no stāsta Pirmās vēstules, Zinaīda Lazda lasīja rindu dzejoļu no jaunā krājumā Tālais dārzs, dzejoļus — Rūta Skujiņa, bet Klāra Zāle sevi parādīja, noskandējama tikai vienu dzejoļu. Otrajā dienā darbu lasīšanu sāka Edvīns Mednis ar trim īsiem tēlojumiem — „īseņiem”, kā pats tos nosauca. Jonāss Miesnieks nolasiya stāstu Netīrā sirdsapziņa, Constance Miķelsone fragmentu no stāsta Bikts, Alfrēds Dzīļums tēlojumu Smiltis (no prozas darbiem likās vispiemērotākais rakstnieku dienām) — Bīrta Senkeviča — īsu stāstu Deģošais bridis. Dzejas lasīja Staru būdas saimnieks Jānis Veselis, Elza Kezbera, Herta Krauja, Ilona Leimane, Velta Toma, Marija Urnežus, Pēteris Aigars, Kārlis Dzīleja un Teodora Zeltiņa balādi Viesuļi izteiksmīgi noteica Reinis Birzgalis. Bez rakstniekiem un dzejniekiem, kas lasīja savus darbus, klausītāju rindās redzējām Aīdu Niedru, Irmu Liepsalu, Aleksandru Plensneru, Arturu Kaugaru, Valdi Mežezeru, Antonu Rupaīni, Nikolaju Kalniņu, Jāni Širmani, Eduardu Patvaldnieku un vairākus citus literātus un kritiķus.

Divu dienu ilgā sarīkojuma nobeigumā notika koncerts ar latviešu skaņražu darbiem, kuŗu izpildīja dziedātāja Ksenija Brante, arfiste Marga Gramane-Millere, Arturs Priednieks un dubultkvartets Tēvija.

Rakstnieku dienu laikā bez citiem blakus sarīkojumiem labāko atzinību pelnīja Feliksa Kruzas noorganizētā svešumu izdoto latviešu grāmatu skate — plašākā, kāda līdz šim notikusi. Tajā bija savākti 424 izdevumi, no tiem laba tiesa rotātora tehnikā, kas iznākuši nevien Vācijā (120), Zviedrijā (40), bet arī Amerikas Savienotajās Valstīs, Dānijā, Anglijā un Itālijā, to starpā dažs visai rets eksemplārs. Pārsteidza lielais grāmatu skaits, ko ASV angļu valodā par Latviju sarakstījis un izdevis sūtnis Dr. A. Bilmanis, un neliaka — dedzīgā patriota prof. Fr. Baloža pravie darbi zviedru valodā. To nozīme mūsu valsts un tautas labā ir augsti vērtējama.

Atstājot pie malas dažu iebildumu, kā grāmatu izdošanas saskaņotības trūkumu, grāmatu skate iespaidīgi apliecināja, ka mūsu rakstniecība vēl

dzīvo un kuplo, ka šajā tumšajā laikā mums vēl ir diezgan mantas, kas remdē latviešu bēgļu dvēseles izsalkumu. Un kamēr tas tā, tikmēr mēs saglabāsim savu latvisko garu, nepanīksim un neiznīksim!

Arv. Bolšteins

MĒRBEKAS LATV. TEĀTRA VIESU IZRĀDES VIRCBURGĀ

Daudz bija lasīts par Mērbekas Latviešu teātri — jāteic, lasīts ar zināmām skumjām, jo nebija iespējams noskatīties šā teātra mākslinieciski augstvērtīgās izrādes. Amerikāņu joslās trimdīniekiem šis teātris šķita kā tiešam nesasniedzams sapnis. Beidzot zudusi šķēršļi teātra viesošānas izbraukumiem, un karstā augusta vidū Mērbekas miļie un slavenie ciemiņi ieradās arī pie mums Vircburgā. Līdz šim pazīnusi lielāko tiesu Eslingenas māksliniekus, nu varējām priecāties par otru ievērojamāko trimdas teātri. Šī mērbekiešu nedēļa Vircburgas latviešiem bija īstā svētku nedēļa, un bija entuziasti, kas visu nedēļu nodzīvoja drudzainā pacīlātībā, apmeklējami katru izrādi. Mērbekas teātris viesojās ar divām lugām, katru izrādot trīs reizes, un tās lugas bija Viljama Šekspīra komēdija Divpadsmitā nakts (Jūlija Rozes atdzejojumā) un Anšlava Eglīša jaunais skatuves darbs, komēdija Kazanovas mētelis.

Šekspīra lugas varētu iedalīt trijās grupās: monumentālās traģēdijas (Hamlets, Makbets, Otello, Jūlijs Cēzars u. c.); nopietnās lugas, kas ir vidū starp traģēdijām un komēdijām — šīm lugām laimīgas izlīdzinātājas beigas, netrūkst kōmisku situāciju un personāžu, bet pamatā tās nopietnas (Venēcijas tirgotājs, Dots pret dotu, Cimbēlīns, Vētra u. c.); tīras komēdijas un jautrās spēles (Maldu komēdija, Sapnis vasaras naktī, arī Jautrās vindzoriētes u. c.). Divpadsmitā nakts pieskaitāma šai tīro komēdiju grupai, jo nopietnība tikai viegli pavid: Olivijas sēras par mirušo brāli, Violas un Sebastīana kļūmes. Lugas romantika: cēla mīlestība, kuŗa nelaimes, brālis mats matā līdzīgs savai dviņu mātai (uz šādas līdzības celta jau Šekspīra Maldu komēdija — daļēji ar Plauta sīzetu, kur diviem līdzīga izskata kungiem divi gluži līdzīgi sulaiņi!) tā laika literatūrā parasta; lai atceramies vien Šekspīra dižā laika biedra Servantesa noveles ar augstirdīgiem cilvēkiem un kļūmīgām liktenīgām dēkām. Nu — arī dzīvē toreiz, jādōmā, kādas romantikas bijis papīlnam. Divpadsmitā nakts cilvēkus var dalīt „cēlajos” un „necēlajos”. Cēlākie — hercogs, grāfiene Olivija un Viola. Hercogs mīl mūziku un nelaimīgi mīl grāfiēni, Viola sākumā nelaimīgi mīl hercogu, kas, pārģērbto Violu domādams esam zēnu, sūta viņu par mīlestības vēstnesi pie grāfiēnes. Olivija īsti dienvidnieciski atdod savām jūtām sevi visu: sākumā sēram par brāli, vēlāk mīlestībai uz iedomāto jaunleki Cezario. Arī Olivija un īpaši Viola pievienojas Šekspīra jaukajiem, ideāli sievišķīgajiem sieviešu tēliem. Tomēr īsti šekspīriski sulīgi gan „necēlie” tipi. Te ir svētīlgais, iedomīgais, pašmīlīgi uzpūtīgais, bet lēti-cīgais pārvaldnieks Malvolio; ja šis cilvēks būtu

godraks un viltīgāks, iznāktu kaut kas līdzīgs Moljēra Tartifam. Te ir vecais, jautrais kārumsnieks un plēguris sērs Tobijs, radniecīgs sēram Džonom Folstefam. Te ir sēra Tobija orģiņu biedrs un izmantošanas objekts, mūžam atraidītais precinieks, pabāilīgais vientiesis sērs Andrejs Bālgimis. Te ir katrā Šekspīra lugā sastopamais nerrs un asprātību teicējs atkal citā variācijā. Te ir grāfiene istabene Marija, šis nīprais, allaž uz nebedīgiem jokiem gatavais velniņš. Šekspīra komēdija noris skatītāja acu priekšā kā saulaini jautra pasaka. Lugu, kur kā visos Šekspīra darbos daudz atjautīgu „vārdu spēļu”, labi tulkojis Jūlijs Roze — un, ja nemaldos, tas šās lugas trešais latviskais tulkojums.

Kazanovas mētelis Anšlava Egliša ceturtais skatuves darbs, un vispār pirmais šā autora darbs ar vēstures vielu. Eglītis progresē drāmatiskā rakstniecībā, un Kazanovas mētelis viena no labākajām komēdijām mūsu literatūras jaunākajos laikos. Komēdija dzirkst eglītiskās asprātības, darbībā raita. Tikai otrā aina — visaur gan interesanta — noskatoties šķīta par garu, tāpat ceturta aina mazāk izdevusies. Egliša jaundarbs atgādina divas agrāk skatītas un lasītas mūsu rakstnieku komēdijas no rokoko laikmeta: Jaņa Grīna Kaļostro Jelgavā un Ziverta Minhauzena precības. Grīna lugu sauc atmiņā Kazanovas uz ātru roku izdomātais seanss ar domu lasīšanu un mediju, kā arī Jelgavas aristokrātu izsmiešana. Bet literārā vērtībā Egliša darbs paceļas augstāk, turklāt Grīns savu Kaļostro rādījis tikai kā blēdi. Ar Ziverta darbu Kazanovas mētelim manuprāt mazāka līdzība. Minhauzens un Kazanova gan abi ir „dzīves aktieri”, bet katrs savādā lomā; turklāt man Ziverts šķiet smagnējāks, rokoko rotācija un vieglums tomēr Eglītim īstāki. Minhauzens melis un šapnotājs, Kazanova dekainis, milas un sieviešu tvērēs, dzīves un ciņas cilvēks. Zināms, vēsturiskais Kazanova, kas varētu būt leģendārā Don Huāna Tenorio tiešais pēctecis, Egliša lugā ideālizēts, rādīts kā kāds Klistošajam holandiešim līdzīgs bruņinieks, kas zaudējis dzimteni un nevar tur vairs atgriezties. Savādi un zīmīgi, ka Kazanovu „ideālizējis” taisni Anšlavs Eglītis, asais redzētājs, kam ideālizēšana it kā būtiski sveša. No visiem daiļdarbiem, ko man gadījies lasīt par Kazanovu (Šniclera novele un komēdija, Ernsta Lisauera viencēliens un Marinas Cvetājevas drāma par Kazanovas nāvi Duksas pili Sudetijā), gan Anšlava Egliša lugā Kazanova rādīts viscildenāks, bruņiniecišķāks, lai gan cildenības vilcieni šim dekainim arī pieminētajos darbos. Vēsturiskais Kazanova ne par ko neatkāptos no Annas, līdz būtu panācis, ko gribējis, vēsturiskais Kazanova neaizbrauktu no Jelgavas, ātri un veikli neizdzīvoties ar visām baronesēm viesnīcas numuros. Bet autoram, māksliniekam, kāds taču neapšaubāmi ir Eglītis, pilna tiesība rādīt kādu vēsturisku tēlu savā apgaismojumā, savā uztvērē — un nevar taču teikt, ka Egliša Kazanovam nebūtu nekā no vēsturiskā. No Anšlava Egliša citu darbu varoņiem Kazanova ar savu ģeniālo pašapziņu un prasmī izklūt no katras klūmīgas un briesmu pilnas situācijas savā ziņā radniecīgs gleznotājam no-

velē Veca gada vakars, kas tik apbrīnojami veikli prot pārklūt no Vāczemes Sveicē. — Ja ieminējos, ka Eglītis Kazanovu „ideālizējis”, tad tas nenozīmē, ka viņš nebūtu spējis saskatīt dažu sava varoņa vājību, ideālizācija nav „galīga un pilnīga”. Bet kāds cits tēls, vienīgais latviešu cilvēks lugā, gan pilnīgi ideāls. Tā ir viesnīcniece Anna, cienīga partnere Kazanovam rakstura stingrībā, jo ir vienīgā no Jelgavas sievietēm, ko šis milas dekainis grib, bet nevar iegūt. Kazanovas un Annas milas divcīņā uzvarētāja ir Anna, bet ievainota viņas sirds top gan. Annas un Kazanovas ciņas dialogi ir ista drāmatiska asprātību krusošānās, un Anna jauki papildina Anšl. Egliša jauko un simpātisko sieviešu galeriju (šādu sieviešu Egliša darbos laba tiesa). Bet — vai vēsturiski iespējama šīs sievietes (kurās augstākais ideāls kļūst par viesnīcas īpašnieci un laipni apkalpot Jelgavas vācu sabiedrību un dažus caurbraucējus) apzīnātī sajūstā latviskā bajorība? Vai 1765. gadā Anna varēja teikt Kazanovam: „Mani senči ir Zemgales bajori, un viņu dižciltība ir vecāka nekā šiem iekarotājiem”? Vai autoram neliekas, ka šie vārdi tomēr skan mazliet neišī? Bet ir taču labi, ka viņa tādus vārdus saka, ir vispār labi, ka lugā ir tāda „cēla tautas zeltene”, — un ticēsim, ka arī vēsturiski viss tas pareizi. — Baronu raksturois autors izcēlis deģenerāciju, brutālītāti, muļķīgu augstprātību, bravūrīgu plātīšanos, glēvu bailību. Dajļajām baronesēm gaužām viegls prāts, gaužām ātri viņas atsviēz līgavaiņiem saderināšanās gredzenus, lai beigās ņemtu tos atkal atpakaļ. Tikai vecākā no dāmām, brīvkundze Gedrūte Sofija pārstāv īstu aristokrātismu un noblesi, izdveš rokoko laika lieltkundzes šarmu vēl dzīves rudenī. Bet arī katram baronam, katrai baronesei savs rakstura vilcieniņš, ar ko šī persona atšķiras no citām. Savs tipiskums arī augļotājam, pat viesnīcniekam, pat viesnīcas sulainim.

Osvalda Uršteina režijā abām lugām bija atrasts īstais, dzirkstīgi vieglais komēdijas ritms, ansamblis apbrīnojami saliedēts un nebija neviena vāja tēlojuma. Evalda Dajevska dekorācijas pieskaņotas abām lugām. Šekspīra komēdijas daudzās ainas ar priekšskara atvilkšanu un aizvilkšanu mainījās vai vēl veiklāk nekā ciktārt Dailes teātri, un jāapbrīno Mērbekas aktieri arī kā skatuves tehniekie izkārtoņāji; šis darbs jāveic tēlotājiem pašiem, jo strādnieki visi projām Anglijā. Atsevišķus tēlojumus pārrunājot, jāsāk ar vecajiem skatuves mākslas meistariem. Režisors Osvalds Uršteins Bālgimja lomā (Divpadsmitā nakts), ar žestiem un balsi rikodamies, izveidoja līdz beidzamam sīkumiņam pilnīgu šekspīriska vientieša figūru. — Kārlis Lagzdīņš — lielisks Malvolio (Divpadsmitā nakts), īpaši pašapmierinātās iedomības skatos, kur pārliecināts par grāfienes mīlestību. Kazanovas īpatnējais sulainis, matematisks Lamberts (Kazanovas mētelis), šis Kazanovas Sančo-Pansa, lika atcerēties dažu agrāk skatītu Lagzdīņa tēlu, protams, netrūka arī tikai Lambertam raksturīgu vilcienu. Almai Mačai, tēlojot cildeni aristokrātisko astopadsmītā gadusimta muiznieci, kuņai pagātnē dekās un vil-

šānās, bija arī kas no latviskas bajārietes vai labietes. Vispār Almas Mačas talants tik sulīgi latvisks, ka šo latviskumu jūt, lai aktrise tēlo ko tēlodama. — Annu tēloja Milda Zilava, viena no mūsu dižākajām skatuves māksliniecēm. Skatītājs nevarēja novērst acis no šā gaišā vienkāršas, bet rāmi gudras sievietes tēla, un saprata viņas klušo apvaldīto nopūtu vienatnē „Ardievu, Džakomo!” — Sen uz skatuves nebiju redzējis Jēkabu Zaķi, ilggadīgo Latvijas radiofona teātra daļas vadītāju. Atceros viņu Dailes teātra pašā pirmajā sezonā jaunu zēnu lomās; starp citu viņš tēloja Uģi Induli un Ariju. Eglīša komēdijā viņš tēloja baronu Kūno, pasvītrodams šā cilvēka neuzticību un tramīgo aizdomību. — Vilberts Štāls Dailes teātrī jau ilgu gadus bijis labs raksturu tēlotājs un bija tāds arī tagad, tēlojot nerru (Divpadsmitā naktī), kam arī jādzied, ko Štāls pietiekami spēj, un viesnīcnieku Eglīša lugu. — Maiga Damroze, kas Nacionālā teātrī tik jauki veica nīpras, draiskulīgas skuķes vai modernas jaunkundzītes, šoreiz tikami un temperamentīgi skandēja Šekspīra Violu, sākumā rādidamās zēnišķīga, vēlāk atplaukdama maigā sievišķībā. Baroneses Augustes lomā Damroze bija isti aušīga un bērnišķīgi naīva. — Marianna Zīle redzēta Nacionālā teātrī dažās „grandāmu” un maznozīmīgās citu sieviešu lomās, šeit iepriecināja ar tiešām labu kaprisās gaišmatas Sabīnes tēlojumu — ar meiču, kas saprot gan, ka Kazanova cēlāks kavalieris nekā viņas brutālais saderinātais.

Beidzamajos gados, kad man bija ņemta iespēja sekot teātra attīstībai Latvijas galvas pilsētā, izauguši zaļoksnēji skatuves spēki, jauni talanti. Jāpriecājas, ka mums tik spējīga jaunu mākslinieku audze, jaskumst, ka viņiem jādarbojas svešumā, ka liegts sevi parādīt un pilnībā veidot sevi uz skatuves mūsu Latvijā. Bet iespējas augt un izraisīties viņiem arī šeit. — Rūdolfs Mucenīks, ko redzēju pirmo reizi, Divpadsmitās nakts hercoga dekoratīvo lomu vairāk tikai noskandēja, bet lielu uzdevumu veica, tēlodams Eglīša Kazanovu. Bija izveicīgi veikls, pašapzinīgs un apburīgs, bija sirsniņš ar smelzdes pieskaņu dialogos ar Annu. Varbūt ārējo izskatu varētu vēlēties citādu. Mums radies jauns ievērojams varoņu tēlotājs. — Mērbekas teātra valdes priekšsēdis Kārlis Baltpurviņš, kādreizējais radiofona darbinieks, arī dzejnieks, skatuves gai-

tās saucas Kārlis Dzelde. Kā aktieri arī viņu redzēju pirmo reizi. Sebastians (Divpadsmitā naktī) vairāk tikai noskandējams, tāpat kā Mucenīka hercogs. Līdzība ar Violu — Damrozi gan nebija tik tuva, kā domājis Šekspīrs (augumi un gērbī gan vienādi), bet tā jau nu prasība, ko vispār ļoti reti var ideāli izpildīt. Neaizmirstamu skatuves figūru Dzelde deva, tēlodams paveco, omulīgo, garīgi ierobežoto baronu Medemu, resniti ar šaurām acelēm. — Tiešām apdāvināts kōmīķis un raksturu tēlotājs izaudzis Kārlis Ģermanis. Isti šekspīriskā figūra bija viņa sērs Tobijs īpaši beigu daļā. Tāpat Jelgavas auglotājs bija, tā sakot, gatavs un noapaļots. — Pārsteidza Helga Gobzīne. Nac. teātrī atceros viņu redzējis mazliet šaržēti tēlojam dažas vecāku sievietes lomas. Tagad viņa tēloja grāfienes Olivijas draisko kalponi Mariju tik brīvi un žilbinoši krāšņi, ka prieks par šo jauno skatuves zvaigzni. Labs sakāms arī par Gobzīnes baronesi Hortenzi Eglīša lugu. — Pēteris Dumpis cietā vīrišķīgā tonējumā runāja krietno kapteini Antoniju (Divpadsmitā naktī) un asos vilcienos tēloja lieļigo un rupjo grāfu Kaizerlinku, nesimpatiskāko no Jelgavas aristokrātiem. — Jauns talants ir Hilda Prince, kas izskatījās daiļa un beigās uzdzirkstīja temperamentā grāfienes Olivijas lomā. Bet labu rakstura tēlojumu māksliniece deva Klāras fon Medemas lomā. Šī baroniete, kuŗai neapskauzāmā likteņa daļa būt par trulā Medema sievu, vecākā, slīpētākā un valodā asākā no jaunajām aristokrātēm. — Noteiktas raksturu tēlotāja spējas Oļģertam Parnickim, aizvestā Reīņa Parnicka dēlam. Mazāk šīs spējas izteicās Fabiāna lomā (Divpadsmitā nakts), kuŗai arī Šekspīrs nav devis kādu īpaši zīmīgu vilcieni, vairāk Kārļa Birona lomā, kuŗa tiešām redzējam Jelgavas augstāko aprindu jaunekli, mazliet iedomīgu, mazliet palaidnīgu, nekādu sevišķi apdāvināto. — Atzinīgi jāmin arī Edgars Podiss dažās mazākās lomīnās, īpaši kā viesnīcas sulainis. Ja atmiņa nevil, esmu šo aktieri redzējis kādā operetes lomā izrādē Nacionālajā operā.

Cerēsim, ka tomēr vēl mums būs laime skatīt mīļos mērbekiešus, kad viņi būs atbraukuši ar Šillera vareno brīvības lugu, ar Vilhelmu Tellu. —

P. Ērmanis

Authorized by EUCOM HQ Civil Affairs Division 14 July 1947. AG 383.7 GEC—AGO
Latvian Educational Magazine CEĻŠ — The Way.

Responsible Editor Valdis Mežezers, (13a) Würzburg, Latvian Central DP Camp.

Redaktori: prof. Dr. phil. L. Bērziņš un V. Mežezers.

Printer Konrad Triltsch, Druck- und Verlagsanstalt, Würzburg, Fasbenderstrasse 2.